

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

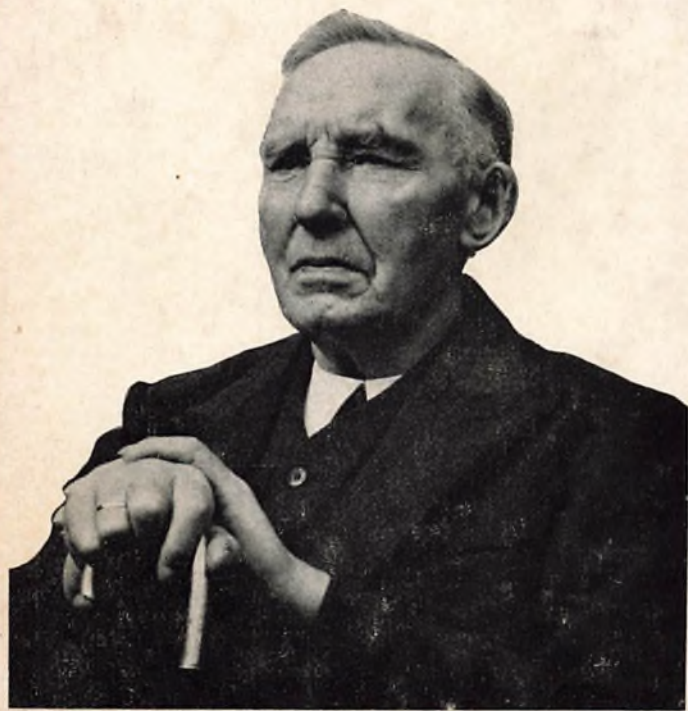
Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PEDER H. SMIDT

HVERDAG OG FEST

HVERDAG OG FEST

PEDER H. SMIDT

HVERDAG OG FEST

Vestslesvigske minder

Skrifter, udgivne af

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

NR. 31 . 1964

I kommission hos Danske Boghandleres Kommissionsanstalt

*Lidt af hvert,
broget, kært,
set og hørt
her fremført.*

PEDER H. SMIDT

FORORD

I år er det 25 år siden første bind af serien: Skrifter udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland blev udsendt. Som nr. 1 i rækken udkom provst Erik Christensens erindringsbog »Fra min virksomhed i Tønder«, og den er efterfulgt af 29 andre publikationer, hvoraf enkelte i flere bind. I broget blanding er i skriftrækken udsendt erindringsbøger, byhistorier, disputatser, nationalpolitiske afhandlinger, biografier, vejledninger m. v. Nu i jubilæumsåret udsendes tre bind, hvoraf det ene er en erindringsbog, det andet en videnskabelig udgave af Jacob Fabricius den Yngres Optegnelser og det tredje 2. del af Åbenrå Bys Historie. En bedre illustration af spændvidden i skriftrækken kunne næppe gives.

Historisk Samfund for Sønderjylland har gerne villet markere skriftrækkens 25 års jubilæum ved en lille gave til medlemmerne, og man er standset op ved den vestslesvigske gårdmand Peder H. Smidts velskrevne erindringer. Manuskriptet hertil er for nogle år siden afleveret til Landsarkivet, idet Smidt dengang på grund af den familiære tone, han havde givet sine erindringer, ikke ønskede dem trykt. Skriftrækkens redaktion har imidlertid fundet manuskriptet så værdifuldt, at det burde læses af en videre kreds, og ved fornyet henvendelse gav Peder H. Smidt derefter sit samtykke til udgivelsen. Historisk Samfund for Sønderjylland er ham meget taknemmelig herfor. Enkelte ganske private afsnit er udeladt eller omskrevet, medens til gengæld et par af Peder H. Smidts mange avisartikler, der oprindelig var vedlagt manuskriptet som bilag, er indarbejdet i den løbende fremstilling. Ved tilrettelæggelsen af manuskriptet for trykningen har redaktionen fået bistand af cand. mag., fru Inger Tryde Haarløv, Tønder. Til udgivelsen er der modtaget støtte fra Dansk Kultursamfund og af en række institutioner og fonds, som med stor imødekommenhed har ydet tilskud til Historisk Samfund for Sønderjyllands forskellige jubilæumsarrangementer i 1964. Takket være

denne støtte kan Peder H. Smidts vestslesvigske minder i jubilæums-året tilbydes medlemmerne til en pris af kun 5 kr., og allerede medens disse linier skrives, kan det siges, at så mange ved forudbestilling har benyttet sig af dette tilbud, at oplaget har måttet sættes i vejret med et par hundrede ud over det oprindeligt planlagte. Bogen skulle have været udsendt før Historisk Samfund for Sønderjyllands årsmøde den 31. maj, men på grund af det store arbejde med ekspeditionen af billedbogen har udsendelsen måttet udskydes.

PETER KR. IVERSEN

INDLEDNING

Lad tanken ved lejlighed finde tilbage
til gamle, længst forsvundne dage.

Må følgende linier, som jeg skrev i julen 1911, være et udtryk for danske sønderjyders indstilling under udlændighedskår, og måtte min bog bære et troværdigt bud derom:

Hjertets ret

Det er jul! – og selv om vejret i disse juledage har været så mildt, som var det ved forårstide – det passer dog for Hostrup: »Der fløjter ingen fugl i vor nordiske jul!« Men heldigvis kan han tilføje: »Men småbørn de kvidrer i fuglenes sted, og gamle blive børn og kvidre også med, mens Faderen i himlen til dem smiler.«

Ja, det er sandt, når det bliver jul, kan vi synge igen hvert år påny uden at trættes: Om julen, der har bragt velsignet bud, – om julen, der er kommet med solhverv for hjerterne bange, – og om julebud under storm om torden, der melder og giver fred på jorden, fred til at stride vor strid med mod, fred til at vente på enden god. – »Hjertets ret til at kæmpe og vinde, evig slået fast trods hver en fjende.«

Hvis en fremmed ville spørge mig, hvorfor vi må gøre modstand mod fortyskningsbestræbelserne, og hvad der er den egentlige kerne i vor folkekamp, så ville jeg minde ham om de ord, jeg har gengivet af Hostrups julesang. Om: »Hjertets ret til at kæmpe og vinde, evig slået fast trods hver en fjende.«

Vi føler det som en umistelig ret, en livets ret, en hjertets ret, at leve vort liv som danske mænd og kvinder her i vort hjemland.

Livets tusind veje skiller!
Livet strenge krav os stiller!
Hver fik sit med flid at øve!
Hver fik sit med tål at prøve!
Søgnedage fik vi flest!

Når man har nået støvets år og lader blikket glide tilbage over de mange dage, eller tankerne søger fremad mod afslutningen, mod den store regnskabsdag, hvor alt skal åbenbares, så må jeg beredvilligt indrømme: »Der er ikke noget at prale af!«

Og det suk eller den bøn fødes:

Ved støvets år går det ned ad bakke!

Åh – om jeg dog har fået lært at takke!

For det bliver alligevel slutresultatet: Jeg har meget at sige tak for, såvel fra barndoms- som fra ungdoms- og manddomsårene.

Når jeg går i lag med at nedskrive lidt af det, jeg mindes og har oplevet, så er det med ønsket om og med håbet om, at et af mine børn eller børnebørn eller børnebørnsbørn, når jeg forlængst er lagt under mulde på den gamle kirkegård, hvor slægt og forfædre er stedt til hvile, kan få lyst og lykke til i en stille time – og Gud skænke dem sådanne timer – at læse om og tænke over, hvorledes og under hvilke kår, deres forfædre har levet og virket.

Thi når man har nået støvets år, så er det blevet en realitet: »Vor egen dag er kort, men slægtens lang.« Og jeg finder, der ligger en dyb sandhed gemt i Jeppe Aakjærs kønne ord:

Så styrkes slægtens marv hos barn og mand
ved folkets arv af dybe, stærke minder. –

Hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog
har gemt et gran af slægtens vé og våde,
nu skal de røbe mig, hvad vej jeg drog,
og løfte mig en flig af livets gåde.

1. KAPITEL

Det første træk, som står tydelig præget i min erindring, er fra 1882, altså fra jeg var 3 år gammel, da min morbroder i Høm, Hans Nørregaard, byggede sin nye gård. Da tog far mig med til Høm. Han red på en lille blåskimlet ridehest, en russer, som han og min 6 år ældre broder Hans skiftevis benyttede; og han satte mig foran på sadlen, og da vi nærmede os gården, talte han med mig om, hvor jeg troede, vi kunne finde morbroder, i den gamle gård, som endnu ikke nær var nedbrudt, eller i den nye.

Sådan var far og mor. De tog os med, og de talte med os om det, vi kunne forstå og var optaget af. – Jeg synes, at vi derigennem har fået oplevet det samme uudslettelige indtryk fra barndomshjemmet, som Grundtvig siger, han har modtaget, når mor og far rundhåndet delte ud: »til oldingen med staven, til konen i haven, til manden på bænken og hunden i lænken.« Jo, det er sikkert gennem deres væremåde og gennem deres handlinger, vi helst og bedst mindes vor mor og far, og sikkert også derigennem, de har øvet den største påvirkning.

Jeg må endnu som gammel mand undre mig derover. De tog os med til kirke i Ribe; det er for mig, som jeg endnu kan høre drengeskoret synge (jeg havde jo aldrig tidligere hørt korsang): »Det var en søndag morgen skøn, vor frelser stod op af graven!«

Jeg var med til et stort, kirkeligt møde i Ribe, hvor Nørregaard, Testrup, og Schrøder, Askov, talte om de kirkelige frihedskrav. Jeg var med til politiske møder i Ribe, hvor Jens Busk var hovedtaler; og jeg har hørt folketingskandidaterne før valghandlingen tale på torvet i Ribe til deres vælgere og set guirlander spændt over gaden med indskriften: »Vær dig selv, men ikke dig selv nok!«

Jeg har været med til dyrskue og dyrskuemiddag i Gram og set og hørt de ledende inden for landboforeningsarbejdet: formanden, Laust Arnum, Bovlund, Hinrich Thomsen, Roost, og Skrumsager,

Københoved. Jeg husker, at far og hans sidemand efter en tale af Skrumsager betegnede ham som kongen fra Københoved. Disse og mange flere møder og fester var jeg med til, tildels længe før jeg nåede konfirmationsalderen.

Men som de tog os med til familiebesøg, til møder og fester, således måtte vi også ret tidlig hjælpe med ved det daglige arbejde. Jeg måtte om sommeren, når jeg var fri for skole og ikke var med karlene i marken, hjælpe far med at passe køer og får, hvilket arbejde ikke så sjældent kunne give anledning til afmægtig vrede eller sort fortvivelse. Både køer og får stod i tøjr, og når kørerne bissede og løb omkring efter alle fire verdenshjørner, eller når fårene var kommet løse og blevet så indviklede i hinandens tøjr, at ingen heksemester formåede at få dem befriet (ja, således forekom det i hvert fald den lille dreng), så var der en fortvivelse uden lige, og tårerne løb i stride strømme ned ad kinderne.

Om vinteren var far fodermester, og jeg måtte op om morgenen og hjælpe med fodringen og med at bære roer op foran kørerne. Vi havde ikke fodergang foran kørerne og heller intet roehus.

Nej, så var det noget helt andet, når man fik tømmebetroet og fik lov til selv at køre med hestene. Det fik jeg lov til i en tidlig alder. Far var ingen forsigtigper, han var selv en god kusk, og vi havde – begrundet på det meget slæb ved teglværket for såvel heste som karle – ældre og rolige heste, så jeg var ikke ret gammel – jeg antager en halv snes år – da jeg fik lov til på egen hånd at køre et par heste både for harve og for vogn.

Vi havde jo en lang markvej, særlig til marken på Hømlund; og det betød noget, når en dreng både med gødnings- og høstvognen kunne erstatte en voksen karl. Og da både far og jeg var gode venner med vor lærer Lindelof, kunne jeg godt få en halv dag fri fra skole, når så nødvendigt arbejde skulle udføres. I min drengetid havde vi kun sandede veje – ikke én grundforbedret vej i sognet. Den første, vi fik, var den til Arnum; vejen til Hømlund fik vi først belagt med skærver, efter at jeg var konfirmeret. Den var de tyske myndigheder ikke interesseret i, så sognets beboere og ikke mindst far måtte lægge sig ordentlig i selen og tillige yde et betydeligt økonomisk offer for at få vejen gjort i stand. Også grænsen ved Hømlund lagde store hindringer i vejen for en økonomisk drift af jorden.

Gennem mange år måtte far købe græskreaturerne om foråret på markedet i Ribe og sælge dem om efteråret, fordi der ikke kunne opnås tilladelse til at føre kreaturer over grænsen. Og hver gang, vi kørte over med et læs hø eller korn, blev læsset undersøgt af den tyske toldkontrollør, som rodede i vore madkurve og med en lang jernsøger gennemstak læsset på kryds og tværs. Jeg ved ikke om, at vi i min tid er blevet grebet i at have medført forbudte toldpligtige varer. Det brugtes mere i den første tid efter 1864. Da betragtede man det som et godt kup, når man kunne snyde det tyske toldopsyn. Den største ulempe ved færdslen over grænsen oplevede vi, da jeg var omkring konfirmationsalderen. Men det var de danske myndigheder, som var skyld deri. Der var udbrudt en kolera-epidemi i Hamborg, og grænsen blev spærret for al persontrafik. Vor by på Hømlund var høstet og tjenlig til hjemkørsel, men vi måtte ikke hente den, skønt den kun stod nogle få hundrede meter fra grænsen, og vi selvfølgelig ikke behøvede at komme i berøring med mennesker, der havde deres bopæl på den anden side. Gode råd var dyre. Det blev ordnet på den måde, at far lejede folk fra Hømlund til at køre kornet fra marken til grænseskellet, og her blev det så læsset over på vore vogne og kørt hjem.

Dette var lovmedholdeligt, men det er indlysende, at kolerasmitten ikke blev mindre farlig ved denne fremgangsmåde. Men det vil forstås, at det var besværligt og også urentabelt at drive ejendommen i Hømlund sammen med vor egen gård; så da vi i 1907 gennem Optanttraktaten var blevet tyske statsborgere og derfor ingen af os ønskede at overtage jorderne i Hømlund, besluttede far sig til at sælge. Han solgte derefter, inden jeg overtog gården, agermarken i Hømlund (ca. 25 td. land god jord), en eng i Høm på ca. 3 td. land og en eng i Varming på godt 4 td. land. En marskeng vest for Ribe på 3 td. land solgte jeg under den første verdenskrig, da al trafik over grænsen selvfølgelig var spærret. Derved blev gården jo mindre i areal, men på grund af en mere intensiv drift med udvidet roeavl og brug af kunstgødning kunne besætningen opretholdes, ja udvides.

Efter en travl dag i marken som ganske lille purk sagde min mor til mig: »Ja, lille Peder, den, der vil bestille noget, vil aldrig mangle arbejde!«

Omtrent de samme ord sagde ingeniør Braa fra Det danske Hedeselskab til mig, da vi straks efter genforeningen gik sammen på nordmarken og heden og drøftede en afvandingsplan: »De bliver aldrig arbejdsløs, Smidt!«

Det har holdt stik. Også derfor må jeg være taknemlig.

Til mine tidligste barndomserindringer hører også livet i og omkring vor gamle teglovn. Her var altid selskab, og her havde vi som børn en herlig tumleplads. Ælte- og formemaskinen blev trukket med hestekraft; og her kunne vi få en gratis karruseltur. I teglovn og den store tørrelade var der gode gemmesteder omkring de lange stenrækker; og her var plads til at røre os i en lystig leg. – Spændende var det, når stenene var sat på plads i den store ovn, og der blev fyret op. Hvilket ildhav at se ind i, når lugerne blev lukket op, og en ny forsyning af brænde blev kastet ind i den grådige ild; eller når ilden havde banet sig vej op gennem stenene, og man gennem revnerne kunne se ned i de glødende stenmasser. – Det tog en lille uges tid at brænde en ovnfuld sten – ovnen tog ca. 40.000 sten – og der blev fyret døgnet rundt. Om aftenen samledes også mange unge her for at overvære dette skuespil. Det har jo også alle dage været sådan, at »hvor godtfolk er, kommer godtfolk til!« Ungdommen havde på den tid ikke så mange samlingspladser eller så meget at samles om. Røgen fra teglovn bar bud om, at nu var det her, det foregik.

I min tid har der kun været ét teglværk i brug, i fars ungdom var der tre, og tidligere har der været endnu flere – man siger 7 – i hvert fald har jeg fundet spor af flere, og de store udgravninger viser også, at der er lavet mange sten her. De havde ord for at være de bedste, der kunne fremskaffes; og den, der ville bygge rigtig solidt, skulle helst have sten fra Spandetgaard. Der er herfra leveret til alle omkringliggende sogne – til Ribe, Brøns, Gram og Hygum. – De gamle fra Fæsted, min svigerfader Simon Thøstesen, Simon Christensen o. fl., ville gerne fortælle om, at de havde kørt sten fra Spandetgaard – 333 sten på hvert læs, så der skulle mange læs til en bygning. Men man begyndte i god tid, kørte ofte om vinteren, når vejen var tilfrosset, og naboer hjalp hinanden.

Men da dampteglværkerne i Gram og Frifelt oprettedes, måtte også det sidste lille teglværk give op; men jeg sørgede ikke derover,

jeg havde mere lyst til at arbejde med gårdens drift. Til sidst lavede vi kun 40.000 sten om året; og teglværket nedlagdes i året 1900.

Her omkring teglovnen – i og ved de gamle teglovngrave – havde også vore gæs deres indelukke, og det hørte med til vort daglige arbejde om sommeren at drive dem derom om morgenen og hente dem hjem om aftenen. Når det lykkedes godt om foråret med de små gæslinger, kunne vi have op mod 40 gæs i flokken. De blev solgt enten til mortensaften eller til jul; selv fik vi selvfølgelig en gås til juleaften og en til fars fødselsdag den 2. december.

Jo, det har alle vi søskende været fuldstændig enige om: Vi har haft et godt og lykkeligt barndomshjem, men sådan synes heldigvis de allerfleste børn. – Det var ikke noget velhavende hjem, der var betydelig gæld, og tiderne i den sidste snes år op mod århundredskiftet var ikke gunstige for landbruget, selv om de nok var mere trykkende nord for grænsepælen. Ja, jeg tror, at beboerne der på en måde var misundelige over de økonomiske kår, vi levede under. I hvert fald hed det altid, at de i afstand kunne se, når et køretøj kørte efter Ribe, fra hvilken side af grænsen, det hørte hjemme. Dog heller ikke hos os var der mange penge at rutte med; men de slog til, og jeg ved ikke om, at hjemmet har været plaget af økonomiske bekymringer. Fornødenhederne var kun små, og man blev tidlig vænnet til nøjsomhed. Også af den grund har jeg årsag til at være taknemlig. Fødselsdagsgave kendte vi ikke, men på vor fødselsdag måtte vi bestemme, hvad vi skulle have til »unnen«. Når en mellemmad ikke var helt tilfredsstillende, svarede mor os: »Så lad den bare stå, lille børn, der er mange, der ville være glade for en sådan mellemmad«. Min konfirmationsklædning kostede færdigsyet i 1893 15 mark eller godt 13 kroner; og min bror Ville ynder at fortælle om, at da han efter århundredskiftet blev udrustet til et efterskoleophold i Vester Vedsted, blev han udstyret med et par brugte støvler af søster Marianes.

Til jul fik vi dog altid en lille gave, og vi har altid haft juletræ. Far var altid kørende til Ribe lidt før jul for at betale renter for december termin og for at foretage juleindkøb. Hvor var vi nysgerrige efter at se pakkerne blive båret ind fra vognen for om muligt at gætte os til indholdet. Julen begyndte egentlig juleaftensdag straks efter middagsmalkningen. Det var vor bestilling, og det var en dej-

lig tjeneste at bære mælk rundt i nabolaget til alle, som ikke selv holdt køer. Det var dejligt, fordi vi var ventede og velkomne, og fordi det også altid gav nogle julekager med tilbage. En nabokone, Tille Brun, havde så mange forskellige slags til jul, men de drillede hende altid med, at de var lavet af én dej – de var bare formet så forskellig i kringler og hjerter, i runde og firkantede. Det tog hun ikke fortrydeligt op, men lo hjerteligt derover.

Juleforberedelserne skal jeg ikke opholde mig ved, de var hos os som overalt i bøndergårdene med slagtning, brygning, bading og rengøring. Vi var jo selvforsynende på helt anden måde end i dag. –

Juleaften begyndte i god tid, og alle – også vi børn – var i vort pæne tøj, og der var hvid dug på bordet. Vi var et stort bordfuld – bedstemor, mor, far og 6 børn, 3 karle og 2 piger. Vi fik først sødt, varmt øl med sødt i, som vi sagde, med friskbagt hvedekage til. Derefter læste far juleevangeliet og en juleprædiken. I de senere år læste han af en prædikensamling, hans fætter, provst Blume, Tikøb, havde skrevet. Jeg sad altid i sofaen ved siden af far og skottede vel af og til over i bogen, om han ikke snart var ved enden. Den gang kendtes det ikke med juleaftens-gudstjeneste. Så fik vi den rigtige julenadver, gåsesteg med tilbehør. Men inden vi begyndte at spise, bad far bordbøn: I Jesu navn går vi til bords. Ellers blev der aldrig bedt til bords; dog mener jeg bestemt at kunne mindes, at mens jeg var helt lille – inden jeg fik lov til at sidde i række med de andre fra køkkenbordet – spiste jeg til middag sammen med bedstemor i dagligstuen, og hun bad bordbøn med os.

Denne tradition med at bede bordbøn jule- og nytårsaften har det været mig en trang og en glæde at føre videre, og jeg har bevarer den indtil i dag. Og sjældent er mit sind stemt inderligere til bøn, end når jeg juleaften beder:

O kom til os alle, du højbårne drot,
om lokken er gylden, om håret er gråt!
Udbred dine hænder, mens lysene brænder,
og skænk os din fred!
Thi evig, ja evig er glæden, som du bringer med.

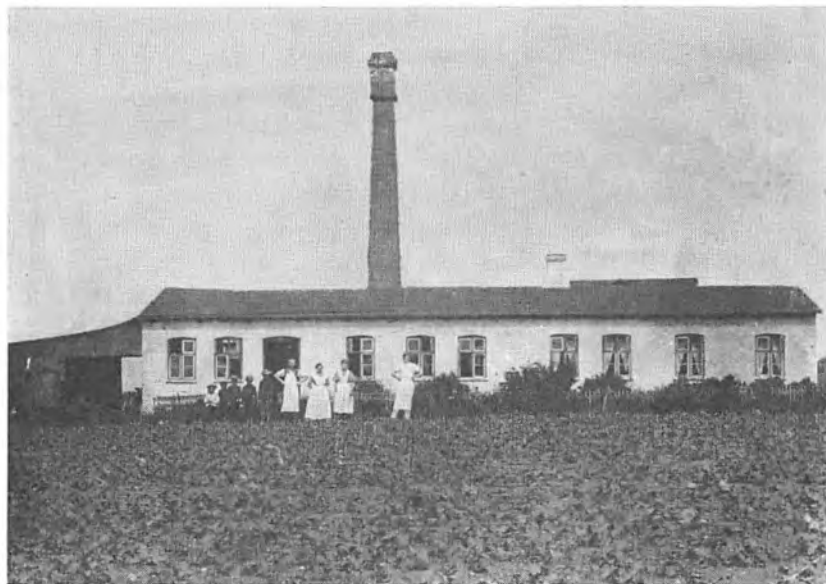
Efter gåsestegen gav det risengrød, og når pigerne var færdige med opvaskningen, fulgtes vi alle op i storstuen (æ stov) til juletræet.

Her var ikke møbleret, og gulvet var ikke malet eller ferniseret. Stuen kunne heller ikke opvarmes, men hvem tænkte på det; børnene i det mindste ikke. Her var god plads til at gå omkring juletræet og synge julesalmer, og her blev julegaverne uddelt. Når julelysene var udbrændt, fandt vi atter vor plads i dagligstuen, og mor delte musenødder rundt til alle. Far fandt kortene frem, og vi var alle med til at spille kort om nødderne. Man synes nu, at nødderne kunne miste noget af deres gode smag og udseende ved så ofte at skifte ejermand en aften igennem, men hvem tænkte derpå. Kl. 8,30 skulle pigerne ud at malke, og når de var færdige, fik vi vor aftenkaffe og var godt tjenlige til at blive puttet under dynen. Men julenødder og julekager blev gemt hen i en skuffe – hver havde sin – og da der stadig kom nye forsyninger til – når mostrene kom, havde de også småkager med – kunne de række langt ind i det nye år.

Jeg tør nok sige: Mor og far havde øjnene åbne for alt stort og skønt hernede, og de ønskede inderligt at drage os med ind i det liv, hvori de følte sig hjemme! De levede med i det nationale, folkelige og kristelige liv, som det ytrede sig hjemme i sognet og ude i landsdelen. Mor var et hjemmemenneske; far var i øvrigt optaget af, hvad der skete ude omkring. Han var impulsiv – en gå-på natur

»At være, hvor det netop gjaldt, det var ham næsten mer end alt!« Han var virksom med i 1870'erne ved oprettelsen af Sparekassen for Spandet Sogn og Omegn og af Brandforsikringsforeningen for Husbygninger for Nordvestslesvig og var gennem mange år regnskabsfører og sekretær for disse to sammenslutninger. Ligeledes var han i 1885 medstifter og medejer af mejeriet. Det blev bygget som købe-mejeri og var vistnok det næstførste i Sønderjylland. Det var en ung mejerist fra Varde-egnen, Karl Sørensen, som tog initiativet dertil, men da han var uformuende, fik han forbindelse med far; og far var straks med på planen; han gav byggegrund, og han og et par andre mænd fra sognet hjalp til med at financiere foretagendet og blev medejere deraf. I den første tid havde mejeripersonalet ophold i vort hjem.

Efter 3 års forløb ønskede Karl Sørensen at gifte sig, men der blev nægtet ham bosættelsestilladelse, og mejeriet, som tillige omfattede størstedelen af nabosognene Højrup og Seem, overtoges af

Spandet mejeri 1885-1923.

beboerne og blev andelsmejeri. – Far var også gennem en lang årrække både formand og regnskabsfører for mejeriet. – Han deltog gerne i et godt og glad selskab, han kunne synge for, holde en tale og komme med slagfærdige og vittige bemærkninger. Han tog sin kaffepunsch med – det var skik den gang – men jeg ved ikke af, at han har været overberuset. Til daglig nød han aldrig spiritus – kun når der var selskab. Gennem en årrække var han med i en mådeholdsforening, men nogen stor betydning fik den ikke. Den oprettedes som et modtræk mod en alt for udbredt drikkesyge for ikke at sige drikfældighed i sognet. Spandet sogn var ligefrem berøgtet derfor, men Gud ske lov kunne far holde sig udenfor. Men uskyldige løjer deltog han gerne i. Ved Ribe og Omegns Landbosparekasses 50 års jubilæumsfest på Klubbens Hotel i Ribe, hvortil også jeg var indbudt, holdt formanden, Klaus Okholm fra Vester Vedsted, en tale, hvori han fortalte følgende træk fra en sammenkomst i en gæstgivergård i Ribe i hans unge dage, som sikkert kan være karakteristisk for far. – De havde siddet i et muntert lag, og så var der blevet

indgået et væddemål om, at far skulle kunne ride ude fra gården op ad nogle trapper og ind i gæstestuen, vende rundt om nogle borde og få hesten til at lægge sine drikkepenge (sin gødning) på et bestemt aftalt sted og ride ud igen uden at beskadige en stol eller en kop. Klaus Okholm tilføjede: »Vilhelm vandt med glans!«

Den lille russer, hvorpå far udførte denne bedrift, var den samme, som jeg omtalte, da jeg fortalte om min første erindring fra rideturen til Høm. Om dens klogskab, dens hurtighed og udholdenhed er der bevaret en del i min erindring, og den var alles kæledægge. Den døde ved den tid, jeg kom i skole.

Når der var ringridning i Fjersted Skov, eller der var ridende brudesvende med brudefølget til kirke, var den lovet bort længe i forvejen. Og ved kapløbet til kirken stod vi ved kirkegårdsdiget og beundrede den, når den kom som en flot nr. 1. Man påstod – men det er sikkert en ufortjent glorie – at den ved ringridningen kunne blive stående i galoptempo under ringen, indtil rytteren havde opnået at få ringen over lansens, for så efter et givet tegn at fortsætte videre. –

Den var ikke til at holde i tøjr om sommeren. Tøjrpælen tog den fat i med munden, og det var kun en leg at rykke den op. Den kunst er der dog også andre heste, der har nemmet. Så blev der forsøgt med en lang, skrueformet jerntøjrpæl, men det hjalp ikke, den gik roligt hen og skruede den op af jorden, så vi måtte altid have tøjret bundet fast til et gammelt vognhjul eller lignende. Lykkedes det for den alligevel at slippe fri, gik turen ikke til vore egne heste, men sydpå til Søren Knudsen Midtgårds heste (Jes Sørensens gård). Her stod ofte 6 heste i række, og vor russer rykkede alle tøjrpæle op, for så, når de alle var befriede, at sætte sig i spidsen af kolonnen og i triumf føre dem alle op gennem bygaden i Spandet. »Nu har den lille Satan atter været på spil,« sagde Søren Knudsen, men folk morede sig.

I denne forbindelse nævner jeg en lille oplevelse fra disse år, som har prentet sig så tydeligt i min bevidsthed. Vi har altid holdt en tyr, hvortil også naboerne førte deres køer til bedækning. En vinterdag, da vor gamle daglejer skulle føre tyren ud af stalden til en ko, blev den vild og uvan. Den stangede til ham og brølede, så det gav genlyd over hele stalden. Han havde heldigvis ikke fået den løst, så han slap nogenlunde helskindet fra den. Men ingen af karlene havde

mod til at gå op til tyren; og jeg blev sendt ned efter far, som var til sparekassemøde i Møllegaarden. Han fulgte straks med hjem og gik – i hvert fald tilsyneladende – roligt op til tyren, snakkede lidt med den og førte den ud af stalden, og den var rolig og føjelig som et lam.

Far ville gerne følge med i det nye, som kom frem; også med hensyn til de nyere landbrugsmaskiner. Han var den første i sognet – sikkert også i omegnen – der anskaffede tærskemaskine og rivemaskine, senere også selvrenser med benzinmotor og selvbindere. – Han var ungdommelig helt op i den høje alder. Han ville gerne lege med os, både som børn og voksne. Han deltog med liv og lyst om vinteren, når vi spillede kort, og i de lune sommeraftener, når vi spillede kegler eller krocket.

Hvor ofte har mor ikke gennem sovekammervinduet mindet os om, at det var sengetid, og at der kom en dag i morgen. Men far tilskyndede os ikke til at holde op.

Mor var, som tidligere nævnt, et hjemmemenneske, rolig og behersket, samvittighedsfuld og godgørende. Som barn tænkte jeg ikke så meget derover; børn er børn og betragter det nærmest som en selvfølge, at sådan er mor, og sådan må hun være. Senere har jeg godt kunnet forstå, at hun har haft god brug for disse egenskaber. Min farmoder, kaldet bedstemor eller oldemor, var også god, i særlig grad over for os børn, men hun var en ret selvstændig og myndig personlighed. Hun havde prøvet meget i livets skole og var streng i sine fordringer både til sig selv og til sine omgivelser. Hun havde i to perioder som enke haft ansvar for den store bedrift, i den sidste dog ved fars hjælp. Mor blev mor til 10 børn, hvoraf de to var dødfødte, og to døde som små. Hun blev husmor for mange folk på gården; thi foruden den ret store stab, der hørte til på gården, havde vi også teglværket, og mesteren, til tider også flere arbejdere, fik kost og logi hjemme. Desuden havde en gammel kone, Lene Billing, som var hundrede procent invalid, hvis hoved både nat og dag måtte hvile i et jernstativ, og som ikke kunne hjælpe sig selv af eller i tøjet, gennem mange år fundet både hjerterum og husrum hos mor og far. Et par forsømte eller forældreløse børn kunne de også optage i hjemmet. Der kom også mange gæster til hjemmet. Der var en

Spandetgårds ostlænge.

stor familiekreds, som holdt godt sammen, og naboer og venner fra omegnen kom og følte sig sikkert velkommen og veltilpas.

Søndag morgen var der ofte stærkt rykind. Da samledes man inde i vore stuer og drøftede dagens begivenheder, inden man gik til kirke. Var man kørende, blev hestene spændt fra. Der var ingen kirkestald, og det blev betragtet som en selvfølge, at hestene blev opstaldet hos os. Ved bryllupper og begravelser har gårdspladsen ofte været fuld af vogne, og så havde vi en chance for at tjene en ekstra skilling ved at se efter hestene. Vi kendte godt, hvem der gav en god drikkeskilling, og hvem der nøjedes med at give 1 groschen (= 10 øre). Intet under at vi holdt os til de første.

Også pastor v. Brincken kørte hver søndag fra den gamle præstegård til kirken, og præstekjolen blev opbevaret i mors klædeskab fra den ene søndag til den anden. Den ny præstegård blev bygget i 1899.

Fars tillidshverv – sekretær og regnskabsfører for Husbygningernes Brandforsikring for den vestlige del af Nordslesvig, for Sparerkassen for Spandet Sogn og Omegn og for mejeriet, førte også mange gæster til huse. Den tanke melder sig ofte: Har alle disse krav og pligter, som mor så villigt og fordringsløst tog op, ikke

været medvirkende til, at hun blev så tidligt gammel og opslidt. Ja, hvad ved vi? – »Vis mig din tro af dine gerninger!« Det var hendes målestok. Derudfra bedømte hun livet og mennesker. Jeg har aldrig hørt hende klage: det er min overbevisning, at hun gennem denne sin trofaste gerning har fundet sin jordiske glæde og lykke og rigdom.

»Der er sjæle på jord, der er ingen, som kan det forandre, hvis lod det er blevet at tjene for andre.«

Mor døde den 11. januar 1907, netop den dag, da Optanttraktaten blev undertegnet, og vi fik hjemstavnret; ret til at blive i hjemmet og i Sønderjylland.

Både mor og far var vokset op i åndeligt og kristeligt interesse-rede hjem. Den kendte præst, Pontoppidan, Morten og Henrik Pontoppidans far, som var præst i Seem, har, efter sin afrejse herfra, skrevet et brev til morfar, hvori det hedder: »Jeg har gennem min lange præstetid arbejdet sammen med mange kirkeværger, men jeg synes, ingen som gamle Peder Hansen Nørgaard i Høm!«

Far havde i 1868 været elev på højskolen i Brøns, og jeg kan se af et gammelt nr. af Vestslesvigsk Tidende fra 1871, at der har været afholdt et møde hjemme i Spandetgård, hvor en af hans gamle lærere har været ordfører. Dog har han jo hele sit lange liv måttet friste den tunge lod at være afskåret fra aktivt at kunne deltage i det politiske liv, hvilket for ham betød en smertensvej. Flere gange blev han truet med udvisningsordre. Men han krøb ikke i et musehul.

Da amtsdommeren i Toftlund efter et forhør sagde til ham: »Jeg kan ikke udvise Dem, men jeg skal gøre, hvad jeg kan for at få Dem udvist!« svarede far: »Tak skal De have, så kan jeg ikke forlange mere af Dem!«

På mors og fars bryllupsdag i 1872 vajede Dannebrog hele dagen på flagstangen i haven. Men det var også sidste gang; det gemtes på kistebunden, og da vi på afstemningsdagen den 10. februar 1920 atter kunne hejse *vort* flag, var det for medtaget, et nyt kom til at vaje på en ny flagstang, det gamle måtte pynte op indendørs.

Mor og far blev ægteviede i Seem kirke, og der blev deres første barn døbt. Senere sluttede de sig til sognemenigheden; her var også bånd, der bandt, og vi boede jo nabo til vor gamle kirke.

Det var ikke alene en utryk lod at leve som optant, men de følte

ofte kårene som ydmygende, hæmmende og utilfredsstillende. Når dertil kom, at de måtte regne med, at deres fire sønner kunne komme til at trække i den tyske, forhadte soldatertrøje, er det forståeligt, at de ofte måtte overveje, om de ikke skulle sælge gården og flytte over grænsen; vi havde jo jord til en lille god gård i Hømlund. I hvert fald blev jorden ikke solgt, før vi gennem optanttraktaten i 1907 var blevet statsborgere i det store tyske rige. Far opnåede det aldrig, skønt han flere gange prøvede derpå.

Der var selvfølgelig også mange og vægtige grunde til at blive i Spandetgård. Det var en gammel slægtsgård, som de følte sig stærkt knyttet til, vel også en pligt til at søge at bevare den for kommende slægter. De havde en stor vennekreds og trofaste naboer omkring sig; og de har forstået betydningen af, at ingen måtte svigte, alle måtte blive på deres post, om den danske sag i Sønderjylland skulle klare sig mod det tyske stormløb. Skønt de måtte regne med denne mulighed, er det dog ikke afgjort, at de i deres overvejelser har fattet, hvor stort et offer de, som så mange, mange andre dansksindede sønderjyder, måtte bringe prøjserstyret under den første verdenskrig. Bror Hans havde været aktiv soldat i 2 år, men var nu svagelig af helbred og var bleven opereret 2 gange for fodlidelse, så han kom ikke med i krigen. Jeg slap forholdsvis let. Derom vil jeg senere fortælle.

Bror Søren havde heller ikke været aktiv soldat; han blev indkaldt 3 uger efter krigsudbruddet, blev uddannet i Flensborg før derefter at afgå til fronten. Han opnåede ikke at få orlov en eneste gang og faldt på Hartmannsweilerkopf i Elsass den 19. april 1915.

Bror Ville blev også indkaldt ret hurtigt, blev uddannet og kom til den russiske front, hvor han havde den lykke – vel nok fordi han var købmandsuddannet, havde en fin håndskrift og var så samvittighedsfuld – at blive ordonnans og ansat på en skrivestue. Men heller ikke han fik ofte orlov. – Den, som ikke har prøvet det og oplevet det, kan måske ikke fatte, hvad det vil sige at leve hele sit lange liv under sådanne kår. En bemærkning, jeg læste i et blad efter kapitulationen i maj 1945: »Hvad sønderjyderne har oplevet under fremmedherredømmet, er børneleg mod det, vi har måttet gennemgå under den tyske besættelse«, finder jeg ikke alene overfladisk og uforstående, men tillige sårende.

For der er endnu en forskel af væsentlig betydning ved bedømmel-

sen af disse forhold. – Modstandsbevægelsens folk valgte selv og frivilligt, eller måske – hvad ved jeg – drevet af en indre trang eller pligtfølelse at gå ind i den aktive kamp mod tyskerne og nazistyrer. –

Vore brødre – de danske sønderjyder – måtte med ud i alt det onde og forfærdelige under den hårde nødvendigheds lov, trods dyb afsky, mod deres vilje, men under en dyb pligtfølelse mod familie, hjemstavn og den danske sag. Alle vore oplevelser og de mange soldaterbreve fra disse år bærer et troværdigt vidnesbyrd derom. Vi skylder dem, at dette ikke glemmes!

Stuerne derhjemme var ikke for fine. Både som børn og voksne fik vi lov til – ja, mor og far tilskyndede os dertil – at samle venner og kammerater omkring os i hjemmet. Var vi et større selskab, stod storstuen til rådighed. Den var ikke møbleret, så her kunne vi tumle os både i leg og dans – sammen med mor og far og under deres milde og glade øjne.

Hvor er det et stort minus for nutids-børn og unge, at sådanne sammenkomster er revet bort fra hjemmet – ud til forsamlingshuse og kroer.

Klasse- og standsforskelle kendtes ikke. Vi spiste ved samme bord, af samme gryde og bogstaveligt talt også af samme fad. Hver havde sin træ tallerken, men vi spiste med ske af samme fad, enten indholdet var grød eller vælling, suppe eller kål. Vore naboer var nærmest småkårsfolk, men det er mit bestemte indtryk, at de aldrig følte sig tilovers eller som mindreværdige, når de kom i vort hjem, hverken når de kom selvbudne, eller når de var bedt med til julegilde eller andre festlige lejligheder. Hvor husker jeg dem tydeligt, disse gamle slidere, såvel af udseende som med deres personlige egenskaber og særheder. Der var Thomas og An-Mari fra »æ Nørmark«. De havde begge gennem mange år tjent hos bedstefader, og da de ville sætte bo, fik de en halv snes td. land fra gården og fik et hus bygget med staldplads til et par køer, men han vedblev som daglejer på gården, og hun hjalp til særlig ved slagtning o.s.v. »Lav æ bestil de, bestiller æ et novve ant!« var gerne hans ræsonnement, når arbejdet påbegyndtes. Der var Hans Clausen og Maren; han var min gamle skolelærer, men levede nu af en lille pension på et par hundrede kroner samt en lille indtægt som kirketjener og lidt daglejerarbejde. Om vinteren, når han om aftenen ringede solen ned, kom han hver dag

ind til mig i stalden for at feje gulvet og for at få en lille passiar. – Der var Mads Peder og Sare og Peder Skrædder, som boede i »ædenhus« (degnehuset). Han var en særting; han kunne godt komme ind i køkkenet eller stuen – stå ganske rolig eller gå lidt omkring uden at sige et ord for så atter at forsvinde. Der var Hans Peter Brun og Tille. De kom hver nytårsaften og kastede nogle gamle potteskår ind på gulvet i forstuen, og når vi lukkede døren op, mødte Tille os med en høj latter. Han hjalp os gerne med at spise sorte pølser, og hans sædvanlige hilsen ved denne lejlighed lød: »Godav o singodt; de er nok i æ indbjerringsti!«

Ved julegildet var de alle med. Man samledes i god tid og blev beværtet med kaffe og julekager. Derefter spillede kort, alle, såvel kvinder som mænd, spillede med, oftest uden pengeindsats, men ellers så billigt, at det kun kunne dreje sig om nogle få ører. Ved sengetid (10 tiden) gav det smørrebrød og kaffe (the var for små børn), og så blev der ofte sunget lidt. Det var mest sangene fra krigsårene:

»Der er håb i vort bryst«, »Slesvig, vort elskede omstridte land«, o.s.v. Men også sange, som ikke fandtes i sangbogen, måtte holde for: »Hist bag pælen sidder Mikkell, grunder på sin fredsartikel« o.s.v.

Så gik hver til sit med følelsen af at have tilbragt en god aften; og næste aften fortsatte man så hos naboen, og således julen igennem til et godt stykke ind i det nye år.

Men børn fra disse hjem har gennem en kortere eller længere år-række været gode medhjælpere hos os.

Blandt de ældre, som kom ofte, og som vi børn glædede os mest til, var Jendre, morbror fra Hømlund. Sådan kaldte vi ham, skønt han var gift med fars eneste søster. Når de kom kørende ind i gården i en gammel fjedervogn, forspændt et par magre følhopper, lød det ofte til os: »Nu kommer de store fra Hennegaard!« og dermed var tonen anslået. Når vi sad inde i stuen og en af selskabet kom til at nyse, hed det. »Jeg mærker, De nyser!« Og svaret kom omgående: »Tak for Deres opmærksomhed!« (Selvfølgelig for at få det komiske frem på rigsmålet).

Han var vor husslagter, og han heglede vor uld, så han kom ofte; og han kom altid dagen før, så der var god tid til samvær. Så legede han med os; vi skulle hinke rundt på gulvet, når han holdt os i det ene ben, og vi skulle springe over et halmstrå, som han lagde ind mod

væggen. Om aftenen spillede han verdenshistorisk firkort med os, og ingen kunne hitte på så sjove, forvanskede navne som han. Når vi havde fået aftenkaffen, skulle vi i seng, og hans og min plads var gennem mange år i en indelukket seng, hvortil lågen eller døren fandtes i vor dagligstue. Her var der varmt og trygt, og i hvert fald jeg skænkede det ikke en tanke, at også luften derinde kunne være lidt indelukket. – En gang narrede han mig – det havde jeg svært ved at glemme ham – og det har for mig været en lærestreg for, at man ikke må narre børn, skønt han selvfølgelig ikke har tænkt mindste ondt derved. De havde fået svinet slagtet og skoldet og var ved at skrabe det, hvortil jeg jo var en interesseret tilskuer. Måske er skoldningen ikke lykkedes for godt – i hvert fald henvendte han sig til mig: »Åh, Peder, kan du ikke løbe over til din far og låne hans barberkniv.« Far var ovre i stalden. Jo, den tjeneste ville jeg da så gerne gøre ham, og jeg sprang af sted. Men jeg husker fars svar: »De vil narre dig, lille Peder!« Så havde jeg fået nok, jeg holdt mig langt borte fra morbror resten af dagen. –

Inden jeg slutter dette afsnit om mine tidligste barndomsminder, må jeg nævne min gamle farmor, oldemor, som vi kaldte hende. Hun var født 1811, altså fyldt støvets år i den tidsperiode, da jeg har kendt hende; men hun var rask og rørig og ualmindelig åndsfrisk til sin sidste stund. Hun døde 1897, da jeg var 18 år gammel. Hun var født Blume, en degnedatter fra Spandet, og såvidt jeg kan skønne, ualmindelig godt begavet og interesseret – et godt stykke forud for sin tid. Efter hvad andre havde fortalt mig, havde hun læst Bibelen igennem flere gange, og hun kunne optage en diskussion med præsterne og hvem der forøvrigt kom i hjemmet om religiøse spørgsmål og om nationale og almenmenneskelige emner. Når Hans Krüger fra Bevtoft gæstede hjemmet, havde hun sin plads ved hans side i sofaen. Og, det står så tydeligt for mig, når posten kom ind ad døren med avisen, blev spinderokken skubbet til side og avisen bredt ud. Hun skulle læse den først, ellers var det ikke tilpas. Hun var medlem af Sprogforeningen, vistnok fra dens stiftelse. Hun havde sin egen mening og udtalte den skarpt – uden personsanseelse.

Fra hende har jeg de gamle børneremser, som jeg husker endnu, skønt jeg aldrig har set dem på tryk:

Ri fra den jen by o te den an; der var inne äne ind, ant ind to skidden kvind. Den jen såd o stripped si kør, den an såd o rør i si grød, æ vild i hind grød o slik, hun tav si preglstik, slav mæ øvver mi såred hand; æ gør hind en værre skaj, æ stak eld å hind tørrelaj, æ løf, o de røg, æ rend, og de brænd, æ kom te en mosgrav, der låj gammel grås i dynd, æ tåv op mi stumpe knyvv, æ gør hind en stakket lyv; æ kom hjem te kongens gård om avtenen o fek sødgrød og pandkager te mi nare!

Deppe, deppe, due, mi mor er en frue, mi far er en herremand, mi bror er en spillemand! Spille lidt å strenge, strenge koster penge, penge er i pungen, pungen er i æsken, æsken er i skrinet, skrinet er i kisten, kisten er i kirken, kirken er i København, gi mæ lidt i lille Peders navn.

Man har ofte drillet mig med, at da jeg som barn havde mæslinger og var meget syg, så jeg skulle blive i sengen, da måtte oldemor sidde inde hos mig og fortælle historier og spille kort for at holde mig under dynen. – Når mor og far en vinteraften var ude i besøg i nabolaget, så var det så sikkert som hvedebrød for en søsling (et udtryk jeg også har fra hende), at når pigerne gik ud i stalden for at malke (kl. 8,30), så blev spinderokken sat bort, og hun spillede kort med os, indtil de var færdige og atter kom ind. Det var for os så stor en glæde, at vi slet ikke savnede mor og far. I tilgift fik vi et stegt æble fra kakkelovnen.

Da jeg var i 11 års-alderen, fik jeg lov til at være kusk for hende, når hun ville besøge sin datter og svigersøn i Hømlund. Det var vel nok en stor dag. Skulle vi køre kl. 2, satte oldemor sig ud på vognen til den fastsatte tid, enten hestene var spændt for eller ej; det skulle nok lære en at være præcis.

Om hendes skarpsyn og usnobbethed har jeg et lille minde fra hendes allersidste år. En slægtning var soldat, og hun sendte ham en lille pengegave, hvorfor hun som tak modtog et brev, som måske har røbet lidt overstrømmende taknemlighed eller forsøg på smigreri. I hvert fald lagde hun brevet bort med det ene ord: »Pjat!«

Jeg kunne nok anføre flere træk, men lad det være nok. Mon man ikke gennem det anførte kan få et lille indtryk af oldemor og hendes forhold til os. Da jeg var konfirmeret, overtog jeg stillingen som røg-

ter om vinteren; og der var ikke mange dage, hvor ikke oldemor kom ud i stalden til mig; hun passede hønsene, som havde deres plads i stalden, og hun kunne gå derud uden at komme ud i gården; hun gik en lille runde, og vi fik os en lille passiar. – Vinteren 1897 til 98 skulle jeg på højskole, og en fremmed skulle afløse mig som røgter; og da sagde hun til mig: »Jeg vil savne dig, denne lille udflugt og denne lille hold snak!« Hun døde et par måneder før, jeg rejste.

Det var dog ikke alene hos gamle oldemor, jeg var godt anskrevet; det var vel naturligt, blodets bånd binder, men også hos de førnævnte gamle nabokoner var jeg i kridtuset. Man drillede mig gennem ungdomsårene med, at jeg bedre kunne omgås de gamle koner end de unge piger.

Nå, den dag kom jo også for mig, da »æ fik æ fiffel o skuld i skol me di anner dreng!« Det gik lettere for mig end for mine yngre søskende, fordi vi endnu havde de gamle danske lærere, og fordi vi endnu på det tidspunkt havde en del danskundervisning i skolen. 1872 blev der i alle nordslesvigske skoler indført 6 timer ugentlig tyskundervisning, i 1878 12 timers undervisning i det tyske sprog og 1888 fuldstændig tysk med undtagelse af 4 timers religionsundervisning på dansk. Da vi næsten altid fik lærerinder sydfra, som aldrig havde hørt et dansk ord og ingen forståelse havde for vore nationale og folkelige ejendommeligheder, er det indlysende, at de første skoleår med børn, som aldrig havde hørt et tysk ord, ikke kunne være behagelige eller frugtbringende. Man må endda undres over, at der overhovedet kunne holdes skole og opnås forståelse mellem børnene og deres lærerinde.

Jeg kom til skole hos Hans Clausen i 1884, da jeg kun var 5 år gammel. Hvorfor jeg skulle begynde så tidlig, ved jeg ikke, men det er sikkert sket efter gensidig aftale og forståelse mellem Hans Clausen og mine forældre. Det var ikke nogen stor omvæltning i mit liv; thi han var vor gode nabo, kom næsten daglig i mit hjem og var min gode ven. Han tog os ved hånden, når vi gik til og fra skole, og i frikvartererne legede han med os på legepladsen. Men inde i skolestuen var der ro og orden, og han kunne fortælle bibelhistorie og andre historier for os, så vi lyttede. Hvorledes det er gået til, at han blev vor lærer, ved jeg ikke; han stammede fra Varde-egnen

og havde ingen uddannelse fået til lærergerningen, men man har ikke valgt fejl, da man betroede ham stillingen. Tysk blev vi ikke plaget med; han kunne ikke meget, kun, hvad han havde tilegnet sig gennem et par korte kursus.

For øvrigt er det karakteristisk så umiddelbart og stærkt, vi som børn modsatte os det tyske, det fremmede. Når vi skulle synge præjersangeren, sang vi trøstigt og trodsigt: »Ich bin ein Däne, will ein Däne sein!« Vi lavede om på Slesvig-Holsten sangen, så den kom til at lyde: »Slesvig Holsten stamp i en skid, tør di ræv mæ grå papir!« Og en anden tysk patriotisk sang: »Die Wacht am Rhein!« kom i vor oversættelse til at lyde: »Es braust ein Ruf wie Donnerhall, Kaiser Wilhelm sitzt im Schweinestall, und Bismarck sitzt und guckt darein, er glaubt es ist ein fettes Schwein. Lieb Vaterland, magst ruhig sein, fest steht uns treu die Wacht, die Wacht am Schwein!«

Ole Bennedsen har fortalt, at han i sangtiden sang: »Die Fahne schwebt mir weiss und rot voran!« men i sin begejstring havde han sunget så højt, at læreren ikke kunne undgå at høre det og måtte give ham en afstraffelse. Men da Ole et par dage senere mødte en af sognets bønder ude på vejen, stak denne mand ham en groschen med ordene: »Jeg har hørt, Ole, at du er så god til at synge.«

I samme forbindelse må jeg fortælle en anden tildragelse fra skolen omtrent fra samme tid, ikke alene fordi den afspejler børnenes sindsindstilling, men også fordi den vakte betydelig opsigt landsdelen over og blev ivrigt kommenteret både i den danske og i den tyske presse. Det var i 1888; lærer Fink, som var en god, dansksindet mand, havde forladt skolestuen – jeg tænker mig, at han har set posten komme med aviser, og så er han gået ind til mor for at se de sidste nyheder. Alle vidste, at den gamle kejser Wilhelm I lå for døden, og alle, også lærer og børn, ventede med spænding på efterretningerne fra Berlin. Og nu kender de fleste vel fra deres skoletid, at »når katten er ude, spiller musene på bordet!« I hvert fald gik det ikke helt stille af; og da han lidt efter kom ind i skolen og fortalte os, at den gamle kejser var død, blev støjen ikke mindre. Måske har der også hist og her, som anklagen gik ud på, lydt et hurra; hvem kan skelne enkeltheder i en sådan mangfoldighed. For sagen var den, at vi ikke alene gav kejser Wilhelm ansvaret for, at han havde røvet vort land i 1864 og slettet paragraf 5. Men vi vidste

også, at den tyske kronprins var alvorlig syg; og vi vidste også, at når to tyske kejsere døde, og den tredje kom på tronen i løbet af et år, så – ja, så kom vi tilbage til Danmark. Således var der spået, og der var for os ingen tvivl om, at nu ville spådommen gå i opfyldelse. Nu var første og vigtigste akt udspillet. Jeg ved ikke, hvor langt omkring denne spådom var kendt, eller om man andre steder har skænket den videre opmærksomhed – jeg har ikke senere kunnet få bekræftet, at man har været så optaget deraf, som vi børn i skolen var – hos os var der ingen tvivl.

Men sagen blev slået stort op. Man talte om majestætsfornærmelse, og tyskerne forlangte udrensning til tops og til bunds. Men nu gik det her, som det så ofte går i denne verden, og som vi kender det fra historien om ulven og lammet: de store tyve lader man løbe, men de små hænger man. De store drenge og piger i skolen var uskyldige som lam, de havde være rolige og andægtige. Det var de små fyre på de to nederste bænke, der var urostifterne og forbryderne. Tro det, hvem der kan. Men det var os, der blev udpeget som syndebukke for hele klassen; det var os, der i den anledning måtte stille til forhør hos amtsdommeren i Toftlund (far var kørende dertil med de små syndere) og som blev beordret til at høre på en lang og højtidelig formaningsstale på selve gerningsstedet i skolestuen af landråden fra Haderslev. Alle – også vi selv – syntes, at vi slap nådigt derfra, for anden straf fik vi ikke.

Men Fink blev afskediget uden pension, og da han ikke, som så mange afskedigede lærere siden, kunne øjne nogen udvej til at skabe levemuligheder for sig selv og sin store familie, udvandrede han til kongeriget. Her gik det ham godt, han fik stillingen som kordegn ved Frue kirke i København, efter sigende ved direkte indgriben fra gamle kong Christian IX.

Men inden han forlod egnen, fandt vi en morgen, da vi mødte i skolen, til vor store glæde og beundring, at flagstangen om natten var blevet savet over og lå spredt på legepladsen i små stykker. Gerningsmanden blev aldrig opdaget, men beboerne gættede på, at lærer Fink havde haft en finger med i spillet. Regeringen sørgede selvfølgelig for, at vi fik en ny flagstang. Den fik dog ikke sin gamle plads ude på jorden, men blev anbragt på muren over indgangsdøren.

Det var dog med ængstelse i sindet, at danske forældre sendte de-

res børn i den tyske skole. Kunne børnene modstå det tyske tryk og den tyske påvirkning? Denne ængstelse finder et gribende udtryk i de jævne ord, vor landsmand Karsten Thomsen sang ved sit lille barns vugge: »Gud ved, ven han vejs te en gång, om han ska syng, som æ no sång, anner syng æ tyskeres visser!«

Efterhånden blev man tryggere. Man oplevede det opmuntrende, at skolen slet ingen magt fik over barnesindet. Hjemmets indflydelse var stærkere end skolens. Så sikker var far, at han kunne sige til læreren: »Lær kun mine børn alt det tysk, De forstår og formår; vi herhjemme skal nok sørge for, at de bliver gode, danske mennesker.«

Da vort modersmål i 1888 blev fuldstændig bandlyst af skolen som undervisningsfag – vi beholdt kun 4 timers religionsundervisning om ugen på dansk – opstod hos alle alvorlige forældre det spørgsmål: Hvad kan vi nu gøre for vore børn, så de dog kan lære en lille smule dansk, således at de i det mindste kan skrive et brev hjem til os, som vi kan forstå, når de kommer ud i verden. Skoleforeningen blev oprettet, men dels kunne den først hjælpe børnene efter konfirmationsalderen, og dels var det afgjort, at ikke alle børn kom på efterskole. Nu måtte hjemmene træde hjælpende til! Men ville og kunne hjemmene?

Hos os var det så lykkeligt, at vi ved den tid fik en ny mejeribestyrer, Nohns; han havde i sine unge dage drømt om at blive skolelærer. Han havde været på højskole og var opfyldt af ildhu efter at komme til at gøre et lille arbejde i den danske sags tjeneste. Her lå en opgave lige for hans dør. Han indbød os til at komme et par timer om ugen i hans hjem, når vi havde fri fra skole. – Og vi kom; og vi kom glade og veloplagte – og hvad betyder det ikke for en gerning i skolestuen? Vi sang danske sange, vi lærte dansk grammatik, skrev danske genfortællinger, og han fortalte dansk historie for os. Men hvor længe var Adam i paradiset? Da myndighederne fik at vide, at der holdtes skole på mejeriet, blev døren hensynsløst og brutalt smækket i. Forbudt!

Jeg kan – nu, da jeg skriver dette – ikke lade være med at drage sammenligning med de kår, vi bød de tyske børn og de tyske forældre efter genforeningen, og heller ikke med de vilkår, der nu bydes de dansk børn i Sydslesvig. Vi ville have været himmelglade, om man havde givet os sådanne forhold at leve under. –

Dog også hjemme tilskyndedes vi til at læse og skrive dansk. Bror Hans, som havde været på Ryslinge højskole, hjalp os lidt; og jeg indsendte et par stile til børnebladet, der udkom som gratis tillæg til de danske blade, og som, hjulpet af danske studenter, rettede stilene og uddelte små bogpræmier. Måske har de få skoletimer på mejeriet givet yderligere tilskyndelser; i hvert fald kan jeg se i hæftet, at jeg også efter konfirmationen har beskæftiget mig med at skrive dansk.

Men jeg finder det mere end mærkeligt, at jeg, da jeg i efteråret 1897 kom på Frederiksborg Højskole, hvor vi var godt 140 elever, og hvor vi efter at have skrevet en prøvestil, blev inddelt i fire hold til dansk, at jeg da uden anden danskundervisning end den ovennævnte – jeg havde ikke været på efterskole – i konkurrencen med alle de øvrige elever, som med undtagelse af os otte sønderjyder alle havde fået fuld dansk undervisning skoletiden igennem, kunne blive optaget i 1. hold. Denne opmuntrende oplevelse har mange sønderjyske højskoleelever haft; og jeg ved, at vore lærere var lige så forundrede derover, som vi selv var.

Fra min skoletid har jeg ikke meget at fortælle. Jeg har kun haft de to lærere, Hans Clausen og Lindelof, bortset fra et halvt år hos Fink og ca. et halvt år under vakancen efter hans afskedigelse og senere nogle få timer hos de tyske lærerinder. – Lindelof hørte vel ikke til de dygtigste lærere, men vi lærte da til husbehov. Det må også huskes, at det var en meget vanskelig tid og en meget udsat post at være lærer. På den ene side dansktalende og dansksindede børn fra danske hjem, som vor lærer gerne ville stå i venskabeligt forhold til, og på den anden side en årvågen og fordringsfuld myndighed med foresatte, som krævede: Fremme af tysk sprog og sindelag i og uden for skolen som første betingelse.

Selvfølgerlig slap han ikke uden skrammer gennem manøvreringen mellem disse to skær, men det er mit indtryk, at han slap nogenlunde helskindet igennem, i hvert fald undgik han stranding. Når han var sammen med far eller hans øvrige danske omgangskreds, nærrede han afgjort danske sympatier, og han gjorde ingen ophævelser, når de danske sange lød ved bryllupper og andre festligheder. Til gengæld tvivler jeg ikke om, at han udviste tyske sympatier, når han var

sammen med sine forsatte, eller når han halv- eller helvejs tvunget dertil, deltog i tyske sammenkomster.

Jeg udmærkede mig ikke som særlig begavet i min skoletid. Regning har aldrig været min stærke side; det var heller ikke Lindelofs, og jeg har derfor heller aldrig hverken i skolen eller senere sat meget ind på at udvikle mine evner i den retning. Og såvel i skønskrift som i udenadslæren var jeg mine søskende og en del af mine jævnaldrende underlegne. Jeg måtte slide troligt, men det gjorde jeg vist også. Hvis jeg kan bedømme mig selv og mine evner objektivt og nogenlunde rigtigt, synes jeg, bedømmelsen må lyde: Jævn begavelse, sundt om-dømme, samvittighedsfuld og pligtopfyldende. I hvert fald stod jeg godt anskrevet hos mine lærere og holdt mig altid i den øverste del af klassen. Måske har også en ret udpræget ærgerrighed – hvad ved jeg – været medvirkende dertil. Det gælder vel her som i alle andre forhold: »Til måde er alting godt!« Og når den ikke går ud på hensynsløst at bane sig vej og albue sig frem uden skyldigt hensyn til sine omgivelser, så er den en drivfjeder, som ikke må fordømmes eller undervurderes.

Skønt måske lidt uden for emnet kan jeg i denne forbindelse ikke lade være med at fortælle et lille træk fra min skoletid, som jeg slet ikke selv mindes, men som jeg er blevet gjort opmærksom på for nogle år siden, og som glædede mig meget. På den ejendom, der ligger aller sydligst i sognet ved vor eng Sønderkær, boede der et ægtepar, Peter og Grethe Møller. En søn herfra, Martin, vistnok en 3 til 4 år yngre end jeg, hørte ikke til de fremmeligste – snarere det modsatte – hverken i skolen eller på legepladsen. Jeg husker ham næppe og har ikke set ham siden vor skoletid, for han rejste til Amerika i en meget ung alder. Men så en dag, da jeg var blevet en ældre mand, kom denne gamle kone, Grethe Møller, hen til mig og sagde: »Martin har skrevet hjem fra Amerika og han har bedt mig om at hilse dig og sige tak, fordi du så ofte både i og uden for skolen har hjulpet ham til rette!« Sjældent eller aldrig har jeg været så glad ved at modtage en tak; og lad den så stå som afslutning på det, jeg har at fortælle fra min skoletid.

Heller ikke fra den vinter, jeg gik til konfirmationsforberedelse hos pastor v. Brincken i den gamle præstegård, har jeg noget særligt at fortælle. Dog mindes jeg tydeligt, at han lærte os, og at han satte

stor pris på, at vi fremsagde skriftsteder og salmevers med den rette betoning og i et smukt, vellydende dansk sprog. På min konfirmationsdag gav han mig det kendte skriftord: »Hvad gavner det et menneske, om han vandt den hele verden, men må bøde med sin sjæl!« Dette bibelord har jeg ofte måttet tænke på; og jeg synes, det har haft noget at sige til mig.

Min konfirmation bragte ikke nogen stor omvæltning i mit liv. Jeg blev jo hjemme, og arbejdet var det tilvante: om sommeren ved markarbejdet, ved høbjergningen og ved høstarbejdet – fortrinsvis ved at følge hestene – og om vinteren med at fodre kreaturerne. Høet fra engene fyldte laden og en del loftsplads. Rugen blev sat ind på loftet over stuehuset; byggen over bryggers og vognport og havren over heste- og kostald.

Efter århundredskiftet blev svinestalden flyttet ud i en tilbygning nord for gården, og svinestald og lo, i alt 5 fag, blev indrettet til lade. Omkring 1906 købte far en del af nogle store karantænestalde i Hviding, der blev solgt til nedbrydning; og vi byggede deraf en temmelig stor trælade nord for vejen ved køkkenhaven. Den nedbrændte i foråret 1914 som følge af nabobørns leg med tændstikker. Heldigvis bar vinden fra, ellers ville det have været umuligt at redde gården, thi laden var fyldt med halm. Efter branden opførte vi 7 fag ny lade mod vest i fortsættelse med den gamle; og vi fik dermed ret betydelig ladeplads – i alt 19 fag.

I 1920 købte jeg $\frac{1}{3}$ af en barak, som det tyske militær i krigsårene havde opført på vor jord syd for forsamlingshuset og flyttede den til dens nuværende plads ved vejen vest for laden. Dermed fik vi en god plads til vogne og maskiner. Samtidig med opførelsen af laden indrettede jeg »æ gammel denhus«, som hidtil havde været lejet ud til beboelse, til svinestald. Endelig i 1923 byggede vi den nye kostald med foderrum, roehus og plads til nogle grisesøer og et rum til motor og malkemaskine, som blev installeret året efter. Dermed fik bygningerne så omtrent den form, de endnu har, mens dette nedskrives.

I forhold til byggeomkostningerne i dag var det små priser, vi regnede med. I 1914 kostede det 700 mark at opføre de 7 fag lade. I 1920 kostede barakken 3.500 mark + omkostningerne ved at få den flyttet, men på det tidspunkt var marken omtrent værdiløs, så

jeg fik nogle værdiløse mark godt anvendt. I 1923 beløb opførelsessummen for den nye stald sig til 10.600 kr., men derudover udførte vi selv alt håndlangerarbejde og kørsel af materialer. Men det betød en stor lettelse for arbejdet i stalden med fodergang for alle kreaturer, med roernes opbevaring i et roehus ind til stalden og med malkemaskinen; en arbejdsbesparelse, der godt kan tåle en sammenligning med den, tærskemaskinen bragte i laden og slåmaskinen og binderen på marken en snes år tidligere.

Da jeg efter konfirmationen overtog stillingen som fodermester, var den ikke så eftertragtet og blev heller ikke betragtet som så betydningsfuld som i dag. Men alt kornet blev tærsket med plejl, og så var arbejdet i stalden lettere og tillige mere afvekslende. Et mere ensformigt og kedsommeligt arbejde end det, dag efter dag en hel vinter igennem at stå inde i loen og svinge plejlen, kan jeg ikke tænke mig. Det blev jeg forskånet for. Ligeledes har jeg aldrig opnået nogen færdighed i at malke. Det var pigernes arbejde, og det vedblev de med, så længe jeg passede kreaturerne om vinteren, det vil sige en 3–4 år efter, at vi havde fået malkemaskinen. Siden har vi holdt malkerøgter. Men også pigerne kunne udmærket betjene malkemaskinen.

Et par år efter min konfirmation fik vi en tærskemaskine, og skønt den, målt med nutidens tærskværker, var meget primitiv – der var hverken halmryster eller renseanlæg, men korn, avner og halm kom sammen i en kalendarium ud af maskinen og måtte rystes, sorteres og renses med håndkraft – så betød den alligevel et stort fremskridt. Den gjorde god fyldest gennem en årrække og blev så efter århundredskiftet erstattet med et selvrensende tærskværk. Ligeledes blev hestegangen ombyttet med en petroleumsmotor. Det var også et dræbende ensformigt arbejde at gå rundt og rundt bagefter hestene i hestegangen; og der var, som en gammel mand, der til stadighed udførte det arbejde på en af gårdene, udtrykte det, så forskrækkelig langt mellem krohusene. Denne fine hentydning blev forstået og honoreret, og så måtte konen ud med en kaffepuns til ham, og man kunne køre videre – rundt, rundt! Som det gik med tærskemaskinen, således også med de øvrige landbrugsmaskiner. Indtil århundredskiftet blev græsset slået og kornet høstet med le. Jeg blev så voksen, at jeg nåede at tage min tårn med med leen både i engen og ved korn-

høsten. Vi vidste jo, hvor stor engen var, og hvor lang tid vi måtte bruge (1 td. land regnedes for en »kalslet«) og når vi var færdige, havde vi fyraften. Intet under, at vi gerne ville begynde i god tid om morgenen, og at vi havde lidt småtravlt dagen igennem; thi ikke alene var det selvfølgelig rart at komme i god tid hjem og at få tidlig fyraften, men det var tillige en æressag at kunne klare sin kalslet og være god tid hjemme.

Det var et strengt arbejde for en halvvoksen knøs at følge trop, både fordi kræfterne ikke var fuldt udviklede, men også fordi man manglede øvelsen i at bruge leen og evnen til at holde leen skarp. Det forstod den fuldvoksne karl og den gamle daglejer, og derfor måtte knøsen bruge endnu flere af de knapt tilmålte kræfter. Den skærsild måtte vi alle igennem: »For kullere krikker og katskæg i eng, gør adskel å åller å kal o å dreng!« Bagefter havde man så den store tilfredsstillelse, at man kunne udføre en rigtig karls arbejde.

Som tidligere nævnt var det omkring århundredskiftet, at de forskellige landbrugsmaskiner vandt indpas. I året 1900 fik vi en selv-aflæggende høstmaskine, og året efter fik vi en slåmaskine, og således gik det fremad år efter år. Med alle maskiner, undtagen slåmaskinen, var vi de første med anskaffelsen både i sognet og i omegnen. Jeg husker, at der kom folk også fra nabosogne for at se mig køre med selvbinderen, og alle – selv de mest skeptiske – var enige om, at den kunne udføre arbejdet så omhyggeligt, at den dygtigste høstkarl og opbinder ikke kunne gøre det bedre.

Ja, meget slid er dermed taget fra landbrugets udøvere; men man tager det som en selvfølge, og glæden og tilfredsstillelsen ved gæringen i landbruget er ikke blevet større. Men en sådan omvæltning har noget tidligere slægtled ikke oplevet, og vi, der har gennemlevet den, tvivler om, at noget slægtled senere kan komme til at opleve noget tilsvarende.

I efteråret 1897 rejste jeg til Frederiksborg højskole. Det var første gang, jeg tog hjemmefra, så det var en stor oplevelse for mig. Jeg havde et godt følgeskab i Eskild Abrahamsen fra Fjerstedsig. Han var 7 år ældre end jeg, en udmærket og brav ung mand, der kun kunne påvirke mig i god retning. Vi delte værelse med et par unge gårdmandssønner fra Haderslev-egnen, men sluttede os nærmere til to unge karle fra naboværelset: Thøste Thøstesen fra Fæsted og

Christian Petersen fra Skibelund. De blev begge to mine gode venner; Thøste senere min svoger. Det var gennem mit venskab med ham, jeg lærte Karen at kende.

Hos disse to unge gårdmandssønner fra Øsby mødte jeg til min store forundring en særlesvigsk følelse og indstilling, jeg aldrig tidligere havde mødt, og sjældent senere. Vel følte – og føler – også jeg mig stærkt knyttet til Sønderjylland, til landet mellem Kongeåen og Skelbækken; og det har fyldt mit sind med lykkefølelse at synge og vide: »I Sønderjylland er æ føjt, der har æ hjem!« Men altid var det i forbindelse med Danmark og danskheden; aldrig noget særskilt eller særegent slesvigsk. Vi boede jo så nær ved grænsen, færdedes jævnlig over den, havde vor familie og omgangskreds nord for grænsen og levede med i alt, hvad der rørte sig i vort folk, så jeg kunne med samme glæde og indre tilfredsstillelse synge: »I Danmark er jeg født, der har jeg hjemme, der har jeg rod, derfra min verden går!« Det var for mig i udlændighedstiden – det er det også i dag – en realitet, at: »Pælene ved grænsen, de står, men standser ej!«

Hvor er det en stor lykke, når man kommer hjemmefra, at komme ind i sådanne omgivelser og under en sådan påvirkning af lærere og kammerater. Jeg må stadig mindes mit højskoleophold med stor glæde og taknemlighed, og jeg ønsker inderligt for alle unge, at de må få denne oplevelse at komme ind under en sådan påvirkning.

Jeg tror, at denne vinter har betydet en del for mig. Man fik et skub, fik kursen sat: »Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord! – Med øjet, som det skabtes, himmelvendt, lysvågent for alt stort og skønt herneden, men med de dybe længsler velbekendt, kun fyldestgjort af glans fra evigheden!«

Hvad der har haft størst betydning for mig: Lærere, kammerater eller selve det liv, man levede og åndede i på højskolen, ved jeg ikke, men det ved jeg: jeg levede med i det altsammen med opladt sind, og så er der vel også faldet lidt i hjertemuld, som har kunnet overstå vinterkuld. – Det var i Begtrupps og Bredsdorffs tid, og et par bedre og mere betydningsfulde ungdomslærere kan jeg vanskeligt tænke mig. Jeg fik Bredsdorff til dansklærer, og fik derfor nogle flere timer hos ham, hvad der glædede mig meget. Men jeg kom ikke i særlig kontakt med nogen af lærerne; jeg var så ung og meget tilbageholdende.

Besøg af højskoleforstander Holger Begtrup.

Men jeg fulgte timerne og foredragene med opmærksomhed og var særlig optaget af Bredsdorffs rejseskildringer, hans foredrag om Holberg og ikke mindst hans tolkning af vore folkeviser. Også Begtrups foredrag om vor litteratur og om Danmarks og Sønderjyllands historie lyttede jeg til med stor interesse. Dog tror jeg nok, at Bredsdorff gav mig mere; jeg syntes, hans tale havde mere direkte og personligt bud til mig.

Min fritid brugte jeg særlig til skriftligt arbejde. Jeg skrev hver aften et ret fyldigt referat af de foredrag, som interesserede mig mest. Derved fæstnedes foredragene bedre i hukommelsen, og man var halvvejs tvunget til at lytte godt efter. – Muligvis er jeg derved gået glip af noget kammeratliv, som for så mange er så betydningsfuldt; men jeg har så ofte, både den gang og senere, følt mig bedst tilpas, når jeg trak mig tilbage i stilhed og var ene med mine tanker og mit arbejde. Og jeg har ikke haft så let ved at finde og vinde kammerater og venner.

En 12–14 af eleverne ville forsøge at holde forbindelsen vedlige og føre kammeratskabet videre gennem en vandrebog, som hver enkelt skulle skrive i, og som så skulle cirkulere rundt iblandt os. De tog mig med, så helt uden for kammeraternes kreds har jeg da ikke været.

Med tak i mit sind og i mindet om det skub, jeg havde fået, og den hjælp, jeg havde modtaget til at klare livsvejladser på verdens vildsomme hav under mit ophold på Frederiksborg højskole i vinteren 1897–98, skrev jeg som gammel mand efterfølgende sang til Vojens ungdomsskole.

Jeg fik lyst til at skrive denne sang og sende den til forstander Hagelsø, fordi jeg gennem en af hans elever her fra nabolaget havde fået at vide, at han havde ladet en sang, jeg havde skrevet til indvielsesfesten af vort forsamlingshus i 1909, og som han havde fundet i et gammelt eksemplar af Sprogforeningens Almanak, genoptrykke og synge ved et skoleårs afslutningsfest.

Jeg fandt deri et bevis på, at vi til trods for et halvt århundredes afstand i tid alligevel var på samme bølgelængde.

Så bygger vi huset – vort skolehus –
med højloftsale og vide døre.
Velkommen hver enkelt i skridt eller sus,
så inde bag muren der kan blive røre.
Hvor vel man trives,
der småt ej kives,
ved dagligt samvær ungdom oplives
i skolen her.

Så rejser vi skolen – vort skolehus –
i genvunden landsdel – som sten i muren –
hvor ungdom fylkes ved toners brus
og lytter til Hejmdal's stød i luren.
Ej højt der ramles,
ej blindt der famles,
men frejdigt, forventningsfuldt alle samles
i skolen her.

Så rejser vi skolen – vor ungdomsborg –
for folkefrihed og folkelykke.
Gid Danmarks ungdom i fryd og sorg
må være og blive landets smykke.

Vi målet øjner
som livet højner,
som kaster glans over dage søgne
i borgen her.

Så stander da skolen ved Nordens dør,
i samlingstanken vi styrke finde,
Vil Gud velsigne; vi håbe tør,
han skyde os gode råd i sinde,
så længsler vækkes,
så furen trækkes,
og kursen lægges! – til håndslag rækkes
i skolen her.

Så hviler da borgen på klippegrund,
på arven, fædre os gav i eje,
på sagn og sange i folkemund,
på retfærds sti og på sandheds veje.
Fra barneminder
til ungdomstinder,
til fremtidsvirke en tråd vi spinder
i borgen her.

2. KAPITEL

Efter mit højskoleophold – sommeren 1898 – opholdt jeg mig igen hjemme. Jeg var fyldt 19 år, skulle møde til session og have mit statstilhørsforhold i orden. Min bror Hans havde 1893 fået tysk statsborgerret og havde aftjent sin værnepligt i Bremen. For ham og far havde det også været et alvorligt spørgsmål, om han skulle udvandre eller blive og aftjene sin værnepligt i den tyske hær.

Han valgte først at rejse over grænsen og opholdt sig et par år nord for grænsen, men skiftede standpunkt, indgav sammen med far ansøgning om at blive tysk undersåt og mødte til session. Hans ansøgning blev bevilget, og han blev udtaget til tysk soldat. Fars ansøgning blev afslået, ellers var alle vi søskende jo blevet naturaliseret sammen med vore forældre. Det var ellers i disse år, at så mange optanter fik tysk statsborgerret – også her i sognet blev, så vidt jeg ved, alle optanter, som indgav ansøgning derom, naturaliseret. Kun far blev det nægtet; et talende bevis på, at han ikke var godt anskrevet hos myndighederne, og at de var klar over, at han efter bedste evne ville modarbejde alle fortyskningsbestræbelser.

Men i 1898 var kursen blevet strengere, Køllerpolitiken var i optræk. For mig var valget mellem at blive eller udvandre ikke så svær; den var taget, da min bror valgte at blive; og efterhånden blev vi så godt som alle i vor hjemstavn og måtte så selvfølgelig også påtage os de pligter, som dette standpunkt medførte. Men jeg var klar over, at jeg ikke ville trække i den tyske trøje, før jeg havde fået bevilget tysk statsborgerret. Vi havde allerede hørt om, at optant-sønner, som havde været tyske soldater, ikke dermed var blevet tyske undersåtter, men senere gjort retsløse og truet med udvisningsordre.

Dette ville jeg ikke udsætte mig for, hvorfor jeg, inden jeg mødte til session, indgav ansøgning om naturalisation; men som tidligere nævnt: tyskerne havde i de mellemliggende år ændret deres politik i Nordslesvig. Nu skulle den faste hånds politik praktiseres. – Det

var især valget i juni 1898, som havde gjort tyskerne så forbitrede og uligevægtige, at vi gled ind i Køllerpolitikken. Om dette valg har jeg i den før nævnte vandrebog fra højskolen den 3. juli 1898 efter opfordring givet en lille beretning, hvoraf jeg gengiver følgende:

»Som I vel alle ved, havde vi denne gang – ligesom ved tidligere valg – rigtig god fremgang, over 1100 stemmers fremgang i fem år. Med et sådant resultat har vi god grund til at være tilfredse.

Tyskerne undrer sig derover; ja, enkelte tyske blade har endda været så frække at påstå, at valget har været et nederlag for os. Men I kan også stole på, at her var vind i sejlene i dagene forud for valget. Aldrig nogen sinde har kampen været så spændende, aldrig tidligere er der blevet arbejdet og agiteret så stærkt, hverken fra dansk eller tysk side. Vore førere kunne vist næppe få nattero for lutter valgmoder, og disse var for det meste godt besøgt.

Tyskerne kalder os ofte: »Die dummen Dänen!« men jeg synes, at de mildest talt er lige det modsatte af alvidende, for i stedet for at give os sovedråber og på den måde vinde frem, har de i deres ivrighed brugt så store fraser og uretfærdige handlinger, at de netop derved har vækket os op af søvne og styrket vor modstandskraft.

Ja, Gud ske lov! Danskerne har ved sidste valg vist, at de var vågne, at de vidste, hvad kampen gjaldt, og at de har mod til at tage en tårn mod deres store og mægtige modstander. – Ja, enhver, som vil se upartisk på sagen, og som har lidt kendskab til den, vil indrømme, at slige midler kan dannede og civiliserede mennesker ikke bruge. De støtter alle deres handlinger på de ord: Magt er ret! Sådanne folk havde godt af at komme på højskole! Ikke sandt?»

Som nævnt, jeg havde indsendt min ansøgning om tysk statsborgerret og modtog i den anledning tilsigelse til at møde hos amtsforstander v. Stojentin i Toftlund. – I og for sig var det tyske administrationsapparat ikke så ufrisindet bureaukratisk, som det gav sig udslag i vor landsdel. Kongeriget Preussen var inddelt i provinser, kredse (amter), amtsforstanderdistrikter (der omfattede to eller flere kommuner) og kommuner. Forfatningen hjemlede os ret til selv at vælge vore tillidsmænd, kommune- og amtsforstandere. Der var bare den hage ved, at disse mænd skulle godkendes af myndighederne. Det benyttede man sig af; ingen dansksindet mand blev godkendt, og det hørte til sjældenhederne, at vi havde mænd omkring i sognene, som

de højere myndigheder kunne bruge, for de skulle ikke alene beherske det tyske sprog og være loyale tyske borgere, nej, de skulle være direkte med i det tyske arbejde og virke i fortyskningens tjeneste. Derfor udnævnte man kommissariske amtsforstandere, som fik et større distrikt på op mod en halvsned kommuner at forvalte og føre politimæssigt tilsyn med. Det var ofte afdankede militærpersoner, ivrige fortyskningsmænd, der betragtede det som deres væsentligste opgave at bruge alle midler for at få landsdelen fortysket og om muligt kue og undertrykke den hjemmehørende, danske befolkning. De optrådte brovtende, frastødende og udfordrende, ofte tilsidesættende vore lovsikrede, menneskelige rettigheder. I Toftlund regerede v. Stojentin, i Skærbæk Winther v. Adlersflügel og i Rødding Rafalski. Det vil alle dage være en skamlet på det tyske styre, at de betroede disse embeder i sådanne uforstående og udannede mænds hænder. Intet under, at der var et skarpt modsætningsforhold, og at vi fra vor side søgte at hævde vor ret og at tilbagevise deres angreb. Det blev til en stadig, næsten daglig forsvarskrig mod disse mænds regimenter, og denne har sikkert været medvirkende til at skabe forsvarsviljen, uddybe danskhedsfølelsen og hjemstavnskærligheden og styrke retsbevidstheden i vort folk.

Åh, hvor vi godtede os, når vi kunne dreje dem en knap, eller når H. P. Hanssen kunne sætte dem på plads og gennem domstolene føre bevis for deres ulovmedholdelige chikanerier, naragtigheder og retskrænkelser. Det kunne give stof til mange gode vittigheder og var samtaleemne gennem lange tider.

Jeg skulle altså møde hos amtsforstander v. Stojentin i Toftlund i anledning af min allerunderdanigste begæring om optagelse i det tyske statssamfund, og jeg skal gengive denne episode efter et referat, jeg nogen tid derefter skrev i vor vandrebog:

»På den bestemte dag stod jeg i amtsforstanderens palads. Men næppe var jeg kommet inden for døren, før amtsforstanderen, en lille vims mand med stort, velplejet overskæg, kom farende hen mod mig med følgende velkomsthilsen: »Was wollen Sie? Was wollen Sie hier?« En så høflig modtagelse var jeg ikke forberedt på, og hvad der var det aller værste: alt mit tysk, som jeg grundigt havde øvet mig på i forvejen, var som blæst bort. Jeg havde dog åndsnærværelse nok til at række ham min stævneseddel, idet jeg sagde, at den havde jeg mod-

taget fra amtsforstanderen. Men nu brød uvejret løs. Jeg havde nemlig i min ivrighed glemt at få sat et hr. foran amtsforstanderen. Han skulle nok lære os danske bondelømler høflighed o.s.v. Godt var det, at jeg kunne huske lidt af det tyske sprog, jeg havde lært i min skoletid, thi ellers var hr. amtsforstanderens ord og formaninger jo fuldstændig spildte. Efter denne lille indledning, som foregik i forværelset, fik jeg lov til at følge med ind i stuen. Her stod jeg posteret ved døren i ca. 20 minutter; derpå blev døren åbnet ind til det allerhelligste. Jeg så med frygt og bæven, at døren bag mig blev lukket. Dog stod jeg med stram, militærisk holdning, og forhøret tog sin begyndelse. Mit humør var nu ikke længere så godt, som det måske burde være, og jeg foreslog derfor, at vi skulle føre forhandlingerne på dansk. Men det blev der ikke noget af; han svarede blot, at jeg skulle tale tysk, det havde jeg lært i skolen. – Han spurgte så, hvornår jeg sidst havde været i Danmark. Jeg svarede, sandheden tro, at det havde jeg været i forgårs. Men nu blev han igen bister og sagde, at vi slet ingen ting kunne forstå. Han mente nemlig mit højskoleophold. Og da jeg mærkede, at han allerede vidste god besked, måtte jeg ud med sproget. På hans spørgsmål om, hvad vi lærte der, begyndte jeg at remse en del uskyldige ting op som at læse, skrive, regne o.s.v. Men så stak han i at le, rakte sin næve hen foran mit hoved og sagde, jeg skulle ikke gøre mig videre ulejlighed, han kendte godt disse skoler og vidste nok, hvad vi lærte der. Tilsidst gav han mig det skudsmål, at jeg var en slyngel, min far og bror var slyngler, og han ville gøre alt, hvad han kunne for at hindre, at jeg nogen sinde skulle blive præjsisk undersøgt; nu var udsigterne ikke gode for mig, thi en præjsisk amtsforstanders magt er – især i Sønderjylland – alt for stor. Det varede heller ikke længe, inden jeg modtog afslag på min ansøgning, dog modtog jeg ikke en udvisningsordre.«

Så vidt referatet fra vandrebogen. – Vi var efter dette godt enige om hjemme – jeg havde ellers taget plads i Sundeved – at jeg for at undgå en udvisningsordre måtte rejse over grænsen og tage ophold i Kongeriget. Netop på det tidspunkt fik vi besøg af vor gode ven og gamle mejeribestyrer, Karl Sørensen fra Esbjerg. Han ejede nu en grossistforretning med mejerartikler og en mindre maskinfabrik i Esbjerg, og han tilbød mig en stilling i sin forretning, dels ved beskæftigelse på lageret, dels som kusk (vi havde en lille hest til at køre

varer fra og til stationen) for en løn, der lå $\frac{1}{3}$ over, hvad jeg kunne tjene på landet. Jeg tog mod tilbuddet; jeg ville godt se noget andet. Nogen udpræget lyst til landmandsgerningen havde jeg ikke, og jeg vidste næppe selv, hvilken vej jeg ville slå ind på. Jeg havde det også godt i Esbjerg, fuld familiær stilling og mere fritid, end jeg var vant til. Desuden havde jeg min egen ret hyggelige stue med varme, så min fritid faldt mig aldrig lang eller kedsommelig. Jeg kan også roligt tilføje: Aldrig følte jeg trang eller fristelse til at drive rundt i gaderne eller gå på restauration.

Da jeg var hjemme i juleferien, bad vore gamle præstefolk, pastor v. Brincken og frue, mig op i deres hjem. De ville tale med mig, og grunden dertil fik jeg snart at vide. De havde selv ingen børn, og jeg må have været godt anskrevet hos dem, for de opfordrede mig til at søge uddannelse og tilbød at betale den, hvis jeg ville læse videre og på den måde forberede mig til en anden fremtidsgerning. De var begge to meget nationalt sindede, og de så godt, at vor hjemstavn havde brug for os alle; derfor ønskede de, at jeg skulle søge en uddannelse med en fremtidsgerning i Sønderjylland som mål, men de stillede mig helt frit. Jeg var fuldtud enige med dem, også mine ønsker gik absolut i retning af at få min virkeplads og fremtidsgerning i Sønderjylland. De tænkte vist nærmest på en gerning inden for frimenighederne. »Frimenighederne har mit hjerte!« sagde fru v. Brincken. Jeg følte ikke noget kald i den retning, og jeg tænkte nærmest på en bladvirksomhed. Jeg har altid gerne villet prøve på at give udtryk for mine tanker ved at fæstne dem til papiret.

Der var dog store vanskeligheder at overvinde. H. P. Hanssen skrev, at tidspunktet var ugunstigt; jeg selv anså det for umuligt, fordi jeg var overbevist om, at det skudsmål, amtsforstanderen i Toftlund havde givet mig og min familie, nok skulle følge mig, hvorfra jeg end indgav en ny ansøgning. Desuden fandt jeg, at mine forældres stilling som optanter ville blive uholdbar, og det ville være smerteligt, om man skulle være skyld i, at de på deres gamle dage skulle blive vist bort fra det hjem, de følte sig så stærkt knyttet til.

Det rykkede i mig gennem flere måneder; jeg kunne ikke komme til klarhed og ikke tage min endelige beslutning. Nogen afgjort lyst til at blive landmand havde jeg ikke; der var ingen udsigt til, at jeg kunne komme tilbage til Sønderjylland og få min virkeplads der,

og jeg var ængstelig for at bryde alle broer af og slå ind på en helt ny vej. Dels fordi jeg forudså, at det ville blive en lang og trang vej – jeg var 20 år gammel og havde, bortset fra mit højskoleophold, ikke spor af forberedelse til en anden gerning, dels – og det var vel den mest afgørende – jeg var ængstelig for, at mine evner ikke rakte til. Jeg tænkte nærmest på en gerning som højskolemand, og når jeg tænkte på Begtrup og Bredsdorff, følte jeg mig så lille. Far og mor ville, jeg skulle selv træffe min beslutning uden hensyn til deres stilling. Køllerpolitikken havde nået sit højdepunkt, udvisninger fulgte slag i slag! Jeg kom ikke videre med mine overvejelser, og følgen var, at jeg blev i min plads. Da efteråret kom, rejste jeg ikke til Askov højskole, men tog plads hos en god og dygtig landmand i nærheden af Askov, sognefoged Jeppe Madsen, Maltbæk. Også her kom jeg i gode hænder; de viste mig tillid og forståelse; jeg hørte til familien, og jeg blev gode venner med de to voksne sønner, Kristen og Anton, som var hjemme – et venskab, som endnu ikke er helt afbrudt. Ja, det er en lykke for et ungt menneske at komme ind under sådanne gode, hjemlige forhold. –

Jeg mindes også dette år med taknemlighed.

Jeg vedblev at holde og læse Hejmdal og fulgte, så godt jeg kunne, med i sønderjyske forhold og politik og var helt fra mine unge år en beundrer af H. P. Hanssen og en tilhænger af hans politik.

Efterhånden havde Køllerpolitikken kulmineret, og det viste sig, at optantsønnerne kunne få lov til at gå uantastet i hjemmet, når de forholdt sig roligt. Min bror Hans, der var 6 år ældre end jeg, havde forpagtet den gamle præstegård i Spandet og skulle giftes til efteråret. Mor og far savnede mig; mors helbred var meget vaklende, og far var optaget af sine mange tillidshverv som regnskabsfører for sparekassen, brandforsikringen og mejeriet. De opfordrede mig stærkt til at komme hjem og mente, jeg skulle nok få lov til at gå uden myndighedernes indblanding, selv om der foreløbig ikke var udsigt til, at jeg kunne få tysk statsborgerret. – Jeg indvilligede, men jeg betegnede dog, at jeg ikke ville give afkald på min ret til at deltage i møder og forsamlinger nord for grænsen eller i kirkelige møder på hjemegnen; og jeg ville på forhånd fralægge mig ethvert ansvar, hvis jeg eller mine forældre i den anledning skulle møde ubehageligheder

*Pastor Wilhelm v. Brincken og
frue, fød Christine Mikkelsen.*

fra de tyske myndigheder eller evt. modtage en udvisningsordre. Deri var de fuldstændig enige med mig, og de har aldrig senere, hverken i årene før eller efter Optanttraktaten lagt mig et halmstrå i vejen for at gå den vej, som jeg ønskede at gå, og som jeg følte mig nationalt forpligtet til at følge. – Jeg kan tilføje: Heller ikke tyskerne har nogen tid prøvet på ved hentydninger eller trusler at holde mig tilbage. Måske må jeg også sige, at jeg bestræbte mig for at optræde loyalt og ikke udfordrende.

Den 11. januar 1907 fik vi Optanttraktaten, som gav os ret til naturalisation, så alt taget i betragtning synes jeg, jeg kan sige med Terje Vigen:

»Bedst var det, kan hælde, det gik, som det gik, og så får du ha'e tak da, Gud!«

Så var jeg atter hjemme, og ret hurtigt gled hele ledelsen af arbejdet og driften af gården over i mine hænder. Far var mere optaget af de tidligere nævnte hverv; han mente sikkert også, at jeg magtede opgaven, og han ville gerne vise mig sin tillid og give mig ansvaret. Der var derfor nok at tage vare på. Alle mine øvrige spekulationer og planer var lagt på hylden, og nogen stor skuffelse var det ikke.

I disse år – fra århundredskiftet – voksede noget hidtil nyt og ukendt frem i vor landsdel, en rig, kraftig og forjættelsesfuld ungdomsbevægelse. Sønderjylland var hidtil blevet betegnet som et land uden ungdom. Nu – efter at den store udvandring var ophørt – var

der vokset en ungdom frem, påvirket af den danske folkehøjskole og de åndelige strømninger fra norden å; en ungdom, som var fyldt med begejstring, mod og tro, som ønskede at få indhold og fylde over livet og at suge næring af vort folks åndelige rigdomme under løsenet: »Fædrejord og fædrearv værnes må til egen tarv!« Amtsskolekonsulent Nicolaj Svendsen har skrevet følgende karakteristik af den tids unge: »Sjældent eller aldrig har et folk haft en så livskraftig ungdom!«

Også her hjemme i vort sogn voksede dette gryende og groende ungdomsliv frem; og jeg levede stærkt med i det alt sammen. Vi havde intet forsamlingshus, men når undtages gymnastikken, klarede vi os godt uden. De ydre rammer betyder så lidt. Ja, det synes endog at være en livslov, at det, der begynder under små forhold og vokser sig frem under modstand og trange kår, det tilegnes inderligst og bliver til størst velsignelse.

Min bror Hans og hans unge kone Lise var flyttet ind i den gamle præstegård. Den store stue i præstegården blev stillet til rådighed. Her holdt afholdsforeningen sine møder, og her havde husflidsforeningen sine lokaler. Om sommeren spillede vi fodbold, og om vinteren samledes vi i den nye præstegård, hvor præsten og fruhen holdt foredrag og læste for os. Også omegnens tyske præster gæstede os ved disse møder. Pastor Schmidt, Vodder, var os en god mand, og fra disse møder stammer vort bekendtskab. Desuden samledes vi til sang- og læseaftener omkring i hjemmene, og vi var medlemmer af Høm ungdomsforening, hvorfor vi ret jævnlig deltog i ungdoms- og foredragsforeningsmøder i Høm forsamlingshus. Dog blev hjemmelivet ikke for sømt; jeg undres derover, men det er tilfældet: vi kunne få flere gode bøger læst højt om vinteraftenerne hjemme, og alle piger og karle deltog og glædede sig derover. Inden pigerne gik ud at malke kl. 8,30, serveredes der et stegt æble eller en kop kaffe med en kavring (tvebak). Det var noget nyt og ukendt, der var vokset frem, men ungdommen sluttede op, og det er ganske afgjort, samtidig med at vi følte glæde og berigelse deri, samtidig voksede ansvarsfølelsen over for vore nationale værdier; vi skulle jo stole på os selv. Præster, lærere og hele embedsmaskineriet var imod os. Men vi følte os så stærke og uovervindelige; vi kunne selv. Denne selvsikkerhed kunne

måske føre til overmod og: »Hovmod står for fald!« Jeg ved ikke, om dette liv, denne begejstring og kraftpræstation kunne have holdt gennem en længere tidsperiode – genforeningen kom, og den blev ikke sat på sin hårdeste prøve – men det ved jeg: Det var en lykke og en berigelse at være med deri, og der ligger dybe værdier gemt i dette at vide: vi skal, og vi kan selv! Derigennem styrkes viljen, og kræfterne vokser. Mine indlæg i Hejmdal fra disse år (de er dog alle skrevne, efter at jeg var blevet tysk undersåt) giver netop udtryk derfor, og de er tillige sikkert typiske for ungdommens sindsindstilling i disse år.

Det var sikkert vore modstanderes, hjemmetyskernes, store og skæbnesvangre fejltagelse, at de troede, at andre – staten og magthaverne – kunne og skulle klare alt. Derfor blev de passive og mistede deres indflydelse, initiativ og gå-på mod. Nu, da forholdene er blevet vendt om, og vi har hele det officielle maskineri på vor side, ængstes jeg stundom for, at vi skal komme til at friste hjemmetyskernes lod. Ved årsmødet i Toftlund i 1948 hørte jeg en udtalelse af en mand, som er tilflyttet nord fra, men som lever godt med i det politiske og økonomiske liv og har fået flere tillidshverv betroet,

der gik ud på, at det nationale – den opgave, som Skoleforeningen og Sprogforeningen har påtaget sig at røgte – den måtte være en statsopgave. Nej og atter nej! Den personlige og frivillige indsats kan aldrig erstattes, og den bærer lønnen i sig selv.

Denne livsudfoldelse var medvirkende til, ja, var måske den dybeste årsag til, at vi gik i gang med og ved tilslutning og offervilje fra alle sider fik vort forsamlingshus bygget – men herom senere.

1902 måtte lærer Lindelof, hos hvem jeg havde fået min meste skoleundervisning, tage sin afsked på grund af alder og svækket helbred. Om ham har jeg skrevet lidt, da jeg fortalte om min skoletid. Efter Lindelof fik vi en mand af en anden støbning som lærer. Han hed Bossen og var en ivrig fortyskningsmand og fik årlig 100 mark udbetalt ekstra for sit arbejde for tyskhedens fremme i sognet. Derfor kom han ret hurtigt i skarpt modsætningsforhold til befolkningen og til vore gamle præstefolk. Uden for skolen førte han ikke et udadleligt levned, og når han hver søndag i kirken bad kirkebønnen: at jeg hver dag må forbedres i et helligt liv og levned, så talte vi om, at det var der god grund til. Møderne i præstegården og de tidligere omtalte livsytringer harmede ham; det samme var selvfølgelig også tilfældet med myndighederne. Møderne i præstegården kunne man ikke stemple som politiske. Til sangbog brugte vi et hæfte, udgivet af Kirkelig Forening for Nordslesvig. Men så hittede man på at kalde dem for grundtvigske, og det var omtrent lige så slemt. Bossen og konsorter fandt også andre »graverende« beviser for, at vore præstefolk misrøgtede deres gerning: fruén var formand for husflidsforeningen; præsten røg tobak af en pibe, hvis hoved var forsynet med et billede af de sønderjyske piger o.s.v. – Indberetning om de ganske utilstedelige forhold i sognet blev indgivet. Disciplinær undersøgelse mod præsten blev optaget, og følgen blev, at han i 1904 måtte søge sin afsked. Pastor v. Brincken har i sin embedsbog (Liber Daticus) givet følgende korte fremstilling af grunden til afskedigelsen, og han har ikke tilføjet kommentarer eller beklagelser over den behandling, han var udsat for:

»1888 afskediget som lokalskoleinspektør, fordi han ikke ville have ungdommens fortyskning betragtet som skolens hovedøjemed.

1891 til 1904 valgt medlem af provstisynoden.

1891 til 1904 medlem af synodaludvalget.

1901. Undersøgelse af hans politiske forhold foranlediget ved nogle hadske artikler i Schleswigsche Grenzpost og streng advarsel.

1903. Atter undersøgelse på grund af degn Bossens angivelser (glemt kirkebønner ved en gudstjeneste, et pipehoved med et billede af de to sidste på Skansen o.s.v.). Derefter disciplinærundersøgelse med hovedforhandling den 4. oktober i Kiel, hvor han opfordret af konsistoriet tog sin afsked til 1. januar 1905 med fuld pension, medens sagen mod ham blev nedlagt. Holdt nytårsaften sin afskedsprædiken«.

Lærer Bossen opnåede altså at få pastor v. Brincken fjernet fra Spandet, men hans stilling i sognet var uholdbar. Dette har sikkert både skolemyndighederne og han selv indset. Følgen blev, at han allerede i 1906 måtte forlade sognet, og de fleste følte det som en befrielse.

Hvor spændte forholdene var, fremgår af en lille notits i Sønderjyske Årbøger. »Den 12. februar 1904 idømtes ved bisidderretten i Toftlund degn Bossen, Spandet, en bøde på 40 mark for fornærmelse mod fru pastor v. Brincken sammesteds. Han havde sagt om hende, at hun var et satans fruentimmer i politik.«

Pastor v. Brincken beholdt som nævnt sin pension, og han valgte meget fornuftigt at flytte til Ribe, hvor han kunne leve uden småligt posekiggeri og stadige chikanerier. Efter genforeningen tænkte han på, og han drøftede planen med mig, at flytte hertil igen som præst. Men fru var død under krigen, og han var fyldt 70 år, så heldigvis for alle parter blev planen skrinlagt. Men at de begge følte sig stærkt knyttede til Spandet og Sønderjylland, viste de derigennem, at de ønskede at få deres sidste hvilested på vor kirkegård. Da fru v. Brincken skulle begraves, var det forbundet med store besværligheder at få hendes lig ført hertil, og præsten måtte ikke ledsage båreren længere end til grænsen. Den sidste gang jeg havde talt med hende lige efter nytår 1915, sluttede hun samtalen med at sige: »Tyskerne får klø, og tyskerne skal have klø!«

Forfatteren Niels Jeppesen, hvis mor er født i Spandet, skildrer hendes ligfærd i nogle små vers:

På Ribevejen kun at se
den mørke jord, den hvide sne.
Og langsomt, uden klokkelyd
en ligvogn lister bort mod syd.

En mand, som kører viv afsted
den sidste vej til gravens fred.
Det er kun den fordrevne præst
fra Spandet sogn, nu Danmarks gæst.

Men her ved grænsen var det slut,
den sidste vej var ham forbudt.
Forbudt af Tysklands bange ørn
at gæste hjem og sognebørn.

Han vendte atter kurs mod nord,
hun kørtes ned til Slesvigs jord.
To feltgrå stod den ganske nat
på vagt, hvor hendes lig blev sat.

Som fordum, fjernt i jødeland,
ved liget af en dødsdømt mand.
På Spandetvejene at se
En skare folk, trods frost og sne.

De bærer præstefruen bort
igennem kirkegårdens port.
Alene drager hun afsted,
helt frændeløs – til gravens fred.

Far og jeg hentede hendes bære ved Hviding St. i et forrygende snevejr (kisten måtte ikke føres over grænsen ved Hømlund), og to tyske soldater fulgte vognen. Da hun først skulle begraves dagen efter, blev kisten sat ind i våbenhuset, og de to soldater måtte holde vagt ved kisten, indtil graven var tildækket.

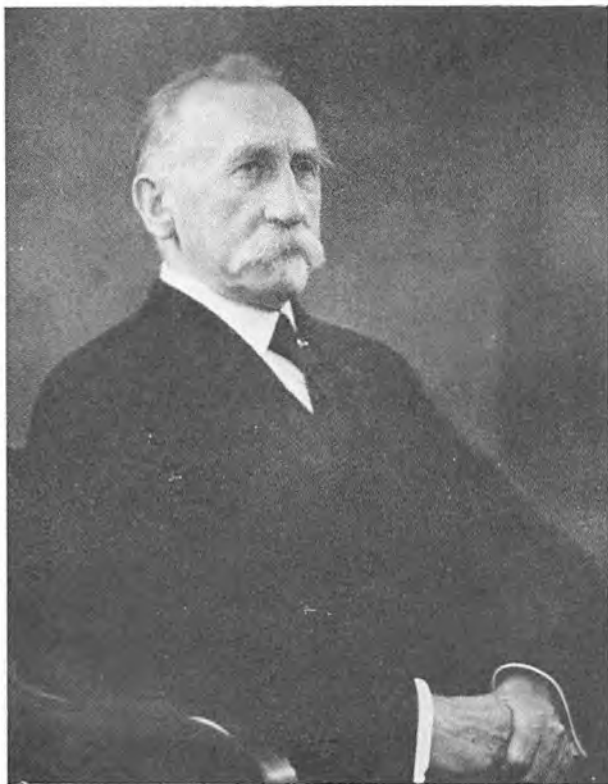
En følge af vore præstefolks afskedigelse blev, at ikke så få unge herfra søgte og fandt deres plads inden for frimenigheden. Denne udvikling ville alligevel være kommet, men nu kom den sikkert hurtigere, end det ellers ville have været tilfældet. Inden længe regnede vi pastor Jørgensen, Skærbæk, som vor præst. Vi søgte til kirkesalen i Vodder og befandt os vel der. Efter at vi havde fået forsamlingshuset bygget, afholdt han regelmæssige gudstjenester her.

Efter Pastor v. Brinckens afsked blev pastor Thomas Matthiesen udnævnt til præst. Han var langtfra udfordrende, havde mere kendskab til dansk åndsliv og talte et bedre, dansk sprog end de fleste tyske præster. Han var stærkt præget af Indre mission og kom ikke i rigtig kontakt med befolkningen. Han blev her kun i 4¹/₂ år og flyt-

tede til Flensborg, hvor han blev præst for den danske menighed. Ved hans bortrejse fra sognet skrev jeg en artikel i Hejmdal, hvori jeg gjorde rede for min stilling til de tyske præster og til frimenigheden.

Vinteren 1903–04 var jeg elev på Ladelund landbrugsskole og deltog jævnligt i søndagsmøderne på Askov højskole. Dermed mente jeg vel så, at jeg havde min teoretiske uddannelse som landmand i orden. I disse år fik vi også en lille landboforening oprettet for Roager, Vodder og Spandet sogne, som afholdt landbomøder og dyrskuer skiftevis omkring i sognene. Også i Spandet har der været holdt dyrskue. Fælleslandboforeningens konsulent, Hans Hansen, var også vor konsulent. Han passede os udmærket, og hans møder fandt god tilslutning. Det er helt underligt at tænke på – udenforstående kan måske slet ikke forstå det – men hvadenten vi samledes til landbo-, afholds- eller husflidsmøder, så var de nationale opbyggelsesmøder. Der blev ikke agiteret, der blev ofte slet ikke talt om politik, men ånden, tonen, samværet, fællesskabsfølelsen, alt det, der lå bagved, og som ikke kan forklares, var os en uvurderlig hjælpekilde i vor nationalitetskamp. Tyskerne var ikke helt på vildspor, da de så, hvilke værdier, vi hentedede her, men de formåede ikke at stoppe disse kanaler. Tyskerne har selv formet ordene: »Wo das meiste Leben ist, dort ist der Sieg«. Med krigens udbrud i 1914 standsedes landboforeningens virksomhed, og der er efter genforeningen ikke gjort alvorligt forsøg på at kalde den til live. Husmandsforeningen, Ribe og Skærbæk landboforeninger har optaget de fleste af dens medlemmer.

Jeg har ikke deltaget i landboforeningsarbejdet siden genforeningen. Tidligere måtte vore landboforeninger selvfølgelig klare sig uden støtte fra staten, ofte endda under strid modvind. Men de klarede sig godt; og det irriterede mig, at disse og andre landøkonomiske sammenslutninger: kontrol-, heste- og kvægavlsforeninger o.s.v., ville modtage statsstøtte. – Jeg finder det forståeligt og i sin gode orden, at samfundet yder støtte til igangsættelse af virksomheder, som man mener, fortjener det, og som man tør regne med, vil vise sig at være samfundsgavnlig, og derfor tilføre samfundet nye og forøgede værdier. Men lige så afgjort finder jeg, at når begyndelsesvanskelighederne er ryddet af vejen, så må de, hvis de har eksistensberettigelse,

H. P. Hanssen.

kunne stå på egne ben, og ellers må de forsvinde. Ja, denne følelse af at ville og kunne selv, som vi er blevet optrænet i gennem de mange udlændighedsår, sidder stadig fast hos mange af os, og vi ser med nogen mistro til den om sig gribende påkaldelse af statens omsorg for og hjælp til alt og alle.

Den 11. januar 1907 døde vor gode, lille mor; døden kom ikke uforberedt, hverken for hende selv eller for os. Hun havde været svagelig gennem en årrække, og i den sidste tid sengeliggende. Jeg har i min skildring af barndomshjemmet fortalt lidt om mor og vil ikke prøve på at gøre det bedre her. »Hvad skal jeg sige, mine ord vil ikke meget sige!« Sådan føles det ofte. »Som en lyre uden tone,

som et skib foruden ror, som et træ foruden krone, er et hjem foruden mor«.

I de samme dage undertegnedes Optanttraktaten. Det følte som en befrielse, som om en tung byrde blev taget fra en. Nu kunne man ånde frit, nu havde man endelig fået menneskerettigheder. Også her gælder det: den, der ikke har prøvet det, kan næppe fatte det.

Mine søskende, jeg og vistnok alle optantbørn indgav ansøgning om naturalisation, som ret hurtigt bevilgedes. Efter at jeg havde fået mit undersåtsforhold bragt i orden, måtte jeg, som alle de øvrige optantsønner, møde til session. Jeg var fyldt 28 år, men blev udtaget til infanterist. Det var ikke morsomt, men det var en betingelse, som vi på forhånd regnede med. Heldigvis blev det ordnet således – nærmest ved en indsats fra H. P. Hanssen – at alle, der var født før 1. januar 1880, ikke blev indkaldt til aktiv militærtjeneste, men blev overvist til erstatningsbataljonerne. Dette var en stor lykke for mig, som også i øget grad kom mig til gode ved krigsudbruddet i 1914. Ellers var jeg utvivlsomt kommet med fra den første dag – nu kunne jeg blive hjemme til den 23. juni 1915 og skulle så først uddannes, inden jeg kunne gøre tjeneste som soldat; mange af mine jævnaldrende måtte med fra begyndelsen.

Jeg vil her – for at tydeliggøre mit syn på Optanttraktaten – gengive et lille uddrag af nogle tanker, jeg nedskrev og fremførte offentligt ikke længe efter dens vedtagelse, da H. P. Hanssen blev så stærkt angrebet for sin afstemning i den tyske rigsdag, – en afstemning han følte sig forpligtet til, fordi han dermed mente, han kunne sikre traktatens vedtagelse:

»Der er blevet sagt og skrevet fra forskellige sider, at de fordele, som Optanttraktaten kan bringe os, næppe kan opvejes af de ydmygelser, som vi og det danske folk har måttet påtage os for at få traktaten vedtaget. Og at det er et spørgsmål, om det ikke havde været bedre, om optantspørgsmålet endnu et stykke tid havde stået uløst.

Jeg må dertil sige: Der er et gammelt ord, der lyder sådan: »Den, der har skoen på, føler bedst, hvor den trykker!« Det kan vist nok med rette siges, at vi optantbørn har haft skoen på, har haft en klods om benet og følt trykket af samme gennem hele vor opvækst. Når vi nu på en gang – jeg kan vel gerne tilføje – uventet er blevet trykket

kvit, så føler vi os i dyb taknemlighedsgæld til vor rigsdagsmand og til alle de mænd, der har hjulpet til at få Optanttraktaten udført og dermed taget dette hårde tryk fra os. Det er en lykke for et folk og for det enkelte menneske at leve under frie kår, og det er den første betingelse for, at personligheden kan udfolde sig, og selvstændighedsfølelsen udvikles.

Men er vor tak mere end tom ordskvalder, så må det gå os, som det går overalt i livet: Taknemlighedsfølelsen vil fremkalde gode forsætter og gode løfter. Og skønt jeg godt ved, man skal være forsigtig med at bruge kønne ord og gyldne løfter, mener jeg dog, jeg må have lov til at sige: Der er i os skabt en ærlig vilje til at tage fat! Og det skal være vort løfte: Vi vil gerne have plads i jeres rækker, gerne være med i arbejdet for vor danske sag, for alt stort og skønt heneden – for alt hvad der er værd at elske!«

Ak, ja! Vi anede ikke, at foran os lå året 1914 og de fire mørke og tunge krigsår.

Fra nu af kunne jeg rigtig tage del i det folkelige, nationale og politiske liv, og det var en oplevelse at være med til årsmøderne, til valg møderne og andre politiske sammenkomster. I disse år var der en ofte bitter strid i vor hjemlige politik mellem de to lejre, som jeg kort vil karakterisere som real- og følelspolitik, hvor H. P. Hanssen og hans blad Hejmdal repræsenterede den første, Flensborg Avis den sidste.

Denne deling i to lejre har vist sig gennem alle udlændighedsårene – selvfølgelig ikke altid med samme styrke og voldsomhed, kraftigst når store og afgørende spørgsmål var sat på dagsordenen og skulle løses. Det er jo to vidt forskellige livsanskuelser, der tørner sammen og må tage livtag. Vi kender denne deling fra brydningerne mellem edsnægttere og edsaflæggere, men denne strid var indstillet, inden jeg nåede så vidt, at jeg skulle tage standpunkt. I disse år blussede striden op igen under den førnævnte betegnelse; og den nåede højdepunktet under den bitre grænsestrid.

Jeg sluttede mig afgjort til H. P. Hanssen og hans politik. »Hejmdal« havde, fra bladet begyndte at udkomme, været en daglig gæst i mit hjem. Såvel i hjemmet som gennem mit ophold på højskolen under Begtrup og Bredsdorff var jeg blevet påvirket i frisisindet ret-

ning, og jeg beundrede H. P. Hanssen og de resultater, han havde opnået gennem sin politik.

I Spandet sogn havde »Hejmdal« langst den største udbredelse og H. P. Hanssens politik den største tilslutning. Så snart vi kom til vore nabosogne mod vest og syd – Roager og Vodder sogne – var stillingen en anden. Her havde »Flensborg Avis« en stor læserkreds og dens politik en ikke ringe tilslutning. Bølgerne kunne gå højt, og diskussionen blive noget højroset; men når det gjaldt vore fælles modstandere, stod vi enige og trofast sammen. Marchere særskilt, men slå samlet var løsenet – og det blev fulgt.

Som tidligere nævnt medførte denne nyvakte livsudfoldelse en trang til samlingssteder rundt omkring i vor landsdel. Denne udvikling fremskyndedes ved, at vore modstandere ved alle tænkelige og utænkelige midler søgte at lægge hindringer i vejen for danske møder og forsamlingssteder, bl. a. ved at true gæstgivere og hotelejerne for at få dem til at nægte os lokaler. Danske møder måtte ofte afholdes i telte, og ved vintertid, som er den bedste mødetid, kunne denne udvej ikke benyttes.

Jeg synes, det har stadfæstet sig på lykkelig måde gennem alle fremmedherredømmets år, at når tyskerne mente at kunne ramme os eller svække vor modstandsevne ved et eller andet forbud, så tilskyndede de os til at træffe modforholdsregler, og det, der var tænkt ondt imod os, blev vendt til det gode. Således i dette tilfælde, og således tidligere. Oprettelsen af Sprog- og Skoleforeningen var et direkte svar på angrebene på vort modersmål og dets tilsidesættelse, ja, delvis udryddelse i retssal, skole og kirke. Forsøgene på, ved tysk statshjælp – Bindeloven o.s.v. – gennem oprettelse af domæner og rentegårde, at fratage os ejendomsretten til vor jord, besvaredes med oprettelsen af Nordslesvigsk Kreditforening og Landeværnet.

Et uddrag af et indlæg og et par digte, jeg sendte til »Hejmdal«, viser ikke alene, hvor alvorligt, men også hvor fortrøstningsfuldt vi tog imod denne sidste udfordring:

»Der er et gammelt ord, der siger, at der er en vis person, der ynder at sætte over, hvor gærdet er lavest. Når vore nationale modstandere i de senere år med stedse større styrke og med stedse rigere midler har søgt at føre kampen over på det økonomiske område, så er det sikkert, fordi de mener, at vi her har vort mest sårbare punkt,

Berlin d. 1 Okt. 1911.

X

Kære Peder H. Smidts:

Jeg sidder her i Rigsdagen og har lige
læst deres Artikel om, hvad Tjenestekerke,
ne sparer. De gode Oplysninger, som
de fremdragor, der ydede mig meget.

Om jeg har deres Tvang til at
få alle dem særlig for denne
Artikel med samtidig tillæg for gode
Tjenestekerke i mange år. Det er meget
som jeg præcisjerner meget

Deres hengivne

H. P. Haussens

VERDENSPPOSTFORENINGEN
(UNION POSTALE UNIVERSELLE)
BREVKORT — CARTE POSTALE.

13. 3. 12.

Kar. Peter Schmidt! Den som har bygget
i det hvide og røde og grønne
Den (hvis jeg kunde have en eneste
til den alle Port skal være en Vind
og et Uændt tryk for en gammel
gode, som glæde mig over den
den Tone, hvor det er det i
2. vunde. dens egen Tone.
Thomas Bredsdorff

Hilsen fra Thomas Bredsdorff.

her er gærdet lavest, her vil det være lettest at sætte over.

Det, der alligevel giver os overtaget i denne ulige kamp, er det, at vor jord for mange af os betyder noget mere end en anden almindelig handelsvare, at vor jord har større værdi for os end for den, der vil købe den. Her har vore fædre boet og bygget, levet og virket, kæmpet og lidt. Her har vi fået vor virkeplads, her har vi fået vort hjem.

Da grænsepælene for et halvt hundred år siden blev sat ved Kongeåen, troede Bismarck og de fleste med ham, at nu var landet et tysk land. Og hvordan er stillingen så nu efter de mange års forløb? Digteren Peder Rasmussen Møller giver os et svar. Jeg tænker mig, at han sidder derhjemme på Fyn og ser ned over vort land, ned over »den kyst, der blåner bag de blanke vover, det land med Dybbøl Banke i sin favn, den jord, hvor helte under grønsvær sover;« og der er vemod over sindet, når han fortsætter: »Det land er Dan-

mark's længsel og dets savn!« Men så ser han længere ind i landet, ser det danske præg, der hviler over landskabet og ser, at der trods alt leves og kan leves et virkeligt og rigt dansk liv i danske hjem hernede. Derfor kommer der en glad undren over stemmen, når han fortsætter:

»Men dette land er endnu danskens eje, thi danske hjerter slår i danske hjem; ej magt kan spærre tankens tavse veje, blot øge længslen så den bryder frem.«

Og vi, der lever vort liv hernede som danske mennesker, vi giver ham ret. Vi oplever det dag efter dag, og vi aflægger et vidnesbyrd derom gang efter gang: »Vi er danske, vi vil vedblive at være danske, og vi forlanger at blive behandlet som danske.«

Og vore modstandere giver ham ret. Det stadfæstes fra rabaldermødet i Flensborg i 1913 og fra ministerbordet i Berlin, at »dette land er endnu danskens eje, thi danske hjerter slår i danske hjem.« Derfor skal guldstrømmen nu ledes ind over vor folkeager, for ved dens hjælp at få landet omdannet fra et dansk til et tyskt land.

I landsoldatens vise hedder det, at da han drog hened for at værne om vor jord, så ville hans pige med. Men han måtte svare hende: »Det kan du ej min ven, jeg går i krigen hen.« Det er vor store lykke, at i den kamp, vi står i, i det arbejde, vi skal gøre for at bevare vor danskhed, der er det ikke de få udvalgte, der får lov til at tage virksom del, der kan alle være med, unge og gamle, kvinder og mænd. Det skaber samfølelse. Det lille indskud, som den enkelte kan yde, lærer vi at værdsætte efter fortjeneste. Hver tønde land, der forbliver i dansk eje, og hvert dansk hjem, der skærmes af danske mennesker, er værdier, vi må regne med. Værdier, som ikke må undervurderes.

Ved at bevare fri jord i fri mands eje, danske hjerter i danske hjem skal den nordslesvigske danskhed hente sit ridderslag – sin eksistensberettigelse.

I Martha Ottosens skuespil »Fædrenes jord«, siger farbror Henning til Inger – og vi har indtryk af, at det ikke er noget tillært, men noget, han har erfaret i sit lange liv –: »Der er størst glæde ved det, der koster kamp, lille Inger, sådan har Vorherre nu engang lavet det.« Ja, heldigvis er det sådan, overalt, og under alle forhold. Og den mand, eller det folk, der bøjer udenom pligten, arbejdet, kampen, får al-

drig opleve denne – den største glæde. Når der også i de senere år har hvilet glæde og håb over danskhedens kår her i vor landsdel, mon det da vil være ubeskedent at mene, at denne livslov har virket også her. Thi – »hver en kamp, hver en vunden sejer, jo livsfornyelsens evne ejer!«

Og et af digtene lød:

Det er klart, det var rart,
om hr. Hahn i en fart
kunne få millioner sammenspart
på sin tiggergang, ved sin klagesang
om brødræs nød i den nordre vang.

Her er nød så stor, råber højt det kor,
som på egen arm og kraft ej tror;
men når staten vil strække penge til,
skal vi snart sætte dansken ud af spil.

For en pose fuld af det røde guld
vil man købe landets dyre muld,
mens den frie mand i det gamle land
synker ned i en ussel trællestand.

Nej! der lyde skal et nej,
slig en pose frister ej;
vi foragter Judas løn og vej.
Det er mer end pral og digt,
at vi kender ret og pligt
og står fast, trods løfter, løn og sligt.

Højt på Dybbøl Bankes top
har vor lille, tapre trop
Sønderjyllands jord i pris sat sådan op,
at penge eller penges værd aldrig kan betale her
denne jord, som vi har fået så kær.

Gennem mange hundred år –
ofte skæbnesvangre kår –
vore fædre bygged hjem i hytte eller gård.
Her er fostret kraft og mod,
her er plantet dybt vor rod,
vi vil værne arven efter far og mor.

Og ved et valgmøde sluttede jeg en lille tale ved at sige:

Nu er det tid, at vi viser vor kraft,
kraft til at hævde vor ret.
Kraft til at hævde sandheden stor:
Vi er af fribåren æt.

Nu vil vi vidne for fjende og ven:
Aldrig vi kues ved magt!
Nu vil vi vidne ved valget igen:
Trofast vi står på vor vagt!

Ingen må svigte, men alle må frem:
Så lyder det trindt i vor lejr!
Det gælder at værne os selv og vort hjem,
det løsen vil bringe os sejr.

Det gælder at værne vor tusindårsret,
vor frihed, vor fremtid, vort sprog!
Og det gælder, at hver mand står fast på sin plet
for at værne vor omstridte krog.

Sløvhed og mismod alt synes på træk.
End lever fædrenes ånd!
Livsspiren aldrig skal få sit knæk
her i vort ældgamle land.

Thi peger man stolt på kejserens hær
og statens vælde og magt.
Vi kender en magt af større værd
i menneskehjertet lagt.

Om den vil vi værne – vi fik den som små
i vuggegave af mor.
Det folk kan ej knækkes – vil oprejst stå,
som længes, som håber og tror.

Ja, så vil vi vidne: at kærlighed bor
i barnets som oldingens bryst!
Og fører vi slig en ballast om bord,
vil skuden nå havnen tilsidst.

Et, jeg kan næsten sige selvfølgeligt, led i denne udvikling var da også, at vi i 1908 gik i lag med at få et forsamlingshus bygget i

Forsamlingshuset i Spandet. Fot. 1964.

Spandet sogn. Skønt vi regnede med forståelse for planen, viste det sig alligevel, at tilslutningen overgik vore dristigste forventninger. I løbet af få dage tegnede sig i Spandet 71 andelshavere med 158 andele à 50 mark. Fra Arnum 10 andelshavere med 13 andele à 50 mark. Desuden blev sten og grus til syld og sokkel leveret gratis; ligesom al kørsel af materialer til huset og det meste håndlangerarbejde samt kost og logi til håndværkerne blev ydet uden vederlag af beboerne.

Jo, det var en glæde og en oplevelse at være med i dette arbejde.

Min bror Hans var i en årrække regnskabsfører og sekretær for forsamlingshuset, og han har i forhandlingsprotokollen givet en ret udførlig redegørelse for forsamlingshusets tilblivelse, om de vanskeligheder, myndighederne lagde i vejen for foretagendet, om indvielsen den 11. februar 1909 og om brugen af huset i de første år.

Jeg har tidligere skrevet, at jeg med mit landbrugsskoleophold i 1904 mente at have afsluttet min teoretiske uddannelse som landmand.

Men derudover stilledes der nu andre krav. Jeg var blevet tysk

undersåt; vi havde fået et forsamlingshus bygget, og vi var henviste til at røgte alle vore nationale, folkelige og kristelige opgaver ved egne midler og egne kræfter, da ikke alene vore præster og lærere svigtede os og modarbejdede os, men da også tyskerne lagde alle mulige forhindringer i vejen for, at mænd og kvinder fra kongeriget kunne være os til hjælp med at løse disse opgaver. Thi også i dette tilfælde har Bjørnsons ord gyldighed: »Forrådt af dem, der vagt burde være, just af dem.«

Da Fællessynoden 1912 svigtede os i vort beskedne andragende om to timers ugentlig dansk sprogundervisning i skolerne skrev jeg i »Hejmdal«.

»Det er en lykke for et menneske som for et folk at tvinges ind i et arbejde for »mere end sig selv«. Vi vokser under vort arbejde, og det præger manden. Vi bliver ikke skåneede for modgang og skuffelse. Vi ønsker det heller ikke. Drivhusplanter trives ikke, hvor den friske vind stryger. Det virker sløvende og selvopgivende at bøje udenom vanskelighederne.

Provst Bades optræden på Fællessynoden harmer mig, – han bøjer af og haler i land. »Det går jo!« sådan udtaler han sig omtrent med hensyn til sprogsagen. »Det trækker sig nok til rette« mente skrædderen, da han syede ærmerne til lommehullerne. Men spørgsmålet er ikke om det går – hvad ellers? Men spørgsmålet må lyde: Øves der ret mod dansktalende og dansksindede børn i nordslesvigske skoler? Øves der ret mod frimenighedernes medlemmer ved at nægte dem til ladelse til at anlægge kirkegårde omkring deres kirker? Hvis ikke – så bøj ikke af for vanskelighederne. Brugen udvikler sit redskab. Evnen til at skelne mellem ret og uret, mellem sandhed og løgn, mellem kønt og grimt vil sløves ved ikke at bruges.

Der er for mig ingen tvivl om, at hvis de mænd, der har til opgave at skaffe det åndelige liv, som det ytrer sig i vort hjemland, en passende arbejdsdragt, hvis de ikke magter opgaven eller under et eller andet påskud dækker sig bag dette: »Det trækker sig nok til rette,« de vil blive til overs og skubbes til side. Før eller senere vil båndene sprænges. Livet vil selv skabe forhold, hvori det kan trives.«

Jeg havde vel nok lyst og trang til at se mig omkring og til at lære noget mere; men også dette, at der blev kaldt på og var hårdt brug for alle kræfter, var medvirkende til, at jeg i disse år rejste lidt hjem-

mefra. Jeg kunne godt undværes hjemme, da min yngre bror Søren let kunne udfylde min plads. – Jeg deltog i Vælgerforeningens social-politiske kursus i Åbenrå, hvis leder var H. P. Hanssen. Her havde jeg den glæde igen at træffe sammen med min gamle ven og højskolekammerat Thøste Thøstesen. – Jeg var med til et læsekursus hos pastor Ring, Taps, og deltog i et Liselundmøde.

Endvidere foretog jeg i 1910 sammen med min søster Tinne en Tysklandsrejse, der strakte sig over godt 8 måneder. Om sommeren opholdt vi os i en nyopført haveby, Hellerau, lidt uden for Dresden, og i efterårsmånederne på et gods, Gross Samoklensk i Polen, nær ved den russiske grænse. Turen kostede os ikke en øre, thi vi havde fast arbejde; dog var vi ikke mere bundne ved arbejdet, end at vi kunne tage nogle dage fri og foretage små udflugter i omegnen.

Pastor Schmidt, Vodder, som vi var kommet lidt i forbindelse med gennem de tidligere nævnte møder hos pastor v. Brincken, og som stod i lidt høj kurs hos os, fordi han ikke veg tilbage for at påtale tvangsfortyskningens overgreb, var os behjælpelig med at planlægge turen og skaffe os i forbindelse med mennesker, så vi kunne få lidt større udbytte af vor rejse. Derfor er jeg ham endnu i dag taknemlig. Vi var da også begge to meget glade for turen og syntes, den havde været rig på oplevelser og givet os et godt udbytte. Søster Tinne knyttede da også forbindelser, så hun gennem flere år foretog rejser til Tyskland.

For på forhånd at forebygge evt. misforståelser sagde jeg ærligt til pastor Schmidt, at formålet med min rejse ikke alene var at lære Tyskland og tyske mennesker at kende, men hovedsagelig var at lære tysk, så jeg kunne beherske det tyske sprog og derigennem blive dygtiggjort til at fylde min plads som dansk sønderjyde i vor hjemstavn. Jeg mindes endnu tydeligt hans svar: »Selvfølgelig! Ellers ville jeg ikke være glad ved at give Dem en håndsrækning.« Det er ægte frisind! Jeg har efter genforeningen kun haft lejlighed til at træffe sammen med ham en gang i rigsdagsbygningen i København, og jeg kan selvfølgelig ikke godkende hans standpunkt eller hans politik, hverken i mellemkrigsårene eller under besættelsen, men det hindrer mig ikke i at yde ham min anerkendelse for den bistand, han rakte os, da tvangsfortyskningens mænd førte det store ord. Jeg tænker da også, at han i de sidste år har fulgt med i og lagt mærke

til mit standpunkt i spørgsmålene om vor stilling til det tyske mindretals kår i skole og kirke og til det sydslesvigske spørgsmål. –

Jeg var altså fuldt optaget af min gerning, såvel af gårdens drift som af min deltagelse i det nationale og folkelige liv i vor hjemstavn. Og det er en lykke for en ung mand – vel også for en ældre – at være helt optaget af sin gerning, først og fremmest af sit daglige arbejde, men også – for mig i hvert fald – af noget uden for mig selv. Og jeg levede jo i en tid og under forhold, hvor der var brug for os alle, hvor det var så let, så selvfølgeligt for den enkelte at finde sin plads og føle glæden over at kunne yde en lille indsats. Dette gav jeg udtryk for i en tale, jeg efter opfordring holdt i det nordlige Jylland i 1914 ved et større friluftsmøde: »Alle kan og skal være med! Det skaber samfølelse; og vi lærer at værdsætte det lille indskud, den enkelte kan yde. Hver tønde land, der forbliver i dansk eje, hvert hjem, der skærmes af danske hænder, hver dansk stemme, der afgives ved valgene, er værdier, der må regnes med!«

Jeg er tilbøjelig til at tro, at jo mindre det folkesamfund er, som man i særlig grad føler sig samhörig med, des lettere må det være at få øje for den enkeltes indsats og uundværlighed.

Også økonomisk set havde vi nogle gode år fra århundredskiftet til krigens udbrud i 1914. Far har sagt, at det først var i disse år, han kunne mærke, der var økonomisk fremgang. Indtil da – gennem 1880- og 90-erne havde det været en march på stedet, hvor de fleste bønder med rimelig gældsforpligtelse havde nok at gøre med at klare disse. – Nu kan en sådan god tid med både økonomisk og åndelig fremgang let føre til overmod, til overdreven luksus eller nydelsessyge – det gamle ord siger os jo: »Der skal en bred ryg til at bære gode dage!« – men den kan også bidrage til at styrke den sunde selvtilid og øge glæden over sit arbejde. Mon det ikke var disse egenskaber, der kendetegnede den sønderjyske befolkning i disse år? Jeg synes det! Faren ved de gode dage pegede jeg på, da jeg ved et ungdomsmøde bl. a. sagde:

»Der er en stadig kamp her på jord. – Der er to magter, der strider om herredømmet ude i verden og i hvert menneskebryst:

Godt og ondt og lys og mørke,
sandt og løgn og liv og død
i hvert hjerte prøver styrke,
farligt er det sammenstød!

Ingen af os slipper udenom, hver enkelt må selv træffe valget. Striden har måttet udkæmpes, så længe der har levet mennesker på vor jord. Vi mindes derom gennem vore gamle folkeviser.

I folkevisen om Agnete og havmanden hedder det:

Han stopped hendes øre,
han lukked hendes mund
og førte hende ned på havsens bund.

Ja, det vil fjenden aller først: have vort øre og vor mund tilstoppet, så vi ikke kan modtage nye indtryk – så vi glemmer alt det, der hidtil har fyldt vort liv og båret det oppe, så vi kun lever i den materielle verden, optaget af dens nydelser og glæder.

Her forekommer det mig, at vi unge nordslesvigere må være på vagt. Vi hører det summe omkring ørene på os: Hvorfor gøre modstand! I har det jo godt! I får gode priser for jeres produkter, og I lever under en stor og mægtig kulturstats beskyttelse! Vi må ikke lade os dåre; vi må ikke lade øre og mund tilstoppe, så vi glemmer, hvad der før var os kært og dyrebart, hvad der har kunnet bære vort folk oppe i lyst og nød århundreder igennem.

Og i visen om hr. Villemand og hans mø så prud fortælles:

Men da hun red over Blidebro,
snubled hendes ganger på røden guldsko.
Der gled hendes ganger med femten guldsøm,
og jomfruen sank for den stridige strøm.

Men så tilføjer folkevisen:

Hr. Villemand gik sig for strømmen at stå,
så mesterligt kunne han guldharpn slå.

Og visen skildrer videre, hvorledes han i dag, da det gælder hans fæstemø, lokker toner fra harpens strenge, så fuglene sad stille og lyttede, og barken på træerne slog revner:

og op måtte trolden fra dyben sø,
hold op med din ringlen, her er din mø.

Jeg synes, at vi i disse folkeviser får et gribende billede af livet

og striden, som vi – er vi end nok så unge – dog ikke står uberørt overfor. Vi lever vor ungdomstid i en stærk brydningstid.

Lad os tage mod de hjælpemidler, der er skænket os! Lad os vogte øre og mund, så de ikke tilstoppes! Lad os lytte til klokkeklangen og til de toner, der kan trylles frem fra guldharpens strenge – toner, der bør lyde over alt, hvor et virkeligt og sundt ungdomsarbejde udføres. Da vil der, trods alt, hvile forårsluftning og morgengry over vort elskede og omstridte land.«

I året 1911 overtog jeg min fødegård, men det medførte ikke store forandringer i vor tilværelse. Far blev boende hos os og vedblev at passe sine hverv som forretningsfører for brandforsikringen og sparekassen, og min søster Mariane vedblev også med på en god og pligttopfyldende måde at forestå husholdningen.

Den 28. oktober 1913 fejrede Karen og jeg vort bryllup, og far og Mariane flyttede ind i det nyopførte hus i plantagen. Vi blev viet af pastor Jørgensen i Skærbæk frimenighedskirke og sluttede os helt til frimenigheden.

Ved vort bryllup holdt far en lille tale og sagde til pastor Jørgensen: »Hvordan skulle vi i dag kunne have holdt bryllup, når vi ikke havde haft dig!« Med disse ord gav han netop udtryk for, hvor uundværlig pastor Jørgensen og frimenigheden var blevet for os. Pastor Jørgensen døbte senere vore børn; og vi tog skridtet fuldt ud ved at udmelde os af den slesvig-holstenske landskirke. Vort forhold til frimenighederne belyses også af et lille indlæg, som jeg skrev 1953 i anledning af afsløringen af mindestenen for pastor Jørgensen, Skærbæk:

»En dansk politiker har udtalt, at et af de kønneste afsnit i vor historie er tiden fra 1864 til 1920, fordi en lille flok arbejdere, borgere og bønder i Sønderjylland i dette tidsrum aflagde bevis på, at danskheden ejede en sådan livskraft, at den kunne modstå det stærke pres sydfra og udvikles og uddybes under udlændighedskår.

Vi, der i dag er samlede her til afsløringen af mindestenen for vor gamle præst, er ikke i tvivl om, at en af de bedste støtter i vor nationale kamp fandt vi i vore små frimenighedskredse. Og når jeg nu efter de mange års forløb søger at fremkalde i erindringen billedet af vore gamle frimenighedspræster, så synes jeg, at der trods forskellighederne var fællestræk i deres forkyndelse og i deres færden

*Pastor J. Jørgensen, Skærbæk.
Maleri af Agnes Smidt i Skærbæk Frimenighedskirke.*

iblandt os, som fik en meget stor betydning: Tjenersind og ubøjelighed – ro og tryghed, også under de mest ondartede forfølgelser og chikanerier, som de var udsat for: forbud mod klokkeringning og tale og sang på kirkegården ved begravelser, kirkernes lukning, overvågelse af gudstjenesterne ved den tyske gendarm, mødeforbud o.s.v. Et af de groveste overgreb på det sidstnævnte område er vist forekommet her i Skærbæk. På en høflig forespørgsel til amtsforstanderen fra pastor Poulsen, Bovlund, om politiet forlangte frimenighedens gudstjeneste i et privat hus anmeldt som en forsamling, i hvilken der drøftedes offentlige anliggender, modtog han følgende svar, som jeg gengiver ordret:

Skærbæk, den 2. 2. 1901.

Tilbage med den besked, at jeg ikke vil give Dem tilladelse til at afholde gudstjenestelige forsamlinger, da der ikke er nogen trang tilstede — — —. De er, efter hvad jeg har erfaret, sekterisk prædikant for grundtvigianerne. Denne sekt afholder her i Skærbæk og Vodder tilstrækkelige andagter, så at flere af den slags ikke er nødvendige.

For øvrigt består her landskirken, hvorfor det er fuldstændig overflødig, at der eksisterer yderligere sekter.

I tilfælde af overtrædelse vil jeg tværtimod sørge for, at De bliver anholdt og straffet.

v. Winther.

Ja, sådan var kårerne, vore præster måtte virke under. Og alligevel tør det måske siges, at det lykkedes for vore frimenigheder at røgte den opgave, der var blevet dem betroet: at rage spredte gløder sammen, så ilden ikke slukkedes.

Pas nøje på, at lampen ikke slukkes,
at syndens tåger ej om sjælen lukkes.
Men falder du, da straksen op igen
og ty til Gud som til din bedste ven.

Lampen skal tilføres næring, og lampen skal skærmes mod verdens trækvinde.

Vi er sikkert endnu ikke så få tilbage, som finder, at pastor Jørgensen har givet os en værdifuld håndsrækning til at holde liv i vor lille, skrøbelige lampe. Derfor er det med tak i sindet, vi mindes vor gamle præst.«

3. KAPITEL

Fremtiden lå ved vort bryllup i 1913 lys og strålende for os, og de mørke skyer på den storpolitiske himmel, som ret snart blev synlige og faretruende, formåede næppe at forurolige os. Vi læste om uroligheder i Balkanlandene, men – de lå så langt borte, der var altid uro, det angik ikke os. Vi vidste nok, at der tidligere havde været krige – men det var så længe siden. Vi var så godtroende. Vi mente, at menneskenes børn var blevet så oplyste og civilisationen så vidt fremskreden, at uoverensstemmelser skulle kunne ordnes ad fredelig vej og krige undgås. – Ak, ja! Således var vi forberedte, da lavinen i slutningen af juli 1914 begyndte at rulle, og eksplosionen indtraf med krigserklæringen og mobiliseringsordren den 1. august.

Vi kørte rug hjem, da man kom og fortalte os, at der på banegården var opslået mobiliseringsordre for alt værnepligtigt mandskab. De skulle stille dagen efter på kasernen i Haderslev. Alle var som lamslåede. Vor forkarl var blandt de indkaldte. Han smed tømmerne, og vi – vi kunne næsten ikke fortsætte. Dagen efter, en smuk søndag morgen, måtte de bryde op og afsted, men – livet må leves – vi, der blev hjemme, fortsatte med at køre rug hjem.

Ja, hvem husker i dag efter de mange års forløb enkelthederne? Hvem kan gengive sindstilstanden, og hvor meget af det, man oplevede, har betydning, så det bør medtages i disse optegnelser? Det vil sikkert blive spredt og usammenhængende, hvad jeg får skrevet ned. Bror Søren og mine egne optegnelser fra soldatertiden bliver nok det mest virkelige billede fra disse år, men de strækker sig kun over en forholdsvis kort periode.

Straks efter krigsudbruddet blev grænsen spærret og vagtposter udstillet langs grænsen. I første omgang fik vi gamle landstormsmænd fra hjemegnen som grænsebevogtning, og de blev selvfølgelig indkvarteret hos befolkningen. Det følte ikke trykkende, hverken for dem eller os. De fik dog ikke lov til at blive her ret længe, men måtte

Peder H. Smidt og hustru 1915.

afsted sydpå – de krigsduelige til fronten, de øvrige til vagt- og garnisonstjeneste. Vi fik tyskere i stedet for, og samtidig blev grænsebevogtningen forstærket.

Vore blade blev forbudte; redaktørerne blev indkaldt til militærtjeneste eller fængslet. Intet under, at de vildeste rygter kom i omløb: Man fortalte om flere hundrede arrestationer af danske mænd rundt omkring i Nordslesvig, hvoraf flere allerede skulle være skudt. Biler med guldbeholdninger var på vej gennem landsdelen for at komme over grænsen. Spioner færdedes og jagedes overalt; brønde forgiftedes, og bakterier spredtes! Man følte sig utryg! Måske kunne man vente husundersøgelse eller indkaldelse eller arrestordre. Her på egnen blev dog ingen afhentet; måske en af grundene dertil var, at vi havde Stenholdt, Arnum, til amtsforstander. Han var tysk nok, men han havde dog hjemme blandt os; og han havde derfor sikkert mere forståelse for vor vanskelige stilling end de indvandrede amtsforstandere, der bredte sig omkring i vor landsdel. Som et karakteristisk bevis på deres ufordragelighed og lyssky forfølgelse af dansksindede følger her en fortrolig skrivelse fra amtsforstanderen

i Rødding til samtlige kommuneforstandere; den siger mere end mange ord.

I. Nr.

Rødding, am 10. Juli 1915.

Eilt sehr!

In gegebener Veranlassung ersuche ich umgehend um Bericht über die politische Gesinnung und Haltung des zum Heeresdienst einberufenen in inbesondere darüber:

1. welche politische Gesinnung hat?
2. ob an Versammlungen in dem Versamml. Hause teilnahm?
3. ob (oder dessen Familienangeh.) hervortretend ist?
5. ob Verwandte fahnenflüchtig sind?
An den Herrn Gemeinde-Vorsteher
in

Heeressache!

Vor nabo, mejeribestyrelse Nohns, vovede sig flere gange om ugen over grænsen og kom altid trods flere spændende episoder godt fra det. Han kom hjem med kongerigske aviser, som blev læst med den største interesse. Også jeg vovede mig over grænsen nogle gange. Vore soldater, som vi havde i indkvartering, var ikke uvillige til for gode ord og lidt madvarer at være os behjælpelige dermed; men også de måtte være forsigtige, thi der gik overordnede og patruljerede, så ingen kunne vide sig sikker. Allerede godt 14 dage efter krigens udbrud blev begge mine to yngre brødre, Søren og Ville, indkaldt til uddannelse, og efter en ganske kort uddannelsesetid i Flensborg og Slesvig sendt afsted til fronten – Søren mod vest, Ville mod øst. – Søren så vi ikke mere, han opnåede aldrig at få orlov; og han faldt allerede det følgende forår den 19. april på Hartmannsweilerkopf i Elsass. – Det var et hårdt slag for vor gamle far og for os alle. Han var en god bror. »Guds fred med vore døde i Danmarks rosengård! Guds fred med dem, som bløde af dybe hjertesår!«

Nogle dage efter hans død modtog vi meddelelsen derom og fik tilsendt hans få og små efterladenskaber, deriblandt hans dagbog, som var vædet med hans blod, og som har været os et kært og dyrebart minde om vor gode bror. Søndag den 11. april 1915 – altså kun

en uges tid før også den dræbende kugle nåede ham – skriver han i sin dagbog, efter at han har fortalt om, hvor tungt det var at se en af sine kammerater falde og være med til at give ham en ensom grav i fremmed jord: »Stakkels Nordslesvig, som må ofre så stor en del af sine kraftigste unge mænd i denne frygtelige krig! Hvad bliver lønnen derfor?«

Ja, dette spørgsmål optog os alle – hjemme og ude! Ret snart fik vore blade dog lov til at udkomme, selvfølgelig under streng censur. Men noget er bedre end intet; man kan også læse en hel del mellem linierne. Bladene fik ikke alene besked om, hvad de ikke måtte skrive, men de fik tillige ordre på, hvad de skulle offentliggøre. Med bladene kom tabslisterne med navne på gode venner og bekendte. De første her fra sognet var Jørgen Jessen og Thomas Fog. For hver der blev derude, blev der afholdt en mindegudstjeneste i kirken.

Samme efterår skulle alle i grænseområdet være forsynet med et pas, som vi skulle medføre, hvor vi færdedes. Vi skulle endda have en særlig tilladelse for at få lov til at færdes på heden, som stødte umiddelbart op til grænsen. Dagligt mindedes vi om krigen og krigens gru.

Vi kunne nu skønne, at den tyske fremrykning var standset, og at vi ikke kunne regne med en snarlig afslutning på krigen. Alligevel ingen – absolut ingen – kunne forestille sig, at krigen kunne vare i fire år. Dette finder jeg bekræftet ved at læse i gamle breve og optegnelser. Samtaleemnet var altid: Hvornår vil denne onde krig dog få ende? og, som tidligere nævnt, hvad vil resultatet blive? Derved tænkte vi i første række på os selv og på vor landsdels skæbne. Jeg må indrømme – og det kunne vel ikke være anderledes – at det til tider også nationalt set var således: at sindet bøjede sig ned tilsidst og vidste ikke, hvor det skulle modet tage. Og dog måtte vi sige til hinanden, som fru v. Brincken sagde: »Tysken får klø, og tysken skal have klø!« – Eller som en god ven udtrykte det, da han, efter i 2 år at have døjet skyttegravens helvede, var hjemme på orlov: »Vi kan, og vi skal holde ud, fordi vi tror på, at vi bagefter kommer hjem til Danmark.« – Han blev derude. – Jeg husker, at jeg flere gange sagde til mig selv og til andre, som trængte til at høre det udtalt: Det er ikke alene, fordi jeg håber og ønsker, at tyskerne

skal tabe krigen, og at jeg tror på en sejr for de allierede, men fordi det er min overbevisning, at Tyskland ikke kan overvinde England, Frankrig, Amerika, Rusland med deres forbundsfæller.

Alligevel mindes jeg tydeligt, at vi i sommeren 1917 uventet fik besøg af H. P. Hanssen og Kloppenborg Skrumsager, og H. P. Hanssens tro på, at det nu gik mod slutningen af krigen, og at vi ville nå vore ønskers mål, varmede, glædede og styrkede mig.

Efterhånden som dagene og månederne gik, følte indkvarteringen mere og mere trykkende. Der ydedes kun en meget lille godtgørelse; og da rationeringsbestemmelserne strammedes, og folkeholdet på grund af de mange indkaldelser blev knappere, er det forståeligt, at indkvarteringen følte som en stor byrde. Vi havde 6 mand indkvarteret med fuld forplejning, så der var noget at tage vare på for Karen. Tilskyndet dertil af landråden (amtmanden) i Haderslev søgte sognerådet at udligne og at bøde på denne byrde ved at udbetale et beløb som tilskud pr. mand pr. dag; landråden stillede i udsigt, at dette tilskudsbeløb efter fredsslutningen skulle udlignes over hele amtet, idet han fandt det uretfærdigt, at grænsesognene selv skulle bære denne ekstra byrde. Men da freden kom, var landråden borte, og sognet måtte selv bære den påtagne gældsforpligtelse.

Selvfølgelig kunne der opstå rivninger mellem soldaterne og befolkningen. Alle soldater var ikke lige flinke og medgørlige, men det hørte til sjældenheder. Gennemgående herskede der god forståelse. Soldaterne hjalp til ved arbejdet i deres fritid og fik til gengæld lidt levnedsmidler (æg eller flæsk), som de kunne sende hjem til familien. Det følte dog som en stor lettelse, da tyskerne i 1917 byggede en barak på vor mark syd for forsamlingshuset, hvor alle menige soldater blev indkvarteret. (Forsamlingshuset var under hele krigen blevet benyttet som skriverstue). Det var så meget mere ønskeligt at blive fri for indkvarteringen, fordi rationeringen blev strammere, portionerne mindre og kontrollen skarpere. Nå, kontrollen kan ikke blive så skarp, at man ikke kan finde omveje. Når man selv har brødkorn, mælk, æg, kvæg og svin, så sulter man ikke. Sortbørshandel med levnedsmidler, som både den gang og senere var en indbringende forretning, har vi aldrig brugt, men hvor det kneb med at skaffe det nødvendigeste til livets ophold (hos familie og naboer, som ikke selv producerede levnedsmidler), kunne der

*Peder H. Smidt med bustru og datter (i den lille vogn) sammen med gårdens medhjælper.
Fot. fra ca. 1915.*

dog blive lidt tilovers. Vi måtte ikke benytte kværnen, den blev forseglet, og der skulle indhentes såvel male- som slagtetilladelse. Men selv gendarmen, som skulle føre tilsyn, tog gerne mod lidt til at putte i munden. Hvor nu det indmurede skab i den søndre forstue findes, havde vi indrettet et hemmeligt rum, hvortil der kun var adgang gennem en lem i loftet (der var altså også mur, hvor nu skabsdørene findes), og da denne lem var godt skjult, syntes vi, det var et sikkert gemmested. – Buen var spændt for stramt; rationerne var så små, at alle blev lovbydere. Jeg vægrer mig ved at bruge ordet kæltringer.

Mejeriet måtte holde stille hver anden dag, fordi der ikke var mælk, så det kunne holdes i daglig drift. Da også folkemanglen, efterhånden som tiden gik, blev stadig føleligere – alt våbendueligt mandskab og lidt til var indkaldt, og vi boede så nær ved grænsen, at det blev os nægtet at få krigsfanger til hjælp – måtte det

medføre, at det var næsten uoverkommeligt at holde bedriften gående, særlig når også manden var indkaldt.

Dagene sneglede sig hen. Trange tider, langsomt skrider, langsomt skrider, det har den art! Den 23. september 1914 fødtes vor lille pige, og også derigennem knyttedes jeg inderligere til mit hjem. Julen, nytår og foråret kom og svandt, og så kom den dag, vi længe havde frygtet, men som vi vidste ville komme. Den 23. juni 1915 fik jeg ordre til at møde i Haderslev, og dagen efter, Skt. Hansdag, blev jeg sammen med 100 andre nordslesvigere transporteret til Hamborg til uddannelse. Natten mellem den 23. og 24. juni havde vi haft udbredt nattefrost, og kartoffeltoppene så helt mørke og afsvedne ud. Havde det stået til vort eget frie valg, havde vi sikkert valgt Flensborg eller Slesvig til uddannelsessted i stedet for Hamborg for at blive lidt nærmere ved hjemmet. Det var dog sikkert en lykke for os, at vi kom til Hamborg. På banegården i Hamborg stod Røde-Kors søstre og uddelte kaffe og cigarer. Jeg var ikke ryger – havde ikke røget, siden jeg i 1904 var på landbrugsskole; men jeg tog imod cigaren; jeg havde en følelse af, at der kunne være god brug for enhver stimulans, enhver opmuntring i tilværelsen. Vi blev blandet sammen med mandskab fra Hamborg, og det var atter en lykke for os. Myndighederne forstod, at levnedsmiddelspørgsmålet ville få afgørende betydning for krigens fortsættelse, og da hamborgerne ikke havde tilknytning til landbruget, var det lettere for os at få orlov og komme hjem for at hjælpe ved høstarbejdet. Det var ikke alene en stor opmuntring – det var dette, al vor samtale og alle vore bestræbelser gik ud på – men det forhalede også uddannelsen, som ofte kun strakte sig over 8–9 uger. – På den måde trak tiden ud til jul og nytår, før den dag kom, da også vi skulle ud på den frygtede rejse – ud i skyttegravene til krigens gru.

Om de sidste dage i Hamborg vil jeg fortælle lidt udførligere, fordi disse dages oplevelser betød så overordentlig meget for mig, og fordi de endnu efter de mange års forløb står så tydeligt prentet i min erindring. Når jeg ikke den gang nedskrev noget derom, var det selvfølgelig af forsigtighedsgrunde. Ligeledes må jeg gøre opmærksom på, at jeg af samme grund kun har omtalt vor stilling som danske og vort nationale håb med forsigtighed. Vi vidste al-

drig, når brevene blev åbnet og læst; og flere steder var det forbudt at skrive og modtage breve, skrevet på dansk.

På grund af en gammel knæskade havde jeg ligget på lazaret et stykke tid; en lørdag middag blev jeg udskrevet fra lazarettet og som felttjenesteduelig ført tilbage til kasernen, hvor feltwebelen gav mig følgende velkomsthilsen:

»Det var på høje tid, jeg kom afsted til fronten; jeg havde længe nok gået omkring i Hamborg og trykket mig; nu skulle det være slut; mandag morgen skulle jeg stille for vor egen læge, og så afsted. Det passede så udmærket, først i ugen skulle der netop afgå en transport o.s.v.«

I nedtrykt og harmfuld sindsstemning søgte jeg hen til mit gamle kvarter; men da jeg havde sundet mig lidt, stod det klart for mig, hvad jeg havde at gøre. Jeg vidste så omtrent, hvad mit knæ kunne holde til, og at særlige bevægelser og anstrengelser atter ville få det til at svulme op. Der var det overmåde heldige ved mit ilfælde, at det ytrede sig på synlig måde. Mange, mange gik omkring og var dårligere end jeg var, men lægerne troede dem ikke. De ville have syn for sagn. – Jeg begyndte derfor allerede lørdag eftermiddag at spadserere rundt i Hamborgs gader og fortsatte igen fra morgenstunden om søndagen. Jeg kan af mit søndagsbrev se, at resultatet ikke udeblev, idet jeg allerede søndag eftermiddag kunne skrive hjem: »I dag er humøret lidt bedre! Jeg er blevet styrket i troen på, at lægen ikke i morgen vil erklære mig for brugbar til felttjeneste!« Mandag morgen var jeg igen tidlig oppe og fortsatte min afbrudte spadseretur, så da jeg kl. 10 mødte hos lægen, var mit knæ lige så opsvulmet, som da han 2 måneder tidligere havde sendt mig på lazarettet. Han sagde derfor også, da han havde undersøgt mig: »Nein, es geht doch nicht! Arbeitsverwendungsfähig!« (Nej, det går ikke! Arbejdssoldat!) Dermed havde jeg nået mine ønskers mål, og da jeg havde gode forbindelser og hjælpere på skriverstuen (også der var man glad for en madpakke), gik det let med at få orlovsansøgningen bevilget, og glad og taknemlig i sind blev kursen sat nordpå – hjem –.

Selvfølgelig måtte jeg flere gange melde mig i Haderslev til efterundersøgelse hos læger, og jeg gik i stadig uvished, men jeg havde den store lykke, at jeg kunne blive hjemme, og jeg kom ikke mere i sol-datertrøjen.

Den 1. maj 1916 fik vi vor anden lille pige; og ret hurtigt gled jeg ind i det daglige arbejde, selv om jeg i den første tid måtte skåne mit knæ. Uge gik efter uge, måned efter måned. – Ved krigsudbruddet havde alle uden undtagelse fulgt indkaldelsesordren. Dette var sikkert nødvendigt og en lykke for vor landsdel og vort land. Hvorledes havde det ellers set ud? Det kan ingen give svar på!

Nu begyndte de unge, som kunne vente indkaldelse, at forsvinde over grænsen; og snart fulgte de ældre, som kom hjem på orlov, efter. For stedkendte folk var det ikke vanskeligt at slippe over; og der var desuden flere, som gerne rakte en hjælpende hånd, deriblandt også nogle soldater. Hvem tør dømme om, hvad der var det rigtigste! Den enkelte måtte selv tage ansvaret for sin handlemåde. – Jeg har aldrig, hverken den gang eller senere, ment, at der kunne rettes nogen bebrejdelse mod dem, der gik mod nord. Men jeg forstår også fuldt ud dem, der følte det som en pligt mod deres familie, mod deres landsmænd i skyttegravene og mod deres fødestavn at gå den tunge gang tilbage til det forfærdelige og afskyelige på krigsskuepladsen. Hvem kan tænke på dem uden med ærbødighed og beundring. Men sikkert er det også: hvis ikke så mange havde valgt at gå over grænsen, så ville vort mindesmærke i kirken over de faldne med de 17 navne være blevet uhyggeligt meget længere. Hvem kan, når han kommer ind i vor gamle kirke, undgå at drage en sammenligning mellem de to mindetavler: Fra 1864, navnet på en, der faldt som dansk soldat for fædrelandet. I krigsårene fra 1914 til 18 var der 17, der for at få lov til at bo og bygge i hjemstavnen, blev tvunget ind i den tyske militære galskab, og som måtte give deres liv efter et magtbud fra et system og et folk, som havde påført os så store lidelser.

Der var, som tidligere nævnt, stor mangel på medhjælpere, og da der efterhånden næsten ikke kunne købes kunstgødning og foderstoffer, er det en selvfølge, at produktionen gik ned til et minimum, vi ikke kunne have forestillet os. Tilmed var der tvangsaflevering af såvel heste som kreaturer. Jeg søgte dog altid at holde besætningen på fuld højde, dels ved at holde mange følhopper, som man ikke fratog os, og dels ved at købe kalve og ungkreaturer, således at i hvert fald antallet af kreaturer var nogenlunde konstant gennem alle krigsårene. En sommer havde vi 6 hopper med føl. Til gengæld opnåede vi priser, som vi aldrig havde drømt om. Nogle fandt en stor

indtægtekilde ved at dyrke og sælge planteavlsprodukter, særlig var kålrabi en efterspurgt vare, ja, i de sidste krigsåre det vigtigste levnedsmiddel i det forhen så storpralende tyske rige. Jeg solgte lidt, men betragtede dog salget som en lille biindtægt. Det gav penge nok endda, og der var ikke meget at bruge dem til. Jeg betragtede det som en hovedopgave ikke at udplyndre jorden mere end absolut nødvendigt og at holde besætningen på fuld højde; fordi jeg fandt, at vi heri ejede de sikreste realværdier, og jeg lod mig aldrig friste af de falske.

Det viste sig senere, da den tyske mark blev værdiløs, og da genforeningen kom, at jeg havde set rigtigt og disponeret økonomisk fordelagtigt.

Ved genforeningen i 1920 havde jeg ikke alene heste- og kreaturstaldene fulde, men jeg havde endda – hvad jeg aldrig har haft hverken før eller senere – kreaturer sat ud i foder, dog kun nogle få stykker. Men derved kunne jeg få disse værdier omregnet til fuld værdi i danske kroner; og jeg kunne straks ved kronemøntens indførelse sælge nogle kreaturer og skaffe mig den nødvendige driftskapital uden at optage lån. Til trods for denne indstilling og disse dispositioner havde indtægterne gennem krigsårene været så rigelige, at jeg kunne udbetale hele min markgæld, hvoraf den væsentligste del var et 1. prioritetslån i kreditforeningen i Kiel på 35.000 mark; og jeg kunne begynde efter genforeningen med en gældfri ejendom. Er det ikke forståeligt, at jeg den gang og ikke mindre gennem kriseårene omkring 1930 og endnu i dag efter en menneskealders forløb, undrer mig over, at ikke flere disponerede på samme måde.

Mens vi således ikke trykkes af økonomiske bekymringer og i og for sig heller ikke for det daglige brød, så gik vi alligevel i denne stadige pinefulde uvished for fremtiden, og vi tyngedes af de smertelige efterretninger fra fronterne, som meldte om gode venners død eller lemlæstelse. Vi måtte lære at tage en dag ad gangen.

I disse sidste måneder før krigens afslutning måtte vi også opleve sorgen over, at vor gode far døde fra os. – Den 13. juli 1918 var vi i Gartnerhuset til søster Tinnes fødselsdag. Far havde haft et ildebefindende om eftermiddagen og blev i sengen om aftenen. Men vi talte med ham og tænkte ikke på, det betød noget alvorligt; det mente han heller ikke selv. Hen ad morgenstunden hørte Mariane,

der sov i værelset ved siden af med døren stående åben, en lyd som et dybt suk fra hans værelse, men da hun straks sprang op og ilede derind, havde han udåndet. Han blev 76 år gammel. Han havde været os en god far, nu var han ikke mere iblandt os. –

Ved hans begravelse opfordrede formanden for brandforsikringen, gdr. Niels Beier, Vangsbo, mig til at overtage og videreføre hans gerning som sekretær og regnskabsfører for foreningen. Men jeg syntes, jeg havde fuldt op at gøre med gårdens drift, var også den gang som senere noget ængstelig for at påtage mig for store forpligtelser udadtil og vidste desuden ikke, hvorlænge jeg fik lov til at blive hjemme, så jeg måtte sige nej tak! Hans Rolskov, Rurup, blev så hans efterfølger.

I hans lommebog fra 1868 har jeg fundet et blad, hvoraf det kan skønnes, at han har været aktiv og virksom med til at samle underskrifter på adressen til kejser Wilhelm om opfyldelsen af løftet, der var givet os i Pragfredens § 5. Adressen fik i hele Nordslesvig 27.470 underskrifter, deraf i Spandet 111. – Siden den tid – i et halvt århundrede – havde han ikke kunnet tage del i nogen politisk aktion og ikke kunnet afgive sin stemme. Det ville have været en rig oplevelse og en stor glæde for ham, om han havde fået lov til at leve nogle måneder længere, opleve Tysklands sammenbrud og afstemningsdagen den 10. februar 1920, om han efter de mange, mange års forløb med bitre ydmygelser og tunge ofre havde fået lov til at lægge sit lille lod i vægtskålen for vor landsdels befrielse fra preusseråget.

Vi gled nu ind i den begivenhedsrige tid i efteråret 1918. Havde vi tidligere været utålmodige og syntes, at der ingenting skete, så kom der nu fart over udviklingen. Vi vidste godt, at der i lang, lang tid havde ytret sig krigstræthed og modløshed i det tyske folk. Allerede da jeg i foråret 1916 lå på lazarettet i Hamborg, sagde de fra fronten hjemvendte tyske, sårede soldater til hinanden og til mig: »Jeg går ikke derud igen, så kan de gøre ved mig, hvad de vil!« Og nu hørte vi fra vore venner, der nåede hjem på orlov, også fra de tyske soldater, når vi havde dem på tomandshånd, at hele afdelinger i den tyske hær trykkede sig, ja, ligefrem nægtede at gå frem i stormkolonner. Det måtte gå mod afslutningen – men hvornår? Disciplinen var streng! Det kom derfor som en overraskelse, som noget næsten ufatteligt, da H. P. Hanssen i midten af oktober måned send-

te hemmeligt bud ud over Nordslesvig: at nu var stunden nær, nu skulle vi være rede, nu skulle der samles penge ind til et fond, der skulle stå til rådighed for et forberedende genforeningsarbejde. Hvilken lykkefølelse! Nu kunne vi næsten ikke følge med! De store begivenheder fulgte slag i slag: den 23. oktober rejste H. P. Hanssen i den tyske rigsdag kravet om Nordslesvigs genforening med Danmark i henhold til Pragfredens § 5. Først i november flygtede kejser Wilhelm til Holland. – En løjtnant, som vi havde i indkvartering (de menige boede alle i barakken), kom hjem fra en rejse til Flensborg fuldstændig oprevet. Man havde flænget officerskendetegnene af hans tøj og oprettet arbejder- og soldaterråd. Republikken var proklameret, og den 11. november kl. 11 indtrådte våbenstilstanden.

I vore blade læste vi følgende to indbydelser:

Politisk møde. Vi indbyder herved vore vælgere og meningsfæller til et offentligt politisk møde på Folkehjem i Åbenrå næste søndag den 17. november om middagen kl. 12.

p. t. Berlin, den 10. november 1918. Kloppenborg Skrumsager, landdagsmand, Nis Nissen, landdagsmand, H. P. Hanssen, rigsdagsmand.

Levnedsmidler må medbringes. Til enkelte, der ikke kan komme samme dag, vil der blive sørget for plads om natten.

Vælgerforeningens bestyrelse, tilsynsråd og stedfortr. tilsynsråd indbydes til et møde på Folkehjem i Åbenrå lørdag den 16. november om middagen kl. 12. Det er absolut nødvendigt, at alle giver møde.

Levnedsmidler må medbringes, derimod vil der blive sørget for plads for natten.

Mødet tør vel betegnes som det vigtigste i Sønderjyllands historie. Omkring ved 2000 deltagere mødte frem til søndagsmødet, og mange, mange flere ville have deltaget, hvis ikke trafikforholdene og indkvarteringsmulighederne havde været så miserable, og hvis ikke der senere var fulgt en indbydelse til et møde dagen efter på Rødding højskole med samme talere og samme dagsorden som på Aabenraa-mødet.

Mange minder dukkede frem, og mange tårer måtte tørres af, da vi hørte eller læste de ord, hvormed H. P. Hanssen indledte sin store tale: »Vor tanke skal i dag først dvæle ved dem, der måtte drage i felten – henved 30.000 nordslesvigere drog ud. Over 6.000 af dem er blevet derude. Verdenskrigen har kostet dobbelt så mange danske livet som krigen i 1864.

Spredt ud over landene ligger nu vore faldne brødres grave. De findes i Ruslands susende nåleskove og vidtstrakte sumpe, langs Polens floder og i Serbiens dale, i Argonnerne og Karpaterne, i Makedonien og ved Dardanellerne, i Palæstina og Mesopotamien. Særlig tæt ligger de i Frankrig i Vogeserne, foran Verdun og fra Champagne op over landet til Flandern. Og mange har fundet deres sidste hvilested i de store lukkede jernkasser på havsens bund. – Vi siger: Æret være deres minde!«

Men ansigterne strålede, og øjnene fik glans – også hos de hårdst ramte – da han senere kunne fortsætte; »Nu er den mørke tid forbi! Den 23. oktober rejste jeg i den tyske rigsdag kravet om Nordslesvigs genforening med Danmark, og dagen efter, den 24. oktober, erklærede den tyske udenrigsminister dr. Solf fra rigsdagens talerstol, at Tyskland loyalt ville opfylde Wilsons program i alle retninger og alle punkter i retfærdighedens og billighedens ånd.«

Ligeledes hilstes det med stor glæde, da han oplyste, at Vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd med ca. 60 stemmer havde vedtaget følgende resolution (som han oplæste), hvis første og vigtigste punkt lød: »Vi ønsker det nordslesvigske spørgsmål løst på den måde, at Nordslesvig opfattes som en helhed, hvis befolkning ved at stemme med ja eller nej tilkendegiver, om den vil genforenes med Danmark.«

Også de to medlemmer, som repræsenterede Flensborg by og omegn, havde tiltrådt resolutionen for Nordslesvigs vedkommende, men taget et forbehold overfor de sydlige distrikter, som de gav udtryk for gennem nedenstående to punkter:

1. at Flensborg efter vor mening hører med til Nordslesvig, om end ikke til det danske Nordslesvig.
2. at den eventuelle afstemning i de tilstødende distrikter efter vor mening bør ske samtidig med afstemningen i det danske Nordslesvig.

Men vi betragtede resolutionen som enstemmigt vedtaget.

H. P. Hanssen sluttede sin tale med at sige: »Den nye tid vil stille os overfor andre og store opgaver. Her i Åbenrå, hvor vi er samlede, levede og virkede I. P. Junggreen. De vil endnu minde, at der var et ord, som han aldrig blev træt af at foreholde vore modstandere. Det var det gamle bibelord: Hvad du vil, andre ikke

skal gøre imod dig, det skal du heller ikke gøre imod dem! I den tid, vi nu går ind i, vil vi få lejlighed til at vise, at vi også anerkender dette ord som forpligtende for os. Og jeg er overbevist om, at vi vil kunne bestå denne prøve.«

Dertil lød der et stille, men forpligtende ja fra mange læber.

Nu var vejen fri hjem til Danmark! Men atter blev vor tålmodighed sat på prøve. Ventetiden er altid lang! Det blev en lang ventetid fra den 17. november 1918 til afstemningsdagen den 10. februar 1920, til kronemøntens indførelse den 20. maj og til genforeningsdagen den 10. juli.

Hvis nogen i disse novemberdage ville have sagt til os: »Måske vil der gå både vinter og vår og næste sommer med og det hele år!« så ville vi have svaret ham: »Du må jo fejle noget!« Men sådan gik det! Og ventetiden bragte også malurt i glædens bæger. Mest vel gennem den bitre grænsestrid, som medførte hidsige ordskifter og kedelig splid i mange familier og gode vennelag. Dette var heldigvis ikke tilfældet hos os. Vi var alle fuldtud enige i dette spørgsmål.

Men også på det økonomiske område måtte vi opleve skuffelser. Vore indtægter vedblev helt til den 20. maj 1920 at være tyske mark, mens vi måtte udrede en del af vore udgifter i kroner (f. eks. folkelønninger). Grænsebevogtningen bibeholdtes, omend med mindre styrker, helt til afstemningstiden. Og endnu efter at den internationale kommission havde overtaget styret i vor landsdel, var der tvangsaflevering af kreaturer til en fastsat lille maksimalpris. Intet under, at der også derigennem opstod rivninger og uoverensstemmelser. Det går jo oftest sådan, at alle føler sig forurettet.

Skønt kursen på den tyske mark stadig bevægede sig i siksak nedad, troede mange – ja, langt de fleste – at den atter ville rette sig, hvorfor de skyndte sig med at optage kronelån til at udbetale den tyske markgæld med. Dette kronelån måtte lånes på vekslere og forrentes med 8–10 %; og da genforeningen trak ud, måtte vekslerne stadig fornyes og det forfaldne rentebeløb tilskrives hovedstolen, fordi indtægterne var i mark.

I november 1918 var	100 mark	53,00 kr.
I april 1919 var	100 mark	36,00 kr.
I maj 1919 var	100 mark	30,00 kr.
I februar 1920 var	100 mark	7,50 kr.

Senere blev den jo fuldstændig værdiløs.

Det var i forsommeren og sommeren 1919, da kursen lå mellem 35 og 25 kr. pr. 100 mark, at de fleste kronelån her på egnen blev optaget. Da der så endelig efter genforeningen gaves lejlighed til at ombytte de dyre veksellån med faste prioritetslån, var kursen på kreditforeningsobligationer omkring 75-78, så resultatet for mange blev, at de efter genforeningen havde lige så stor gæld i kroner som tidligere i mark. Denne pengeombytning var en af grundene – måske den væsentligste – til, at det var et forarmet Sønderjylland, der vendte hjem til moders hus; og derfor ramte kriseårene omkring 1930 vor landsdel hårdere end det øvrige land, og var sikkert en stærkt medvirkende årsag til, at de mange bevægelser i disse år fandt så modtagelig grobund hos sønderjyske landmænd.

Selvfølge blev færdslen over grænsen livligere i denne periode. Grænsebevogtningen slappedes, og det var nu ikke forbundet med større risiko at smutte over. De, der var søgt over for at undgå krigstjenesten, begyndte at vende tilbage, og andre søgte over for at hente forsyninger. Mens vi tidligere gerne søgte over enkeltvis og under stor spænding, så var vi nu ofte flere i følge. Ofte havde vi en anfører, som vidste god besked med forholdene på begge sider af grænsen, thi også den danske grænsebevogtning skulle passe på, at smugleriet ikke tog overhånd. Når vi traf den tyske vagtmand – og det gjorde vi altid, for han var underrettet om vor ankomst, og han skulle nok være på pladsen – så stak vi ham en rulle skråtabak, et stykke vaskesæbe eller lignende, og så var der fri passage.

En lille komisk begivenhed fra den tid husker jeg tydeligt: Et par unge fyre fra Hinderup ved Toftlund var elever på Skibelund efterskole. De havde været hjemme i juleferien og skulle efter nytår 1919 tilbage til skolen. De tog med småbanen til Fjersted og ville så fortsætte til fods til Ribe. Men da de ville gå over grænsen, skød den tyske vagtpost efter dem og ramte den ene gennem tornystret. De blev selvfølgelig forskrækket og søgte ind til Christian Schmidt, Fjersted, for at få hjælp og vejledning. – Han fulgte dem ned til mig og spurgte: »Hvad skal vi gøre ved dem, de har helt tabt modet!« Jeg søgte at trøste dem og opmuntrede dem og lovede at følge dem over grænsen. I mørkningstimen var jeg med dem ved grænsen, hvor vor egen mark danner grænseskel, hvor jeg altså var bedst kendt

med forholdene, men på det tidspunkt var bevogtningen så effektiv, at jeg ikke kunne føre dem over. De blev så hos os om natten, og ved daggry begav vi os atter på vandring. Denne gang var vi heldigere; der var ingen soldater i nærheden. Jeg gik med dem over grænsen, gav dem god besked om vejen til Ribe og satte kursen hjem efter. – Da jeg var kommet ca. 200 til 300 meter fra grænsen, hørte jeg noget skyderi bag mig, og da jeg vendte mig om, så jeg, at en tysk vagtpost stod og fægtede med armene, og de to unge mænd kom løbende tilbage. Så måtte også jeg gøre omkring, og snart efter stod vi alle samlet ved grænseskellet. »Du må ikke gå fra os!« var det første, de sagde. »Det kan heller ikke falde mig ind;« svarede jeg, »men jeg kan ikke forstå, at I løber tilbage, efter at I var nået så langt ind i frihedens land.« Men jeg var ærgerlig, ja, rigtig gal i hovedet, både fordi de var løbet tilbage, og fordi den tyske vagtpost havde tilladt sig at skyde efter dem længe efter, at de var gået over grænsen. Det var vel også derfor, at jeg gav mig til at skælde den tyske vagtpost hæder og ære fra; det havde jeg ikke kunnet gøre et par måneder tidligere. Jeg bebrejdede ham, at han havde handlet mod sine instrukser og på det groveste krænket Danmarks neutralitet, at jeg ville indberette sagen, henvende mig til vor rigsdagsmand og til udenrigsministeriet o.s.v. Det gjorde et forbløffende indtryk på manden, og da jeg opdagede det, foreslog jeg at bilægge sagen gennem et kompromis: Han skulle fjerne sig, de unge mennesker skulle uhindret have lov til at gå videre, og jeg skulle vende tilbage med løfte om ikke at omtale sagen. Mod dette forslag rejste han ingen indvendinger, og:

Alle parter skiltes vel tilfredse;
Ak, gik det så i verden stedse!

I maj måned kom der en lettelse med færdslen over grænsen. Vælgerforeningens bestyrelse udstedte røde passersedler og udsendte dem til tillidsmænd langs med grænsen til påtegning. Disse passersedler gav indehaveren ret til at færdes over grænsen og medtage et mindre kvantum af de nødvendigste ting til eget forbrug. Selvfølgelig kunne disse, skal jeg kalde dem grænsepas, kun udstedes til folk, der var bosiddende i grænseområdet.

Jeg fik opgaven betroet for grænseovergangen ved Hømlund; og

Grænsen Fjersted-Homlund.

skønt den var forbunden med noget tidsspilde, påtog jeg mig den gerne. Men også på dette område skete der misbrug. Man tog flere varer med tilbage end tilladt, og man gik så ofte over, at det var tydeligt, at varerne havnede på den sorte børs. Når det kom mig for øre, nægtede jeg at udstede et pas til disse mennesker, for det var ikke meningen med denne lempelse i grænsetrafikken, og jeg ville ikke påtage mig et medansvar derfor.

I denne – trods de nævnte skuffelser – rige og forventningsfulde tid skrev jeg en sang – offentliggjort i »Hejmdal« og senere uden foranledning fra min side sunget ved vor afstemningsfest – som måske giver udtryk for ikke alene min, men mange danske sønderjyders tanker og sindsstemning:

Femti år vort land lå knægtet
under ørnens fang!
Femti år vort folk har smægtet
her i Slesvigs vang!
Femti år vort folk har døjet
uret, svig og vold!
Dog blev nakken ikke bøjet,
pletet ej vort skjold!

Femti år vort folk har længtes,
bævet, stridt og grædt!
Femti år i skarnet slængtes
folkets, livets ret!
Femti år blev troskab prøvet!
Folket fik sin dåb!
Femti år har ikke røvet
folkets mod og håb!

Da kom bud til landets sønner,
krigen er brudt ud!
Angstfuldt, kvalfuldt hjertet stønner:
Hjælp os nu vor Gud!
Med sit land og folk at lide,
det kan du og jeg!
Men for ørnens sag at stride?
Hjertet vånder sig!

Tredve tusind mænd og drenge
drog fra hjemmets favn,
bort fra hus og mark og enge
ud i nød og savn.
Fire år i krigens vildhed
sukked Slesvigs søn.
Fire år i hjemmets stilhed
græd en mor i løn.

Da det lysned, da kom stunden,
da blev længslen stilt!
Krigen sluttet, dragen bunden,
lønløst håb opfyldt!
Ørnens vinge den blev stækket,
friheds fane hejst;
voldsfærds skumle støtter knækket,
sunket mod genrejst.

Bismarcks grænsepæl blev væltet!
Troskab fik sin løn!
Frem en ny tid steg af æltet
for landflygtig søn!
Kan vi rumme slig en lykke
i vor folkesjæl?
Folkets vilje nu skal bygge
Danmarks grænsepæl.

Dannebrog nu atter smelder
i vort gamle land;
om vor glæde lydt den melder –
glæden dyb og sand –.
Mor og far ta'r børn ved hånden,
højtidsstemt de stå –
og ved flaget folkeånden
hvisker til de små:

Hvor man fædres minde ærer,
troskab har sit bo;
hvor ved bøn og sang man nærer
fædres håb og tro,
der er livets skjulte veje
under åndens magt,
og om folkelivets eje
ånden vil stå vagt!

Så nærmede vi os afstemningsdagen – vor store dag. Jeg var sekretær i afstemningsudvalget, som ifølge bestemmelserne skulle bestå af 4 folkevalgte kommunerepræsentanter og 2 af kontrolkommissionen udnævnte medlemmer, som altid – for at sikre og beskytte mindretallet – blev udvalgt af folk, der tilhørte mindretallet i sognet, for vort sogns vedkommende altså 2 tyskere. Der var dog aldrig uoverensstemmelser i udvalget; reglerne var klare!

Atter var løsenet: gå adskilt, men slå samlet! Ingen må svigte, men alle må frem! Hver eneste dansk stemme er med til at bringe sejren hjem og til at betrygge vor nye grænse! Velbesøgte valgsteder afholdtes i alle sogne. Store afstemningsbilleder med fyndige indskrifter prydede telefonpæle og hushjørner og øgede valgumøret. Her, som overalt, mødte alle, der på nogen måde kunne, ved valgurnen. Af 428 stemmeberettigede afgav 403 deres stemme, men det må tages i betragtning, at ikke alle, som var født, men ikke bosiddende i sognet – nogle var gamle og svagelige og havde en lang vej at rejse – kunne give møde!

Af de afgivne stemmer var 375 for Danmark, 21 for Tyskland og 7 stemmer var ugyldige.

Når vi havde så mange tyske stemmer, skyldes det, at vort sogn var et grænsesogn, og at vi som følge deraf havde haft tyske græn-

segendarmer i sognet i hele udlændighedsperioden. Børn af disse gendarmer, som var født her, havde derfor stemmeret.

Hvor er det en god og betryggende måde at få et grænseskel bygget på. For os, der oplevede denne dag, vil den altid stå i et strålende og uforglemmeligt mindeskær.

Men allerede længe før afstemningsdagen var der store forberedelser at træffe; og hvor var det en forventningsfuld tid og en glæde at være med, og alle ville gerne hjælpe til: flag skulle skaffes. Vort gamle Dannebrog, som havde ligget på kistebunden siden 1872, kunne ikke gøre tjeneste udendørs. Flagstænger skulle rejses. Afstemningslisterne med de mange kendte og ukendte navne på udvandrede skulle bringes i orden, og de mange tilrejsende gæster nordfra skulle indkvarteres! Festen skulle forberedes, kirke og forsamlingshus skulle smykkes, og afstemningsplakaterne skulle opklæbes o.s.v. Men som nævnt, der var hjælpere nok.

Dagen før – jeg husker det så tydeligt – kom »Perle« (således kaldte vi vort lille småbanetog) rullende østfra ud fra gennemskæringen med dannebrog vajende fra lokomotivet og med de første og fleste tilrejsende. Da jeg så toget pyntet med flaget, løb jeg som en kåd skoledreng til stationen for at hilse på flaget og de mange kære gæster. Nu var festen begyndt!

Festlighederne på afstemningsdagen begyndte fra morgenstunden. Kl. 8 samledes alle husets beboere tillige med vore gæster (gamle skole- og konfirmandkammerater samt pastor Skaarup fra Føvling, som skulle prædike ved gudstjenesten i kirken om formiddagen og tale ved festen om aftenen i forsamlingshuset) ude på plænen. Der var højtid over øjeblikket, da vi lod Dannebrog gå til tops, og da vi sang: »Den signede dag med fryd vi ser af havet til os opkomme«.

Hele dagen sad jeg ved protokollen i afstemningslokalet i forsamlingshuset, og også her var der højtidsstemning. Her kom de alle i glad feststemning trods øsende regn og strid blæst. Her mødte de unge, som for første gang skulle lægge deres lod i vægtskålen; og her kom gamle mennesker, som man aldrig havde set, og som måske næppe havde set hjemstavnen, siden de udvandrede som 17-årige. Jeg kendte dem ikke, og de kendte ikke mig; men de kendte mor og far, og jeg vidste fra afstemningslisterne, hvem de var. Hvor det varmede sindet at veksle blik og håndtryk med disse mennesker.

Med eller uden ord fik vi sagt hinanden: »Åh, ja! Så skulle vi endda i dette liv den glæde ha'!«

Jeg fik dog tid til at forlade afstemningslokalet for at være med til gudstjenesten i kirken; og da afstemningsresultatet forelå, kunne jeg selvfølgelig også være med ved festen i forsamlingshuset, som var helt overfyldt. Hvis man bagefter ville have spurgt mig: Hvor mødte du dagens rigeste og skønneste oplevelser? så ville jeg ikke have kunnet pege på noget bestemt: flaghejsningen i den tidlige morgenstund i vor egen have, omgivet af kone og vore små børn tillige med gode venner, gudstjenesten i den fyldte kirke, de mange hilsener og håndtryk dagen igennem i afstemningslokalet, og den smukke fest i det overfyldte forsamlingshus om aftenen, forventningen om – nej, vissheden for, at i dag, i dag flyttede vi Danmarks grænsepæl frem mod syd, i dag blev Kongeågrænsen slettet, i dag blev vi genforenet med vort moderland – alt kædede sig sammen til et strålende hele – som endnu i dag, når jeg genkalder det i min erindring – står for mig i et uforglemmeligt lysskær. Men »hvad hjertet er fuldt af, løber munden over med!« jeg kan bedst finde ord for de tanker og stemninger, der levede inde bag vesten, ved at gengive den lille tale, jeg holdt ved afstemningsfesten i forsamlingshuset den 10. februar 1920:

»Det lyder som et eventyr,
et sagn fra gamle dage –
en røvet datter dybt begrædt
er kommen frelst tilbage!

Men i dag ved vi, at det ikke er noget eventyr – i dag er det virkelighed! I dag bliver Kongeaaagrænsen slettet! I dag er det blevet os forundt at vidne for venner og modstandere – ja for hele verden: at vi er danske, at vi vil vedblive at være danske, og at det er vort højeste ønske at komme tilbage til Danmark.

I dag oplever vi dette vidunderlige, lykkelige: »at alt, hvad fædrene har kæmpet, mødrene har grædt, har den Herre stille lempet, så vi vandt vor ret!« I dag bliver voldsgrænsen fra 1864, der var trukket gennem hjertebånd og tungemål, i kraft af folkeviljen atter rykket frem mod syd! En dyb, alvorlig og taknemlig glæde fylder i dag danske menneskers hjerter og strømmer over i deres tale!

Og alligevel – der er vemod i glæden. Hvem af os kan vel være

med til fest i dag uden at mindes en far eller mor, søster eller bror eller en hjertensven, som vi så inderlig gerne ville skulle have været med til vor fest i dag og fået oplevet det, vi får opleve. De har været med til at bære dagens byrde og hede – de har lidt og stridt for vor sag – den danske sag i Sønderjylland – gennem lange og trange år. Vi ville så gerne have haft dem her ved vor side og delt glæden med dem. Og hvem af os kan i dag lade være at mindes det sidste store offer, vi måtte bringe det tyske styre – de 6000 unge, som blev derude – deriblandt den lille snes her fra vort sogn. Vi savner dem i dag.

Guds fred med vore døde i Danmarks rosengård!
Guds fred med dem, som bløde af dybe hjertesår!

Og vi må mindes vore gode landsmænd, de trofaste danske – forposten mod syd, som i dag ikke opnår den lykke, at deres hjemstavn kommer med hjem til Danmark.

Men kan vi ikke holde fest i dag uden at mindes den mørke tid, der nu ligger bag ved os, så mener jeg dog, det bør tilføjes – og Gud ske lov, at det kan tilføjes: at også da i den mørkeste krigsvinter – i det tungeste tunge – blev der skænket vort folk en stille og god time, en rig og lykkelig oplevelse. – Når tanken havde grublet i lange dage og mørke nætter over det uudgrundelige *hvorfor*; når mindre og mindre af dag det lyste, og hjertet i kulde og mishåb gyste; når sindet bøjede sig ned tilsidst og ikke vidste, hvor det skulle modet tage: da – kunne vi få opleve den bedste oplevelse, et menneske kan få – de mange gode soldaterbreve derude fra krigsskuepladserne bærer et troværdigt vidnesbyrd derom – at når sjælen blev af sin grublen træt, så kunne den hvile sig ved Fadervor at bede og føle den trøst af sandheds ånd: at lykken svæver over urtegården, når støvet lægges i sin Skabers hånd og alting ventes i naturens orden.

Nu er udlændighedstiden forbi. – Vi står som et par brudfolk: forventnings- men forstrøtningsfulde. Vi står som Moses og Israels børn, da de efter udlændighedsårene og ørkenvandringen kunne se ind i det forjættede land – i fremtidens land. Og der er vel ingen tvivl om: Livsvilkårene vil på mange måder blive lettere og bedre! Men så må jeg tænke over myten om Ask Ygdrasil, dette mægtige træ med de dybe rødder og den vidtspændende krone.

Dette træ har mange fjender: Der er fjender, som angriber selve rodnettet, som søger at gnave de små rodtrevler over, så træet ikke kan suge næring til sig fra jordens moderbryst. Der er andre, som angriber selve stammen, så den næring, der bliver optaget, ikke skal nå op og ud og udfolde sig i friske skud – i liv og virksomhed. Og der er atter andre, som angriber bladene, så dugdråbernes læskende, og solstrålernes varmende, forfriskende og livgivende evne ikke skal komme træet tilgode.

Overfor alle disse mangeartede, fjendtlige angreb kan træet ikke klare sig ved sin egen kraft. Men så tilføjer myten: Ved træets rod findes en kilde, og så længe træet søger hjælp og næring herfra, vil angrebene ikke lykkes – træet ikke ødelægges!

Dette er et kønt og sandt billede på menneske- og på folkelivet. Skal livet sejre over alle de kræfter, der vil bryde ned og lægge øde, så må der søges hen til kilden og suges næring af de strømme, som udgår derfra. Og der er for mig ingen tvivl om, at der her i vor lille, elskede og omstridte landsdel gennem udlændigheds- og gennem krigsårene er blevet søgt derhen, ellers havde vi næppe fået opleve denne store glædens dag.

Og skal denne dag, som vi håber, blive til lykke og velsignelse for os og for vor landsdel, så må vi også i de dage, der kommer, hjælpe til, at kilden ikke tilstoppes eller udtørres; så må vi også i fremtiden søge hen ad de gamle kendte stier og hente foryngelse hos kilden, der rinder ved livstræets rod; thi:

Hvor man fædres minde ærer,
troskab har sit bo,
hvor ved bøn og sang man nærer
fædres håb og tro!
Der er livets skjulte veje
under åndens magt,
og om folkelivets eje
ånden vil stå vagt!«

Pastor Skaarup, Føvling, der som tidligere nævnt, var vor gæst og ordfører i kirke og forsamlingshus kunne efter afstemningsdagen skrive til mig: »Mage til fest har jeg ikke oplevet!« Og han var dog ikke, som vi var, direkte partner og medvirkende.

Mine indtryk og oplevelser i genforeningsdagene et halvt år senere

træder helt i skygge, når jeg sammenligner med afstemningsdagen. Jeg kan vel ikke gøre rede for grundene dertil. Måske en sådan stemning og højtid kun kan opleves en gang. Forskellige forhold kan også have været medvirkende: Afstemningsdagen stod i forventningens tegn, og vi havde selv været aktive med til forberedelserne. Nu var, syntes vi, genforeningen fuldbyrdet, og vi var allerede inde i hverdagen. Ratifikationen var for os kun en formsag, og hele ceremoniellet for festlighederne var fastlagt udefra og ovenfra. Også gudstjenesterne med prædikanterne var ordinerede udefra. Vi havde biskop Wegener – en søn af den første forstander for Rødding højskole – som ordfører i kirke og forsamlingshus. Han var en god mand; vi kunne ikke selv have valgt en bedre. Der var også god tilslutning både til gudstjenesten og til mødet i forsamlingshuset; dog var der selvfølgelig ikke så overfyldt som på afstemningsdagen, da vi havde så mange tilreisende gæster.

Også genforeningsfestlighederne på Dybbøl, som vi deltog i, var en stor oplevelse: De mange tusinde mennesker, der var stævnet sammen på vor minderige Dybbøl Banke, og glæden, der lyste ud af alle ansigter, skabte højtidsstemning. Bedst husker jeg det øjeblik, da de unge piger og den gamle veteran overrakte kongen vort gamle flag, og kongen dybt bevæget og med ærbødighed bøjede sig ned og kysede flaget.

Grev Schack fik også sagt det, vi ønskede, der skulle siges: »Kong Christian vi hilser dig! Kong Christian vi hylder dig! Vi vil være dig gode sønner og døtre, Danmark, det lover vi dig, Kong Christian!«

Da jeg nævnte, hvad der måske var medvirkende til, at genforeningsdagen ikke blev det samme for mig som afstemningsdagen, burde jeg også have nævnt, at det for mig var en skuffelse, at det ikke blev H. P. Hanssen, der på Sønderjyllands vegne fik opgaven at modtage kongen ved grænsen og byde ham velkommen til vor lille elskede og omstridte landsdel. Jeg syntes, det var så selvfølgelig: Han havde gennem mange år været vor kårne fører og talsmand. Han havde så afgjort trukket det største læs ved det dygtigt forberedende genforeningsarbejde, og både vi og det danske folk var ham tak skyldig, fordi resultatet på afstemningsdagen blev så smukt. Han havde så ofte, både herhjemme og i den tyske rigsdag vist evne til og fået lykke til gennem få og djærve ord at tolke vore

Genforeningsstenen.

Folkeviljen flytted grændsepælen mod syd.

Skilt blev sammenknyttet.

Tolk vor tak og slægtens fryd.

tanker, følelser og længsler. Det tror jeg, alle i Sønderjylland – også hans modstandere i grænsestriden – ville indrømme. I stedet for blev det Refshauge. Hvad havde han udrettet for den danske sag i Sønderjylland, der kunne sammenlignes med H. P. Hanssens indsats?

Det må have været uforstående og udenforstående, som må bære hovedansvaret derfor. Vi gav N. Neergaard og J. C. Christensen skylden. – J. C. havde tidligere fremsat en ret overlegen og hå-

nende bemærkning, som vi huskede: »Jeg løber ikke dørene ind hos H. P. Hanssen!« Og vi vidste, at de i grænsestriden havde indtaget en vaklende holdning, og at de var meget misfornøjet med, at H. P. Hanssen havde sagt ja til en opfordring fra ministeriet Zahle om at tiltræde som minister for særlige sønderjyske anliggender. Vi var ikke og er det vel endnu ikke efter en menneskealders forløb så partibundet, at vi kan betragte det som en dødssynd.

Skønt jeg ikke kan udtale mig med nogen vished – for der blev aldrig nævnt noget derom i de møder, hvori jeg deltog – så tror jeg dog, at vi heri (uenigheden i grænseespørgsmålet og forbigåelsen ved kongemodtagelsen) har den væsentligste grund til, at H. P. Hanssen ikke ville lade sig opstille som Venstre-kandidat til folketingsvalget, men ønskede dannet et selvstændigt sønderjysk Venstre med tilslutning til Venstrepartiet. Også i dette standpunkt kunne jeg fuldtud følge ham. Som vor rigsdagsmand i Berlin havde han altid hævdet, at han ikke ville lade sig binde til en håndfæstning, han ville stå frit – kun bundet af sin overbevisning og sin samvittighed. Jeg nærede ingen betænkelighed ved at give ham et sådant tillidsvotum, og jeg fandt, vi skyldte ham det.

De grunde, man anførte derimod, kunne jeg ikke godkende: Vi kunne blive listet over i det radikale Venstre, og vi fik ingen indflydelse på det vigtigste område, udvalgsarbejdet i rigsdagen. Jeg ville have hilst det med glæde, om vi kunne have medvirket til at sprænge partirammerne og bøje de to venstrepartier nærmere mod hinanden, så de kunne blive et stærkt, midtsamlende parti. Og jeg var overbevist om, at på de områder, hvor vore rigsdagsmænd kunne vente at komme til at øve en indsats: Lovgivningen i anledning af Sønderjyllands genforening med moderlandet, lovgivningen med henblik på det tyske mindretal og vor udenrigspolitik med særligt henblik på vort fremtidige forhold til det nye republikanske Tyskland, der ville og skulle den danske rigsdag nok lytte til H. P. Hanssens røst – uanset partibås.

Men også her svigtede vi ham – Refshauge må bære sin store del af ansvaret herfor – men det blev sikkert en skuffelse for ham, som det blev det for mig og mange flere, at vi ikke fik lejlighed til at stemme på ham som vor første danske folketingsmand.

4. KAPITEL

Da jeg sluttede mine optegnelser fra ungdomsårene, kunne jeg skrive at jeg syntes, at disse år – fra århundredskiftet til krigens udbrud i 1914 – trods alt – havde været rige og lykkelige år med store opgaver, med rige muligheder og lyst og mod til at leve med og være vågen og med en fast tro på fremtiden. – Når jeg nu tænker tilbage på årene i den første tid efter genforeningen, så kan jeg kun gentage ordene: det var rige og lykkelige år!

Vort nationale håb var blevet opfyldt! Jeg stod i min manddomsgerning, som interesserede mig og optog mig. Jeg levede et lykkeligt hjemmeliv med kone og små børn, og udadtil var der opgaver nok.

Jeg har altid taget Bjørnsons ord: »Hvem ej kan bygge sit eget hus, hvad stort han bygger, går og i grus!« som en alvorlig advarsel mod for stærkt udadvendt arbejde. Derfor har jeg også – nå, også fordi jeg mente, at mine evner ikke rakte til – uden overvindelse kunnet sige: Nej tak! til flere tilbudte tillidsposter. Jeg kunne ikke følge opfordringen til at repræsentere det grundtvigske kirke- og menighedssyn i det kirkelige udvalg, som efter genforeningen blev nedsat for bl. a. at fremkomme med forslag til en ny lovgivning, som var nødvendig i anledning af genforeningen. Efter mit forslag valgtes i stedet for min svoger Thøste Thøstesen. Og jeg måtte sige nej tak til en opfordring fra Venstreorganisationen i Tønder amt til at stille mig som Venstres kandidat til folketingsvalget. Jeg har ikke senere fortrudt dette nej tak! Jeg tror, det ville være blevet en skuffelse både for mine vælgere og for mig personlig.

Der var opgaver nok endda, som jeg måske tør betegne som de »nærmeste krav«. Disse var ikke så krævende og drog mig ikke bort fra hjem og bedrift.

Gennem en længere årrække var jeg formand for forsamlingshuset og vel også den egentlige leder af de åndelige virksomheder i forsamlingshuset. Det var en opgave, som interesserede mig meget, og

som jeg selv mente, jeg havde gode forudsætninger for at løse. Også de unge havde stadig brug for mig både som oplæser ved deres møder og som leder ved deres julefester.

Alligevel blev jeg i 1932 vraget og skubbet ud på grund af en uoverensstemmelse med ringriderforeningen, der afholdt baller i huset med spiritusnydelse og slagsmål, hvilket jeg som formand for forsamlingshuset ikke kunne lade upåtalet. Underligt nok! Netop på det område, hvor jeg havde mine største interesser, hvor jeg selv mente, jeg havde evner og forudsætninger for at gøre fyldest, og hvor jeg havde virket helt fra før forsamlingshuset blev bygget, der havde man ikke mere brug for mig. Fra alle mine øvrige tillidshverv i sogneråd og amtsråd, i Kirkeligt Samfund og i slagteriet har jeg selv sagt fra, når jeg mente, at tidspunktet var inde.

Foruden de ovennævnte tillidsposter, hvorfra jeg har trukket mig tilbage, må jeg i samme forbindelse nævne, at jeg var formand for Brandforsikringen for Husbygninger for den nordvestlige Del af Nordslesvig, indtil foreningen ophævedes og tilsluttedes den almindelige brandforsikring. Jeg har fra genforeningen og indtil i dag været medlem af menighedsråd og provstiudvalget og gennem en længere årrække tillige medlem af Den Sønderjyske Menighedsrådsforenings bestyrelse.

Desuden medførte genforeningen en hel række spørgsmål af mere lokal art: præste- og lærerembedet skulle nybesættes. Ny amtsinddeling med spørgsmålet: Ribe eller Tønder amt? Nye og store planer om nye veje og baneforbindelser gennem sognet og egnen o.s.v.

Jo, der var opgaver nok; jeg ønskede mig i hvert fald ikke mere arbejde udadtil. – Selvfølgelig var jeg glad ved og taknemlig for, at man viste mig tillid og betroede mig disse opgaver; men jeg vidste godt på forhånd, at de også ville bringe skuffelser og ærgrelser. Jeg havde ikke glemt fra ungdoms- og udlændighedsårene, at det i første række kom an på at »bygge sig selv et fæste«, passe sin daglige gerning samvittighedsfuldt og om muligt holde sig økonomisk uafhængig. Derigennem opnår man ikke alene den største tilfredsstillelse og lykkefølelse; men vi huskede også fra den tid, at hvert eneste hjem, der byggedes op på denne grundvold, var en ring i brynjen – en sten i muren, der var med til at hegne vor gård.

Således måtte det også være under de nye forhold. – Imod den

gængse opfattelse og imod vore landbrugskonsulenters og vore rådgiveres anvisninger blev jeg min natur tro og foretog ikke store og bekostelige udsving i min bedrift. Jeg mindes fra den tid en udtalelse af forstander Overgaard, Ladelund: »Hvis I ikke vil æde jeres stude, så æder de jer!« Og et spørgsmål fra Olav Fink, Brændstrup: »Kan I selv spise jeres smør?«

Men jeg beholdt min korthornsbesætning – tildels også studene. Jeg satte nogle flere kvier ind, så kobesætningen udvidedes; men det kostede ingen ny driftskapital. – I og for sig stod det klart for mig, at en ny og mere intensiv driftsform med malkekøer og svinehold ville give større indtægter, men udgifterne ville også stige betydeligt; og jeg ville ikke løbe denne risiko, fordi jeg fandt, at det økonomiske resultat, vi opnåede, var tilfredsstillende.

Jeg mente, det overalt – også på det økonomiske område – gælder om, ikke alene at kende sine evner, men også det lige så vigtige, sine evners begrænsning; og at man skal stikke fingeren i jorden og lugte, hvor man befinder sig. Fordi min nabo kan hente sig et rigt økonomisk udbytte ved at indføre en ny driftsmåde, er det langfra afgjort, at jeg kan opnå det samme resultat.

For øvrigt er det mærkeligt at lægge mærke til, hvad konsulent Frank, Tønder, gav udtryk for i følgende udtalelse: »Skønt det ifølge vore regnskaber, som jeg har et nøje kendskab til fra min konsulentvirksomhed, skulle være en ren underskudsforretning at opdrætte ungkreaturer, så viser de praktiske resultater, at de landmænd, som ikke helt har kastet de gamle driftsformer overbord, klarer sig gennemgående lige så godt som de mere fremskridtsbegeistrede!« Selvfølgelig er der undtagelser, men gennem kriseårene var det de første, der bedst klarede pynten. I denne forbindelse skal dog nævnes, at omkostningerne ved at drive en ejendom i dag er så høje, at der skal fremskaffes store indtægter, ellers kører man agterud.

Regnskabet over Spandet kommunes indtægter og udgifter for regnskabsåret 1923–24 (fra den tid, jeg var sognerådsformand og regnskabsfører) illustrerer tydeligt denne forfærdende udgiftsstigning.

Den samlede opkrævning til kommunen: 30.084 kr., herfra bør drages bidrag til amtsfonden: 11.668 kr., fordi skatteyderne nu ind-

betaler denne skat direkte til amtstuen, samt et bidrag til småbanen på 1.140 kr. eller i alt

fradrag	12.808 kr.
så der reelt 1923–24 kun opkrævedes til kommunen ..	17.276 kr.
24 år senere, i regnskabsåret 1947–48, opkrævedes ..	85.000 kr.
I statsskat opkrævedes i 1923–24	2.396 kr.
I statsskat opkrævedes i 1947–48	55.000 kr.

I det sidstnævnte regnskabsår betalte jeg: i statsskat og fælleskommunalskat 2.912 kr., eller omtrent 600 kr. mere end hele kommunen i 1923–24. Desuden betalte jeg en krigskonjunkturskat på 354 kr.

I 1923–24 betalte jeg i amtstueskatter ca.	60 kr.
I 1946–47 betalte jeg i amtstueskatter ca.	1.240 kr.

I det sidstnævnte tal er dog indbefattet brandforsikring.

Et lignende forhold – dog ikke så forfærdende – gør sig gældende på lønningskontoen, som i min bedrift i det samme tidsrum er steget fra 4.100 kr. til 9.260 kr.

I de første år efter genforeningen fik vi gode priser for vore produkter, og da udgifterne, som det vil ses af ovenstående sammenligning, var bitte små, kunne der opnås et godt økonomisk udbytte.

Da jeg overtog gården, sagde far til mig: »Store folk og store summer skal du tage dig i vare for; små folk og små summer skal du ikke vise fra dig!« Det var hans livserfaring med hensyn til disposition med penge. Jeg mener, at jeg har fulgt hans anvisning; og det har været mig en stor tilfredsstillelse at kunne række en økonomisk hjælpende hånd til mennesker – særlig til begyndere – hvor jeg sporede en god vilje til at tage fat. I sådanne tilfælde kunne en beskeden hjælp være værdifuld. I de allerfleste tilfælde har jeg også haft glæde deraf; og de tab, jeg på den konto har måttet konstatere, har været forholdsvis små og få.

Ikke længe efter genforeningen fik vi elektrisk lys og kraft, og det betød et stort fremskridt og en behagelighed, som vi nu tager som en selvfølge.

1923 byggede vi en ny stald, og jeg tror, vi satte rekord med hensyn til byggeomkostninger. Tømmeret hentede vi i Lindetskov; jernbjælker fik vi fra de nedbrudte flyvehaller ved Tønder. Vi udførte selv kørsel af materialer til nybygningen og forrettede håndlangerar-

bejdet. Da vi desuden havde samlet materiale til støbearbejdet, og det tilligemed gav en del fra den gamle stald, så murene kunne støbes til vindueshøjde, klarede vi os uden nævneværdig indkøb af nye sten. Den samlede kontante udgift til staldbygningen beløb sig til 10.600 kr. Samme efterår fik vi malkemaskine, men pigerne vedblev at malke, og det gik udmærket. Jeg vedblev med at fodre og passe kreaturerne, indtil jeg var fyldt 50 år, så gav jeg afkald på dette arbejde og antog en fodermester, dog vedblev jeg med at passe svinene, så længe jeg var landmand.

Når det økonomiske udbytte af vor landbrugsbedrift blev så forholdsvis gunstigt, så selv de senere vanskelige kriseår ikke kom til at virke tyngende, indrømmer jeg gerne og beredvilligt, at Karen havde sin store andel deri. Hun forstod at føre husholdningen, så intet gik til spilde, endda hendes helbred gennem en længere årrække var vaklende. Nogle uger hver sommer måtte hun tage et ferie- eller rekreationsophold, først på Hareskov og Gl. Skovridergaard, senere ved Blaavand og på Rømø.

Alligevel kom jeg i disse år med på et par udenlandsrejser. 1921 var jeg med på en rejse, som dagbladet »Vestkysten« indbød til, til Paris gennem de krigshærgede egne i Belgien og Frankrig; og senere i 1924 en tur til England, hvor højskolelærer Marius Skar, Rødding, var fører.

Blandt de første opgaver, der efter genforeningen skulle løses, var nybesættelsen af præste- og lærerembederne; men det forløb uden store vanskeligheder. Vi havde, som tidligere nævnt, sluttet os til pastor Jørgensen og frimenigheden i Skærbæk, men var nu enige om, at hvis vi fik en præst, som vi kunne bruge, så måtte vi afbryde og slutte os til vor gamle kirke og sognemenigheden. Dels fordi vi havde en lang og besværlig kirkevej til Skærbæk, og dels fordi vi også følte det som en pligt mod den ny præst og mod den hjemlige kreds og sognets beboere. Alligevel har jeg ofte – både den gang og senere – følt det som en utroskab mod pastor Jørgensen og mod frimenigheden. – »Moren har gjort sin pligt; moren kan gå!«

Det gik også forholdsvis let og smertefrit med den ny amtsinddeling. Vi var godt indforstået med, at vor egn skulle adskilles fra Haderslev amt; men vi ønskede at blive knyttet til Ribe i stedet for til Tønder amt. Ikke alene fordi Ribe var nærmere for os, og vi

havde mere tilknytning til Ribe, men også fordi vi derigennem mente at kunne bidrage til, at Kongeågrænsen blev slettet. Det var en parole, som fandt genklang overalt, både i Sønderjylland og i København.

Da også Ribe by var interesseret deri, var repræsentanter for Ribe og for en del sogne fra omegnen i København for at forelægge og begrunde vore ønsker for det sønderjyske ministerium og et nedsat rigsdagsudvalg. – Det var første gang efter genforeningen, jeg var i København, så det var lidt af en oplevelse. Man tog selvfølgelig venligt mod os, og drøftelsen foregik – som det hedder i det diplomatiske sprog – under de venskabeligste former.

Klaus Berntsen var formand for udvalget, og han indbød os til frokost i Snapstinget, så det var meget fornøjeligt og interessant. Men noget praktisk resultat opnåede vi ikke. Man forklarede os, at det var nødvendigt, vi kom med til Tønder amt, da det ellers ville blive for lille, og – det var vel endda det vægtigste – det var en national nødvendighed, at vor egn kom med til Tønder amt for at danne en solid modvægt mod den tyske befolkningsdel i den sydlige del af amtet. Vi måtte uden større modvilje bøje os for disse kendsgerninger. Som et lille plaster på såret fik vi grundbogskontoret i Ribe, og 7 sønderjyske sogne kom under Ribe politikreds.

Mere strid var der om bane- og vejspørgsmålet. Det var en selvfølge, at når disse hidtil, gennem de tyske myndigheders foranstaltninger, havde vist strømpilen mod syd, så måtte den nu vendes mod nord; for nu var det den vej, vi skulle have forbindelseslinjerne bragt i orden. Det ville for vor egns vedkommende sige: til Ribe og Esbjerg.

Allerede i november måned 1920 blev der nedsat en sønderjysk jernbanekommission, og i den fyldige betænkning, som kommissionen udgav, blev spørgsmålet holdt åbent, om den foreslåede bane fra Gram til Ribe skulle føres over Fole eller over Arnum og Spandet.

Vi havde, indtil småbanen blev bygget i 1910, haft en meget dårlig baneforbindelse. Kunstgødning og foderstoffer måtte hentes, og smør, svin, kreaturer og øvrige produkter måtte leveres på stationen i Brøns, hvortil der var ca. 17 km. Ribe kunne jo på grund af grænsen ikke benyttes. Småbanen betød en stor fordel for egnen, og det var derfor en selvfølge, at vi måtte lægge os i selen for, at dette gode

*Banegården i Spandet.
Efter amatørmaleri.*

ikke blev os frataget, så vi atter kom til at bo i et banetomt rum, men at de nye projekterede baner også kom til at virke til gavn for vor egn. – Vi mente også – og dette argument anerkendtes – at når man nedlagde småbanen, hvortil kommunen gennem årene havde ydet et betydeligt bidrag, så havde vi et berettiget krav på, at man tog et vist hensyn til os, når de nye baneplaner skulle virkeliggøres.

Vi tænkte ikke, at bilerne i løbet af så få år helt ville ændre trafikspørgsmålet og overflødiggøre banerne som beforder af den lokale person- og godstrafik. Heldigvis foregik denne udvikling fra bane til bil så hurtigt, at de mange og dyre baneplaner ikke nåede at blive udført. De havde sikkert bragt skuffelser og betydelige udgifter såvel for egnen som for den danske statskasse.

Men når baneplanerne skrinlagdes, så måtte en nyordning og en forbedring af vore veje trænge sig frem og kræve en snarlig løsning. Og derom var der ikke delte meninger: Vejen til Ribe og derfra videre til Esbjerg havde den største interesse for os. Såvidt var der fuld enighed; men amtet ønskede derefter vejen fra Ribe fortsat gen-

nem sognet i en skrå linje til Arnum Nykro, mens jeg og et stort flertal i sognet ønskede den udbygget til Arnum, idet vi hævdede, at den førstnævnte linje kun tjente den gennemgående trafik, mens den sidstnævnte tog hensyn til vore lokale interesser. Og det måtte være hovedsagen for os, når kommunen skulle yde et betydeligt bidrag til vejens udbygning.

Man gav os for så vidt ret, idet vejen efter Arnum Nykro blev udbygget som amtsvej uden tilskud fra kommunen, mens det almindelige var, at kommunerne betalte $\frac{1}{3}$ af udgifterne; og det ville for vort sogn have betydet en udgift på over 50.000 kr.

Udviklingen siden har vist, at vi skønnede ret. Vejen har stor betydning for den gennemgående trafik og bliver stærkt benyttet. Men Arnum er knudepunktet for den lokale trafik, og derfor har alle rutebiler og mange private biler indtil dato – fordi vejen til Arnum endnu ikke er udbygget – kørt den lange omvej over Arnum Nykro for at komme til Arnum og videre til Gram eller Toftlund.

I samme forbindelse må jeg nævne, at jeg på et senere tidspunkt var modstander af at asfaltere vejen gennem Fjersted til Roager.

Disse problemer havde kun lokale interesser, men måske netop derfor var meningerne stærkt delte, og diskussionen om linjeføringen af de nye veje livlig og skarp. Men snart dukkede andre spørgsmål op, som var landsdels-, tildels landsomfattende, og heller ikke om disse stridsspørgsmål blev der sparet på krudtet.

Nu begyndte hverdagene under de nye forhold.

De økonomisk set gode år, de gode priser, vi opnåede for vore produkter efter genforeningen holdt ikke længe. For mig kom tilbage-
slaget og nedgangen ikke overraskende eller uforberedt. Dog havde jeg ikke tænkt mig den mulighed, at vi skulle komme ned på priser, som vi måtte nøjes med, da vi nåede bølgedalen i årene fra 1929 til 1933. – Gennemsnitsprisen på mejeriet for smørret var for årene 1932 og 33 godt 87 øre pr. pund. Gode stude kostede 10 øre pundet, og ældre køer var næsten usælgelige og måtte ved statsforanstaltninger sendes til destruktionsanstalter mod en godtgørelse på omkring 5 øre pr. pund, og et slagterisvin kunne kun hjembringe knap 40 kroner. Det måtte gå galt for mange – også for mange landmænd, som indtil den tid ikke havde følt sig trykket af gældsforpligtelser – og

flere foranstaltninger blev truffet for at afværge katastrofer, og alligevel måtte mange give op.

Intet under at der var grobund for de mange bevægelser, og at der lyttedes efter de mange dårende røster, som dog ikke udmærkede sig ved at være velovervejede eller formålstjenlige. Jeg husker i dag ikke alle enkeltheder og formår næppe at skelne mellem alle disse bevægelser, som tilsidst for største delen fandt sammen i den landsomspændende Landbrugernes Sammenslutning, kendt under navnet L.S., som spøgende eller hånende blev omskrevet til »Lises Sønner«, og som blev repræsenteret i rigsdagen gennem det Frie Folkeparti og senere Bondepartiet. Men et er sikkert: Bevægelserne startede på et for tidligt tidspunkt, og i spidsen for dem kom mænd, der aldrig burde have haft en sådan stilling. Bulderbasser, fallerede personer, uligevægtige og nationalt blakkede mænd, der, syntes jeg, fra første færd kompromitterede sammenslutningerne, og som i hvert fald bevirkede, at jeg måtte tage afstand fra dem og fra de metoder, de anvendte.

Allerede i 1924 kunne Landmandspartiet samle 37 stemmer i Spandet sogn. I 1926 var et nyt parti dannet, Selvstyrepartiet, som fik 10 stemmer, mens Retsforbundets stemmetal i de forløbne 2 år var vokset fra 1 til 73 stemmer. I 1935 fik Nazipartiet 6 og Fri Folkeparti 54 stemmer. – Men foruden de allerede nævnte havde vi flere ret udbredte sammenslutninger, som dog ikke opnåede at blive repræsenteret i rigdagen: Leibevægelsen, Jord–Arbejde–Kapital, under kendingsbogstaverne J.A.K., Dansk Folkefællesskab o.s.v. Der var altså udvalg nok, og som stemmetallene viser: Befolkningen var desorienteret og rådvild. Et kendetegn havde dog alle disse bevægelser tilfælles: En udbredt mistillid til det bestående styre og en utilfredshed med de forhåndenværende tilstande.

I spidsen for Selvstyrebevægelsen stod den mærkelige mand, Cornelius Petersen fra Vester Anflod, dels frisisk, dels dansk, dels tysk, selvovervurderende, rodløs, forvirret, tilsidst sindssyg. Han holdt også møde i vort forsamlingshus, og der savnedes ikke tilhørere; den store sal var fyldt, og det var ikke småting, han havde på sit program.

Leibevægelsen havde sit navn efter en hjemmetysk bonde fra Sundved, H. C. Lei, og den næredes og fandt tilslutning hovedsagelig i hjemmetyske kredse, men beklageligvis også ind i de danske rækker.

Vi karakteriserede bevægelsen med ordene: »Schmidt eller Lei, det er einerlei! Lei eller Schmidt, det er lige fedt, det er sort og hvidt!« J.A.K.-bevægelsen har jeg aldrig kunnet forstå. Lederen var landinspektør Christiansen fra Brande, men dens lære gik ud på intet mindre end afskaffelse af rentebyrden, så det var intet under, at den vandt begejstrede tilhængere. Dansk Folkefællesskab var en fætter eller halvbroder til Dansk nationalsocialistisk Arbejderparti, D.N.S.A.P., men dette parti nåede at trække sig tilbage, inden det blev helt kompromitteret.

Som tidligere nævnt fandt de fleste medlemmer af de nævnte bevægelser sammen i L.S. Derved skubbedes vel nok nogle af de mest urolige og højestskrydende til side, men til gengæld følte den ny bevægelse, begrundet på den store tilslutning, en styrke, der grænsede til overmod; og den udøvede en agitation og terror mod anderledes tænkende, der var uhyggelig og lidet demokratisk, og midlerne, de brugte, var forkastelige. I de hjemlige kredse lød parolen: Kun retroende L.S.-folk må vælges ind i vore landbrugs- og andelsorganisationer og i de kommunale råd. Og på rigsdagen skyede man heller ingen midler eller anstrengelser for at nå magt og indflydelse.

Under krigen søgte man samarbejde med Retsforbundet og Kommunerne og efterhånden også med D.N.S.A.P. Målet var at styrte regeringen og selv få fat i tøjlerne. De kom derved så langt ud i det lovløse, at formanden, Knud Bach, og de øvrige ledere af bevægelsen efter krigen blev idømt fængselsstraffe for landsforræderisk virksomhed. Det skal dog bemærkes, at da mange af de menige medlemmer – særlig her i Sønderjylland – fik klarhed over, hvor langt ledelsen var kommet ud, så meldte de sig ud af sammenlutningen; men jeg var godt tilfreds med, at jeg fra første færd havde taget afstand fra alle dens gerninger og al dens væsen.

Jeg må dog gøre opmærksom på, at der er en væsentlig forskel på krisen den gang og de forhold, hvorunder landmanden i dag må røgte sin gerning.

Den gang var det gældsforpligtelserne og ikke som i dag skatter, lønninger og omkostninger, der skabte de store vanskeligheder; og den gang måtte arbejderne bære deres rigelige part af byrderne, (vi havde ca. 100.000 arbejdsløse). I dag har vi fuld beskæftigelse med rigelige lønninger, som i hvert fald landbrugserhvervet ikke kan

*Sondagstur i facton.
Fra begyndelsen af 1930'erne.*

betale. Derfor flugten fra land til by og den dermed følgende folkemangel i de fleste landbohjem.

Men under indtryk af den megen uro og de mange bevægelser skrev jeg i 1933 i Hejmdal: »Så er der gået 13 år siden vor store dag, – Sønderjyllands store dag – da vi gav Danmark vort ja og stemte os hjem til vort gamle fædreland.

Når vi nu, som mindes den dag og den tid med stor glæde, tænker tilbage på de år, der er gået siden da, vil vi vist finde, at årene er gået forbavsende hurtigt. For vel betyder 13 år målt med evighedens alen kun et nu; – i det enkelte menneskes liv betegner disse år dog et betydeligt afsnit.

Vi har oplevet meget i disse år, og vi vil vel nok indrømme, at alle vore forventninger ikke er blevet opfyldte. Vi har mødt skuffelser, vi ikke havde ventet. I denne forbindelse tænker jeg ikke på de økonomisk vanskelige kår, vi arbejder under, eller på den nød, som derigennem er ført ind over vor landsdel og over vort land. Den mindes vi daglig om. Men jeg tænker på den modvilje, mange af os føler over den splittelse, kiv og splid, der er kommet ind i vore rækker, så det stundom kan være vanskeligt at få øje på, at det, vi er

fælles om som borgere, som danske og som mennesker, er så langt betydningsfuldere end det, der skiller. –

Set på baggrund af tiden før krigen, hvor vi i de store spørgsmål og i de afgørende øjeblikke kunne føle glæden ved sammenholdet, må det føles smerteligt. Men det er et misgreb af alvorlig art, når man fra en vis side vil tvinge et sammenhold og en sammenslutning frem gennem ydre magtmidler som boykot, organisationstvang eller lignende. – Et sammenhold, der skal få betydning, opnås kun ved fuldstændig frivillig og hjertelig tilslutning.

Så kommer den årlige afstemningsdag den 10. februar. Flaget går til tops, og minderne myldrer frem og varmer sindet. Vi samles til fest, og vi føler, vi har meget at sige tak for, der er alligevel meget, der binder os sammen, som er stærkere og værdifuldere end det, der skiller. Det er sagt så ofte: Sønderjylland skal være bro og dige! Vi vedkender os opgaven. Den 10. februar 1920 gav man os nøglen, men vi lukkede selv døren op, gik hjem til vor mor og fik grænsepælen sat så retfærdigt og så trygt, som det efter vor overbevisning var muligt. Her er diget! Vi gentager vort ja til Danmark – uden noget forbehold. Vi protesterer mod grænseflytningsbestræbelserne i hvad form de møder os. Vi vil værne om diget ved at leve som danske i samliv med vort folk, delende dets kår, og sugende næring af folkelivets mange og skjulte kilder.

Men vi vil også føle det som en stor lykke, om vi kan være med i brobygningsarbejdet. Målsætningen for brobygningen må være: En god vilje og forståelse mellem mennesker, og fred og fordragelighed mellem nationer og folkeslag. Det gamle bibelord, som Junggren så ofte hentydede til, må sættes i højsædet: »Hvad du vil, at andre skal gøre mod dig, det gøre du også mod dem.«

Broen bygges ikke færdig gennem en menneskealder. Hvert slægtled må yde sin skærv. Jo flere der er med i arbejdet, des større udsigt er der til, at det vil lykkes. – Det er en smuk opgave for en grænsebefolkning at deltage i denne brobygning.

Jo større sag, des tyngre tag,
men og des større sejr.«

For min stilling til L. S. og de andre bevægelser blev jeg herhjemme ugleset og udsat for en del ubehageligheder. Foruden mig – men

det var mig, der måtte stå for skud – var der kun et par stykker, som ikke ville være med til gennem mejeriet at betale rejsen for deltagerne i bondetoget til kongen. Ligeledes var vi kun få, der ikke gennem slagteriet ville ofre en krone pr. slagterisvin til sammenlutningen. Det var ikke for at spare de par kroner, jeg holdt mig tilbage; men jeg ville protestere mod fremgangsmåden, som jeg fandt formålsløs, og rejsen til København tillige naiv og latterlig. Skønt der således gennem mejerier og slagterier tilflød L. S. rige indtægter, kan der næppe påvises noget positivt resultat.

Selvfølge skulde jeg – ligesom alle andre, der ikke ville makke ret – ud af Rødding andelsslagteris bestyrelse, hvor jeg havde haft min plads, fra vi kom med i slagteriet. Da det var en tillidspost, jeg satte stor pris på, fordi jeg befandt mig så vel i direktørens og den øvrige bestyrelses selskab, og fordi jeg var så interesseret i foretagendet, som var i en god og sund udvikling og arbejdede til medlemmernes fulde tilfredshed, fandt jeg ingen anledning til godvilligt at trække mig tilbage. Og skønt der blev opstillet modkandidater, sad jeg så fast i sadlen, at jeg hver gang blev genvalgt med stor majoritet, mens flere af mine kolleger blev stemt ud. Jeg beholdt min stilling, indtil jeg, da jeg trak mig tilbage fra gårdens drift, bad mig fri-taget for hvervet.

Det kom som et lyn, og det ramte bestyrelsen, men især direktøren hårdt, ja, vi følte det som ærekrænkende, da vort slagteri kun en måned før kapitulationen blev bombet af modstandsbevægelsen. Direktøren var ikke alene en god dansk mand, men tillige yderst samvittighedsfuld og pligtopfyldende, og vi tør påstå, at slagteriet aldrig har søgt samarbejde med tyskerne eller gjort forsøg på at opnå fordele ved handel med værnemagten. Vi leverede kun de varer, som det gennem ordrer eller aftaler med baconudvalget eller de danske myndigheder blev os påbudt at stille til tyskernes rådighed. Der var ingen vej uden om; og vi syntes, at man gennem denne bombning satte slagteriet i klasse med værnemagerne.

Det fremgår af det, som jeg har omtalt, at sognets beboere havde vanskeligheder med at finde den rette partibås. Det var ikke tilfældet for mit vedkommende. Helt fra de unge år havde jeg følt mig knyttet til Venstre, og jeg var ikke helt ukendt med dansk indenrigspolitik. I flere spørgsmål – endda de, der havde min største in-

teresse – var jeg dog mere i overensstemmelse med det Radikale Venstres indstilling. Det var således tilfældet i grænsespørgsmålet fra 1918–20; og nu igen efter kapitulationen i spørgsmålet om, hvilke kår vi skulle give det tyske mindretal i skole og kirke, og i vort standpunkt til det sydslesvigske spørgsmål. Når jeg alligevel – med undtagelse af det sidste valg i 1947, der for mig hovedsageligt drejede sig om vor fremtidige, sydslesvigske politik – og hvor jeg på dette afgørende punkt måtte tage afstand fra Knud Kristensen og dermed fra Venstre – stadig og også i dag efter valget regner mig for venstremand, så er det, fordi jeg i mit livssyn og i mine interesser ikke kan føle mig hjemme i noget andet parti. Og det har været mig en tilfredsstillelse helt fra 1920 at kunne afgive min stemme på mænd som Anders Lebeck, H. P. Hanssen, Madsen Mygdal og Erik Appel. Jeg skal i denne sammenhæng omtale et møde, som Røddingkredsens Venstre havde indbudt til på Sommerlyst ved Rødding med statsminister Madsen Mygdal som taler. Nogle dage før mødet opfordrede ledelsen mig til at tage ordet ved mødet. Jeg ved ikke hvorfor, da jeg aldrig har været aktiv virksom for Venstres politik eller deltaget i organisationsarbejdet. Måske har man været ængstelig for – hvad der viste sig ikke at være ubegrundet – at L. S. og øvrige rebeller skulle komme til at dominere ved ordskiftet efter mødet, hvorfor man har villet sikre sig, at der også kom røster frem i tilslutning til Madsen Mygdal. Ledelsen havde fastsat en taletid på 10 minutter til hver taler, og den første taler var den stortalende landmand Kylling fra Frørup ved Haderslev. Han lod hånt om ledelsens bestemmelser og vedblev at tale og var ikke til at få ned fra talerstolen, endskønt tiden længst var overskredet. Han strittede imod både med arme og ben, så gårdejer og indremissionær Peter Paulsen fra Brændstrup, som skulle tale efter Kylling og var blevet hjulpet op på talerstolen ved siden af den gestikulerende Kylling, ikke kunne komme til orde. Kylling fik også støtte fra den efterhånden ophidsede forsamling, så ordstyreren til sidst ikke så anden udvej end at afslutte mødet. Så langt var vi ude i disse år – endda på Røddingegnen.

Efter mødet drog L. S.-mændene i sluttet trop til Gram for at fortsætte deres demonstrationer, og vi andre drog hver til sit.

Det var derfor mere end mærkeligt, at man på dette tidspunkt

og med henblik på min stilling til L. S. valgte mig til formand for Den nordvestslesvigske Brandforsikring for Husbygninger.

For mig personlig var det en stor overraskelse. Jeg havde siden fars død ikke haft personlig tilknytning til foreningen eller deltaget i dens møder eller generalforsamlinger. Men foreningen – for øvrigt også de øvrige sønderjyske brandforsikringer – var kommet, som det syntes, i næsten uovervindelige økonomiske vanskeligheder. Der havde været afholdt flere møder og generalforsamlinger, og udmeldelser af foreningen var foruroligende. Som det næsten altid går i slige tilfælde: ledelsen fik sin store part af skylden derfor, og formanden, H. Bejer, Sørup, Rurup, skulle bort og erstattes af en anden.

Hvor vanskelig stillingen var, fremgår af et par tal. I de første 6 år efter genforeningen havde foreningen et gennemsnitligt, årligt brandskadedtab på 76.400 kr., men i de følgende 3 regnskabsår, 1927, 28 og 29, var brandskaden gennemsnitlig på 330.000 kr. årlig. Til dækning heraf opkrævedes henholdsvis $1\frac{1}{3}$, 2 og $2\frac{1}{3}$ kontingent, og så var der endda et betydeligt underskud. – Det var vel derfor intet under, at der rejstes kritik, og at der blev gjort et forsøg på at komme gennem vanskelighederne, og at denne opgave blev lagt på nye mænds skuldre. Den nye bestyrelse fik følgende sammensætning: Chr. Vonsbæk, Brøstrup, Jakob Holst, Brændstrup, Jeppe Madsen, Roost, med N. Timmermann, Gram, som sekretær og regnskabsfører og mig som formand.

Jeg skal ikke her nærmere uddybe vanskelighederne og besværlighederne, vi måtte arbejde med i disse år, men kort nævne, at vort arbejde og vore bestræbelser gik ud på at føre den gamle og afholdte brandkasse videre som et selvstændigt sønderjysk foretagende.

Derudover har jeg kun et par personlige bemærkninger at tilføje. Selvfølgelig glædede jeg mig over den udviste tillid, og selvfølgelig ville det have været en stor tilfredsstillelse for mig, om opgaven var lykkedes, men – dog følte jeg det, som om en byrde var blevet lagt på mig, fordi jeg forudså, hvad resultatet ville blive. Jeg havde ingen tro til, at en anden ledelse kunne overvinde vanskelighederne, og jeg var tynget af, at det skulle blive mig, der skulle komme til at forestå foreningens likvidation. Men dog må jeg sige, at jeg kun har lyse minder fra disse år. Inden for bestyrelsen havde vi det bed-

ste samarbejde og kunne altid møde frem ved generalforsamlingen med et enstemmigt forslag. Og derudover kan jeg tilføje: Heller ikke fra generalforsamlingen mødte der os et hårdt eller uvenligt ord, næppe en eneste kritisk bemærkning over vore dispositioner; og såvel repræsentanterne som generalforsamlingen fulgte så godt som enstemmigt bestyrelsens forslag, både når vi foreslog at vente med likvidationen, når vi foreslog oprettelsen af Sønderjydske Brandforsikringsforbund, og også til sidst, da vi følte det som vor pligt at foreslå likvidation.

Senere – år efter – har jeg ofte bebrejdet mig selv, at jeg savnede gå-på-mod. Vi havde nået 1933; det begyndte at lysne – de værste kriseår var tilbagelagt, og senere fulgte de 5 lange krigsår med rigeligere pengemidler for landmændene. Og det er jo – desværre – en kendsgerning – statistikken viser det med tydelige tal: Jo hårdere krisen er, des flere brande! Og når jeg tidligere har fremhævet, at såvel repræsentantskabet som generalforsamlingen så villigt fulgte bestyrelsens forslag, tør jeg også formode, man ville have fulgt os endnu et stykke vej, hvis vi havde foreslået at fortsætte. Men jeg manglede vovemodet. Jeg var så ængstelig for at føre landsmænd med ud i noget risikabelt, måske uholdbart. Jeg var så ængstelig for, at noget personligt skulle spille med ind i mine overvejelser og handlinger, noget i retning af taburetklæberi eller pietetsfølelse over for noget, som var dyrebart for mig.

Derfor måtte jeg handle, som jeg gjorde, men jeg erkender, at jeg må bære hovedansvaret for likvidationen.

I disse år var det også, at Hitler begyndte at fejre sine triumfer i Tyskland, og det satte omgående sine spor hos tyskerne i vor landsdel. Tyskerne har så let ved at blive overmodige. Kravene om en grænserevision lød truende, og rygterne om et tysk fremstød svirrede. Såvel den menige hjemmetysker som deres førere tillod sig at bruge en tale, som måtte virke foruroligende og samle os til en kraftig tilbagevisning. Det var derfor så selvfølgelig, at vor gamle årvågne fører, H. P. Hanssen, indbød til et møde på Folkehjem den 12. april 1933 for at give os lejlighed til at tilbagevise denne udæskende tale. Vi fulgte alle indbydelsen, og den samme samdrægtighed, som vi kendte fra tidligere, var til stede.

De to første punkter i den resolution, som blev enstemmigt vedtaget af den store forsamling, lød således:

»Vi lægger vægt på et godt, nabovenligt forhold mellem Danmark og Tyskland. Dette ligger i begge staters, begge folks og begge mindretals interesser. Forudsætningen for, at et sådant forhold kan udvikles og fæstnes, er, at staternes integritet respekteres.

Vi betragter det som en selvfølge, at den grænse, der i 1920 blev sat mellem Danmark og Tyskland på grundlag af folkenes selvbestemmelsesret, ligger urokkelig fast.«

Er det ikke underligt, og maner det ikke til alvorlig eftertanke: Således måtte vi sige i 1933, og det var ikke tom snak; det var vor inderste og dybeste overbevisning udtrykt i et par korte sætninger. I 1945 blev disse ord gentaget af samlingsregeringen, de vakte modvilje, men fik også stærk tilslutning.

Jeg fandt, at ordvalget ikke var heldigt, man kunne have indskrænket sig til (hvilket sikkert var meningen) at erklære: Regeringen agter ikke under de kommende forhandlinger at rejse eller støtte noget grænserevisionskrav.

I 1947 – kun 14 år efter mødet i Åbenrå – grænsede det til landsforræderi, når man også efter de ændrede forhold stod fast på dette for os i 1933 så selvfølgelig standpunkt.

Tyskerne har gået den modsatte vej – eller er det den samme? I 1933 var de overmodige, da arbejdede de for og fremsatte krav om grænserevision – grænsen rykket tilbage til Kongeaaen. Nu lyder deres løsen: Grænsen fra 1920 ligger fast! Ak, ja! Men, men! Kunne man ikke have ventet større selvbeherskelse, mere retsind og vidsyn hos det danske folk? Er også vi blevet smittet af overmodets djævel? Jeg har lige læst en bog om Christmas Møller, skrevet af hans venner. Deri citeres han:

»Jeg tror, jeg kan sige, at jeg altid har haft hang til at holde med den svage og slagne. Jeg vil ikke sige, at jeg stiler mod nederlag; men sejrherre afslører ofte de uheldigste sider af deres karakter.« Kan det også siges om det danske folk?

I trediverne havde vi to gange indkvartering af danske soldater, der holdt øvelse i omegnen. Jeg har aldrig interesseret mig for militærvæsenet eller for soldaterlivet, men selvfølgelig tog vi godt mod de danske Jenser og glædede os også over at byde dem velkommen i

vort hjem og i vor landsdel. Alligevel faldt de to indkvarteringer så forskelligt ud, at den første, en Århus-ritmester, forlod vort hus i vrede, mens den sidste, kaptajn i livgarden, Aksel Pontoppidan, i de par dage, han boede hos os, blev – må jeg bruge det udtryk – en ven af huset. Disse tildragelser tillige med en del flere oplevelser fra disse år har jeg gjort rede for i en brevveksling med protokolsekretær Svend Thorsen, der pumpede mig for nogle oplysninger, som skulle tjene til at give en psykologisk forståelse af genforeningen og dens vanskeligheder.

Fra mit arbejde i amtsrådet og i Kirkeligt Samfunds hovedbestyrelse er der ikke meget at fortælle, som kan ventes at have interesse. Jeg finder i dag, og det gjorde jeg også, da jeg stod midt i gerningen, at den indsats, jeg kunne yde, var uden væsentlig betydning, og det var da også af den grund, at jeg trak mig tilbage. Vi siger med et gammelt ord, at den, der bestiller spillemanden, han skal også betale ham. Jeg synes, at dette er ikke tilfældet i sogne- og amtsråd. Vi har ingen indflydelse på mange og endda de største udgifter. De bliver dikteret fra en højere instans. Og så det udviklede refusionssystem – det er vel nødvendigt, men det medfører, at lysten til at holde igen på udgifterne svækkes, og rådene synker ned til at blive et lille led i det store administrationsapparat uden nævneværdige betingelser for at hævde sig som selvstændige og ansvarlige organer for det demokratiske selvstyre.

I de år, jeg var i amtsrådet, var jeg medlem af sygehusbestyrelsen for Gram og Tønder sygehuse. I dette tidsrum blev begge sygehuse moderniseret og udvidet, hvad de hårdt trængte til. Det var en dyr omgang, men jeg gik med dertil uden forbehold i erkendelse af, at det skyldte vi vore syge og svagelige medmennesker. For Gram sygehus tillige ud fra det synspunkt, at det skulle være et sygehus for egnen på højde med de omliggende, så vi ikke behøvede at sende vore syge til Tønder eller Haderslev og Ribe, som lå uden for amtets grænser. –

Inden for Kirkeligt Samfund havde vi nogle gode møder, og jeg fik lejlighed til at komme i godt og behageligt selskab, til en gratis rejse et par gange om året til hovedstaden og til at være deltager i de årlige vennemøder, som skiftevis holdtes i København og i provinsen. Jeg har således været med i Hjørring, Aarhus, Odense og

på Rødding højskole. Jeg ved ikke, hvorfor man indvalgte mig i bestyrelsen, vistnok mest fordi man gerne ville have en sønderjyde med, og jeg havde helt fra genforeningen været med i Udvalget for Grundtvigsk Kirkeliv i Nordslesvig. De to store spørgsmål, som vi beskæftigede os med ved bestyrelsesmøderne, var arbejdet i Grundtvigs hus med børn og unge, studenter og soldater samt husets økonomiske administration. Og på begge disse områder måtte jeg erkende min mangel på saglig indsigt. Det samme var også tilfældet med det andet spørgsmål: arbejdet på landet. Her talte præsterne og lederne af dette arbejde med langt større indsigt og sagskundskab. Jeg havde i hvert fald en følelse af, at jeg gjorde for lidt gavn i bestyrelsen, og derfor måtte jeg sige fra.

I modsætning hertil følte jeg mig mere fortrolig med de spørgsmål, der forelå til afgørelse i provstiuudvalget og i bestyrelsen for menighedsrådsforeningen. Som medlem af provstiuudvalget siden genforeningen har jeg arbejdet sammen med provsterne Gøtzsche, Vibe Petersen, Agersted og Westergaard-Jacobsen. Skønt de alle har hørt til Indre Missions retningen, må jeg sige, at det ikke har besværliggjort samarbejdet eller gjort det ubehageligt. Jeg må vel især fremhæve de to sidstnævnte som yderst hensynsfulde og behagelige at samarbejde med. Nå, det er jo også nærmest kun økonomiske problemer, vi beskæftiger os med, så den forskellige kirkelige indstilling skulle derfor heller ikke have nogen betydning. Jeg har bestræbt mig for så vidt muligt at følge menighedsrådenes afgørelser, ikke at gå menighedsrådenes rettigheder og bemyndigelser for nær, og hvor det har været nødvendigt, har jeg altid søgt at spille mæglerens rolle, således at en truende konflikt kunne bilægges og ende med et forlig. Dette er næsten altid lykkedes, og det hører til mine gode oplevelser, når et sådant forlig til gensidig tilfredshed blev bragt til veje.

Der har dog i hvert fald været et tilfælde, som rakte ud over det rent økonomiske, og hvor jeg tør formode, at min stilling til spørgsmålet og min indstilling om sagen ikke har været uden betydning.

Efter genforeningen kom vore gamle frimenigheder ud for betydelige vanskeligheder, idet vi nu fik gode, danske præster omkring i sognene; og det må erindres, at frimenighederne vandt deres tilslutning, ikke for at komme med i frimenighedsbevægelsen, men for at komme bort fra de tyske sognepræster. Desuden var frimenigheds-

kredsene og medlemmerne spredt over en stor omkreds, så det var ikke så underligt, at mange tidligere medlemmer af frimenighederne, særlig fra periferien, søgte tilbage til sognemenighederne og de gamle kirker.

Derved svækkedes frimenighederne betydeligt – kun i de to ældste, Rødding og Bovlund, hvor frimenigheden havde gamle og dybe rødder, var de rette betingelser til stede for at fortsætte. Frimenigheden i Skærbæk med pastor Jørgensen som præst strakte sig langs hele vestkysten fra den gamle til den nye grænse; og da de fleste, som boede i yderkanterne, slog fra, blev kredsen så lille og den økonomiske bæreevne så ringe, at den ikke mente, den kunne fortsætte som en selvstændig frimenighed. Derfor søgte man en udvej ved at indsende et andragende til kirkeministeriet om at få pastor Jørgensen ansat som kapellan eller andenpræst i Skærbæk, så han i sin gamle kirke kunne betjene de mennesker fra Skærbæk og omegn, der vedblivende ønskede ham som præst. Dette andragende blev af kirkeministeriet sendt tilbage til stiftsøvrighedens og provstiudvalgets erklæring. Provst Vibe Petersen forsynede andragendet med en udtalelse, hvori han frarådede at imødekomme det og sendte det videre til mig. Jeg gjorde i min udtalelse til kirkeministeriet rede for årsagerne til den svækkede stilling, vore frimenigheder var kommet i ved genforeningen, påviste, at vi netop ved at oprette frimenigheder havde ønsket at bevare forbindelsen med den danske folkekirke og anbefalede andragendet. – Jeg følte det ofte som et stik i hjertet, at vi havde sveget pastor Jørgensen og frimenigheden; og jeg var derfor glad ved, at der her gaves mig lejlighed til at yde ham og menigheden i Skærbæk en lille håndsrækning. Det var derfor også en stor glæde for mig, at kirkeministeriet fulgte min indstilling og imødekom andragendet.

I Menighedsrådsforeningens bestyrelse har vi sjældent haft vigtige spørgsmål til behandling; og heller ikke her er den forskellige kirkelige og kirkepolitiske indstilling følt som en ubehagelighed, selv om jeg følte mig bedre hjemme og vel tilpas i bestyrelsesmøderne i Kirkeligt Samfund. I begyndelsen var jeg egentlig modstander af foreningens oprettelse, idet jeg fandt den overflødig, og jeg syntes, vi havde foreninger og organisationer nok. Men da der inden for vort eget menighedsråd var stemning for at tiltræde organisationen, kom

jeg også med, kom endog i bestyrelsen. – Der er dog spørgsmål, som hele tiden har beskæftiget os, og hvor jeg har stået temmelig ene. Det er spørgsmålet om udstykningen af den sønderjyske præstegårdsjord, som ikke var blevet løst, men nærmest udsat ved kirkelovene af 1922 og var en stadig kilde til uro. Allerede 1925 – inden jeg kom i bestyrelsen – skrev jeg et indlæg i Hejmdal, som selvfølgelig fremkaldte modsigelse, særlig fra pastor Malling, Brøns. Den gang stod bestyrelsen stejlt på ikke under nogen form at afstå præstegårdsjord, og hvis lovgivningsmagten ville vedtage en udstykningslov, skulle man eventuelt forsøge på gennem en højesteretskendelse at få fastslået, at præstegårdsjorden var sognemenighedernes ubestridte ejendom, som samfundet ikke uden grundlovsbrud kunne ekspropriere og udstykke. Jeg betvivlede dette standpunkts holdbarhed, bl. a. fordi ansete højesteretsdommere på forhånd havde udtalt, at det var uholdbart. Men jeg fandt det også uheldigt, fordi det ville medføre megen bitterhed og skade vor kirkelige anseelse og arbejde, da kravet om udstykning gennem mange år er ført frem af vore husmandsorganisationer med stor styrke og nidkærhed.

Jeg fandt, at vi derved også førte en uklog politik, fordi vi kunne se, at en lov derom ville blive vedtaget i rigsdagen. Derfor skulle vi søge at gøre vor indflydelse gældende, så vi derigennem kunne opnå at få en for begge parter tilfredsstillende løsning og en lovgivning, som vi kunne give vor tilslutning.

Efterhånden fik jeg dog det indtryk, at flere af mine kolleger nærmede sig mit standpunkt. Dette kom engang frem – men ikke tydeligt nok – ved en forhandling, som kirkeministeren havde indbudt bestyrelsen til i Åbenrå. Men det resultat, jeg havde ønsket: en overenskomst mellem husmandsorganisationen og menighedsrådsforeningen om retningslinierne for en ny udstykningslov, er ikke opnået. Og dog ved jeg, at også ledende mænd inden for husmandsbevægelsen ville have hilst en sådan overenskomst med tilfredsstillelse.

Ja, så var der i de senere år også en anden sag, som optog mig en del – en mindre måske – men de kirkelige myndigheder udviste, synes jeg, gennem deres bestemmelser og fremgangsmåde over for menighedsrådene en utilstødelig vi-alene-vide politik, som vakte min harme, og som jeg måtte protestere imod. Jeg fandt, at man fratog

os nogle ganske selvfølgerlige rettigheder, viste os en ubegrænset mistillid og øvede et alvorligt indgreb i det lokale selvstyre.

Først kom der et cirkulære fra kirkeministeriet, som forlangte, at vi skulle indbetale til stiftsmidlerne de gravkapitaler, som ifølge legatstifternes ønsker og bestemmelser var givet menighedsrådene til forvaltning mod, at vi påtog os forpligtelsen til vedligeholdelse og pasning af gravstederne i en bestemt årrække. Disse kapitaler havde vi selvfølgelig indsat i hjemlige sparekasser, og renterne anvendtes til det foreskrevne formål.

Senere kom der en lov, som fratog os retten til selv at træffe aftale med organist og kirkesanger om vederlaget for kirketjenesten; i hvert fald fastsatte loven en minimumsgrænse, som vi fandt urimelig høj, og som for vort sogns vedkommende betød en fordobling af lønnen.

Jeg sendte først et indlæg om spørgsmålet til »Vestkysten« og opfordrede derefter mine kolleger i Tønder og Haderslev provstier til at være med til at rejse sagen ved menighedsrådsforeningens generalforsamling. Dette var de godt iforstået med, og jeg forelagde her en henvendelse til kirkeministeriet, som jeg selvfølgelig først havde fået godkendt af mine medforslagsstillere, hvori vi protesterede mod denne umyndiggørelse og udtalte: at man ved en sådan fremgangsmåde ville svække ansvarsfølelsen og fratage os glæden og tilfredsstillelsen ved at udføre vort hverv som menighedsrådsmedlemmer.

Henvendelsen blev uden ændringer vedtaget med op mod 400 stemmer, mens kun 25 stemte imod, og deraf var vel de fleste ansatte som kirketjenere.

Om vi opnåede noget resultat? Jeg ved det ikke, men vi fik dog lejlighed til at sige vor mening – til at protestere – og til at vise vor vilje til at værne om vore rettigheder. For øvrigt, hvad fik vor regering ud af at protestere mod den tyske besættelse?

En lille episode, som morede mig – og flere – skal tilføjes: Loven var, som så mange love og cirkulærer vanskelig at forstå for menigmand med så mange henvisninger og paragraffer, at det løb sur for en. Da vi ikke kunne klare grejerne, syntes jeg, at man lige så godt kunne henvende sig til hovedet som til halen; særlig da det var mig bekendt, at vore to provster ikke var enige om, hvorledes paragrafferne skulle tydes. Jeg sendte derfor under 9. januar 1947 følgende

forespørgsel direkte til kirkeministeriet: »Der er såvel i Spandet menighedsråd som ude i provstiet nogen uenighed om, hvorledes stk. A. side 7 iflg. cirkulære af 8. november 1946 skal forstås, hvorfor jeg herved høfligst tillader mig at forespørge:

1. Skal det nævnte stk. forstås således, at der fra 1. april 1946 skal ydes 35 % tillæg til det til nævnte dato gældende honorar? Eller skal de nye minimumstakster efter § 28, stk. 2, gælde med tilbagevirkende kraft fra 1. april 1946?

2. Når distriktslæreren forretter såvel organist- som kirkesanger-tjeneste, tilkommer der ham så honorar både efter § 28 g og § 28 h?»

Efter en måneds forløb modtog jeg gennem stiftsøvrigheden, provsten og præsten en svarskrivelse, hvori det til slut hed (man nedlod sig ikke til at svare mig direkte): »Med hensyn til det af menighedsrådet rejste spørgsmål om distriktslærerens honorar bemærkes, at man d.d. har udbedt sig en udtalelse om sagen fra lønningsrådet.«

Det vil med andre ord sige, at kirkeministeriet ikke en gang selv kunne tyde, hvorledes loven skulle forstås! Er det ikke flovt?

Først efter over tre måneders forløb – den 24. maj 1947 – kom det endelige svar med lønningsrådets udtalelse med tilføjelse, at ministeriet kan tiltræde dets opfattelse. Så vidste vi det.

5. KAPITEL

Jeg har tidligere nævnt, at nazisternes fremgang og Hitlers overtagelse af magten i Tyskland i 1933 fremkaldte et fremstød mod vor nye grænse. I de følgende år voksede overmodet i Tyskland til det grænseløse; forfølgelsen af anderledes tænkende var barbarisk, og udfordringen over for små og store nabostater var hensynsløs. Dog anede vi ikke, at der allerede på det tidspunkt fandtes koncentrationslejre i Tyskland, hvor landsmænd tyranniseredes og pintes til døde. Alligevel frygtede vi alle for, at det gik mod en katastrofe; og efter indmarchen i Ruhr, undersøgelsen og indlemmelsen af Sudeterlandet og Tjekkoslaviet blev det til en vished for os, at der skulle ske et mirakel, om ikke verdenskrig nr. 2 skulle bryde ud; og vi nærede ingen tillid til Chamberlains flyvture til Hitlers residens eller de højtravende avisoverskrifter: »Freden sikret i den første menneskealder.« Vor frygt blev til virkelighed. Krigen kom.

Men vi var ikke som i den første verdenskrig med fra første dag; vi håbede vel endda, at vi også denne gang kunne »hygge os i smug« og manøvrere os udenom.

Ak, vi vidste så lidt besked om det storpoltiske spil; det gør vi også i dag, da det store opgør mellem Øst og Vest hænger over vore hoveder, og den samme frygt ligger tyngende over vore sind.

Derfor kom også den 9. april så hovedkulds over os. Dagen før var jeg til forretningsudvalgsmøde på slagteriet i Rødning, og vi drøftede selvfølgelig det spørgsmål, som den dag optog sindene: Hvad vil Tysklands svar blive på Englands udlægning af miner ved Norges kyst og på norsk søterritorium. Vi anede ikke, og intet foruroligende rygte havde nået os om, at lige syd for vor grænse stod store tyske tropestyrker klare til at rykke ind over grænsen og besætte vort land.

Vi blev vækket tidlig om morgenen ved larmen fra de brummende

flyvemaskiner, som uafbrudt og ret lavt fløj hen over gården og egnen.

Den 9. april

De mørke fugle fløj – ved gry med motorstøj
i eskadriller over byens tage.
Da så vi og forstod – det gik til hjertets rod –
at vi fik trældoms bitre brød at smage.

En dag så klar og blå – den sol, vi ventede på,
var kommet, men den lyste som i blinde.
Betvunget, smertestum – lå Danmark, sluttet krum,
så dybt i kval og nød som ingensinde.

Men i den angstens stund – du lå med blodig mund,
og alt omkring var dødsens nat og gru,
da så vi og forstod – til vore hjerter rod,
at aldrig har vi elsket dig som nu!

I disse små linier af Otto Gelsted er der givet et kønt og sandt udtryk for vor sindsstemning.

Arnulf Øverlands digt »Vi overlever alt«, skrevet i de samme dage, peger ikke alene på denne barske virkelighed, men giver tillige udtryk for en fortrøstning til fremtiden, som også vi måtte søge at tilegne os:

Vi eide ikke sverd!
Vi trodde mer på freden,
fornuften, arbeidsgleden,
på selve livets verd!
Vi trodde ikke drap og brand
i lengden gavnet noget land.
Vi trodde på en seir,
for retsind og forstand.

Vi hadde ikke skiold,
vi kjendte ingen fare,
Vi hadde venner bare.
Da blev vi tatt med vold.
Det hendte plutselig en natt,
vi våknet, og vårt land var tatt.
Vi hadde bare venner,
nu stod vi helt forlatt!

Vårt folk gir aldri tabt!
I nød blir hjertet prøvet,
og navnløs dåd blir øvet.
Påny blir samhold skapt.
I bygd og by, på øy og grend
er hver mann nabo, frende, venn,
de gir hverandre hånden!
vi sees snart igen.

Om mange av oss falt,
og flere følger efter,
så har vi indre krefter!
Vi overlever alt!
Vi har en hellig seierstro,
den gir oss tålsomhet og ro:
Vi vet at ånd er evig,
og liv vil alltid gro!

I førstningen håbede jeg på, at det var en overflyvning, som stod i forbindelse med de foregående dages mineudlægninger ved den norske kyst. Men ret snart blev vi klar over den sørgelige vished, at nu var vi ikke længere udenfor, nu var fjenden herre i landet. Uden for gården fandt vi den øverstbefalende over de tyske hæres »Opprop« til det danske folk, og gennem radioens morgenudsendelse fik vi den tyske proklamation om, at nu havde tyskerne magten i vort land, og vi modtog kongens og regeringens budskab med den så ofte gængsne opfordring til at opretholde ro og orden.

Det virkede fuldstændig lammende. Jeg blev siddende inde i stuen, og tårerne randt ned ad kinderne. Snart lyttede jeg til radioen for at få noget mere at vide; men det var hele tiden den samme gentagelse: den tyske proklamation og regeringens opfordring. Det varmede mit hjerte, da jeg i den norske radioudsendelse hørte dem synge: »Vor Gud han er så fast en borg.« Snart var jeg uden for gården for om muligt at få nærmere underretning om eller for at drøfte situationen med naboer eller forbipasserende. Skønt det var i den travle forårstid, kunne jeg ikke komme i gang med noget arbejde. Uden for gården traf jeg gamle Frederik Christensen, der kom trækkende med sin cykel: »Jeg er en gammel mand,« sagde han, »og jeg har så vist ikke

meget at leve for; men jeg ville dog gerne opleve den dag, da denne Hitler får halsen knækket.«

Jeg gengiver denne udtalelse, fordi den giver udtryk for min og manges tro og håb fra den aller første dag og gennem de mange krigsår. Når det måske ikke fremgår så tydeligt af mine dagbogsop-tegnelser, så er en af grundene i hvert fald den, at jeg var noget forsigtig med, hvad jeg betroede min dagbog. Man hørte så ofte om husundersøgelser, beslaglæggelse af papirer, at det manede til forsigtighed.

Jeg skrev i besættelsesårene et lille indlæg til »Andelsbladet« om »Sønderjyden og andelsbevægelsen«; og skønt jeg selvfølgelig ikke skrev noget om Hitler eller nazisterne og heller ikke noget om tyskerne i almindelighed, fik jeg dog brev fra redaktionen, at der var adskillige vendinger, der måtte stryges eller ændres, inden artiklen kunne optages i bladet.

Jeg havde et par små oplevelser i den mørkeste periode i besættelsesårene, da England stod ene, og de tyske hære var på sejrsmarch i øst og vest, der har prentet sig så fast i min bevidsthed. Og når jeg så tydeligt husker disse udtalelser og situationer, hvori de blev sagt, er det så afgjort, fordi de gav udtryk for min forvisning om enderesultatet.

Jeg var til et møde hos købmand Thygesen Petersen i Døstrup, hvor vi blev enige om at oprette »Danske Samfund«s kredse i alle sogne i Sønderjylland, som i givne situationer skulle kunne optræde på den samlede danskheds vegne og varetage danske interesser.

Under drøftelsen sagde en deltager: »Jeg længes hver dag efter at lukke op for radioen, men hånden ryster, jeg tør næsten ikke; dog – den dag skal nok komme, da denne frygt er fjernet.«

Den anden samtale fandt sted i samme tidsrum i højskolegården i Rødding. Vi drøftede spørgsmålet, om Hitler kunne, og hvorledes han ville iværksætte invasionen mod England. En af deltagerne sagde som slutningsord: »Jeg ved ikke, hvad Hitler formår, og hvor mange sejre han endnu vil vinde, men det er min faste overbevisning: Tyskerne vil ikke gå ud af krigen som sejherrer!«

Denne udtalelse vandt alles tilslutning; den var ikke præget af overfladiskhed eller overmod, men gav udtryk for en tryk forvisning om, at Hitlers og hans medhjælperes umenneskelige regimente

skulle knuses og tilintetgøres, og at også vort land igen skulle blive et frit land – værd at eje, værd at leve i.

Dette var lyssiden – der var også en skyggeside. I den mørkeste periode i besættelsestidens historie (juli 1940) væmmedes jeg ved at læse udenrigsminister Erik Scavenius' ord (fremsat i et ministermøde og tiltrådt af den samlede regering):

»Ved de store tyske sejre, der har slået verden med forbavselse og beundring, er en ny tid oprundet i Europa, der vil medføre en nyordning i politisk og økonomisk henseende under Tysklands førerskab.«

Denne erklæring klippede jeg ud af min avis og lagde den blandt mine øvrige udklip. Men jeg satte et stort spørgsmålstegn bagved, fordi jeg fandt, at selv om disse ord gav udtryk for hans personlige opfattelse af den øjeblikkelige stilling, så havde han absolut ingen ret til at udtale sig således på det danske folks vegne.

Jeg mindedes Bjørnsons fortælling »Faderen«; det forekom mig, at der var ikke så få lighedspunkter mellem denne fader og det slægtled, jeg tilhører. Vi, der har levet vort ungdomsliv fra århundredskiftet til 1914, syntes der var grøde og fremgang på alle områder: økonomisk, folkeligt og nationalt. Vi kunne underskrive hvert ord, som H. P. Hanssen udtalte i slutningen af sin store tale ved årsmødet i 1914: »Vi har liv til sag og kraft til kamp! Vi har virkelyst og virketrang! Vi har varme og begejstring! Vi har tro på vor folkestammes fremtid!«

Så kom verdenskrigen. Mange drømme brast! Også vor lille, elskede, omstridte landsdel måtte bringe sit tunge offer:

Tredve tusind mænd og drenge
drog fra hjemmets favn,
bort fra hus og mark og enge
ud i nød og savn.

og: »Seks tusind unge sønners liv blev vore løsepenge.«

Så fik vi 20 gode år under dannebrog, som bragte: »Lægedom for dybe sår, som har smertet længe.« Derefter fulgte den 9. april, og de ord, som den gode Askovmand, Poul la Cour, har skrevet under sit billede blev levende og virkelige for os:

Verdens urværks tandhjul lidet os agter;
lykkelig den, der betror sig til evige magter!

Også vi måtte opleve det, som vore fædre havde prøvet tidligere:

Brat af slaget rammet,
kastet hårdt til jord.

»I denne situation befinder vi os i dag,« skrev jeg i 1940. »Jeg ved ikke – Scavenius og regeringen ved det heller ikke – hvad morgendagen vil bringe. Men kan vi som folk tage imod det, der ligger forude, med samme livsindstilling som denne far hos Bjørnson blev hjulpet frem til: med tålmod i modgang, ydmyghed i medgang, så tør vi tro og håbe på, at det vil gå os som violinen:

Der sønderbrudt men atter sammenføjet
en bedre tone gi'r – men svagre klang.

Så gled vi ind i de lange krigsår. Atter oplevede vi: »Trange tider langsomt skrider, langsomt skrider – det har den art!«

Om krigsbegivenhederne og oplevelserne i krigsårene skrev jeg i førstningen jævnlige i mine dagbogsoptegnelser, senere mere sjældent, fordi jeg syntes, der skete så lidt. Der var så absolut intet, der tydede på en snarlig afslutning af krigen. Man vidste næsten på forhånd, hvad radioen ville sige. – Vi var utålmodige. Jeg mindes en udtalelse af arkivar Holst Jørgensen, København, der besøgte mig i den tid, da vi syntes, der intet skete: »England og Amerika holder konferencer, hvorfor slår de ikke til!« Ak, vi kendte så lidt, vi forstod ikke hvilket opbud af kræfter, der skulle til for at vælte Hitlers krigsmaskine. Det fremgår dog af min dagbog, at jeg tog afstand fra alt maskepi med tyskerne, og at håbet om en udfrielse fra nazismens svøbe aldrig, aldrig svigtede. Da Rusland og Amerika trådte til, følte det som en vished.

Ligeledes er jeg glad ved, at jeg også den gang – nu bagefter er det så letkøbt – måtte tage afstand fra regeringens politik, da man bøje sig for tyskernes krav og antog Scavenius til statsminister, og da man underskrev antikominternpagten. Men jeg holdt hele tiden på – og jeg tror ikke, det var af kujoneri, men en følge af den indstilling, vi havde erhvervet os gennem den lange nationalitetskamp –

at modstanden skulle komme på legal måde gennem vore folkevalgte repræsentanter. De skulle have ansvaret for kursen; de skulle vise vejen, de skulle sige: Hertil og ikke videre. –

Jeg havde ikke glemt, at vi under udlændighedskårene – særlig i Køllerpolitikens dage – havde været udsat for trusler og voldshandlinger såvel enkeltvis som kollektivt, men at vi havde kunnet møde og afværge disse ved en fast, enig og beslutsom optræden.

I december 1898 havde således landråd v. Tschirschnitz, Sønderborg, udsendt en skrivelse til alle kommuneforstandere i amtet, hvori det pålagdes disse at bekendtgøre for alle forældre i kommunen, som havde børn på danske skoler, »at hvis ikke børnene kom hjem inden den 20. december, ville alle danske undersåtter i den pågældende kommune blive udvist. Hver enkelt kommune skulle være ansvarlig for sig selv.«

Det er forståeligt, at disse forældre følte et tyngende ansvar og veg tilbage for enkeltvis at træffe en afgørelse. Til Vælgerforeningens bestyrelse indløb i de følgende dage mange bekymrede forespørgsler, hvis grundtone lød: »Her i kommunen er 7–8 familier danske undersåtter, og at disse skal udvises for vor skyld, kan vi ikke have på vor samvittighed. – Hvad skal vi gøre?«

Vælgerforeningens bestyrelse trådte sammen, og dens svarskrivelse, som blev offentliggjort og tiltrådt af vide kredse blandt den sønderjyske befolkning, fortjener at blive husket, hvorfor den også skal gengives i sin fulde ordlyd:

»Der gives i de offentlige skoler ingen undervisning i den nordslesvigske befolknings danske modersmål. Det forbydes os at oprette privatskoler med oplæring i dansk. Det forbydes at indrette danske undervisningstimer for børn uden for skoletiden. Der er således, bortset fra den vejledning, forældrene selv kunne give deres børn i hjemmet, kun levnet os et eneste middel til at give vore børn undervisning i deres modersmål: det, at vi efter deres konfirmation sender dem en kort tid på skoler i kongeriget Danmark. Lader vi os skræmme fra at bruge dette middel, så er den nordslesvigske ungdom for fremtiden i det hele udelukket fra at modtage nogen oplæring i sit modersmål.

Den trussel, hvormed man søger at skræmme nordslesvigske forældre fra at lade deres voksne børn søge danske skoler, er af den

natur, at den i al fremtid ville kunne anvendes til at fremtvinge bestandig nye indrømmelser, bestandig større eftergivenhed, bestandig dybere underkastelse. Der gives ikke nogen som helst statsborgerlig rettighed, som man ikke kunne søge at fravriste os på denne måde. Giver vi efter i nærværende øjeblik, så kan det være at agte for en begyndelse til en uværdig opgivelse af al vor ret og al vor frihed.

Vi overser ikke den fare, som truer vore medborgere, der er danske undersåtter, selv sådanne, som er født i vor landsdel og har traktatlig ret til at opholde sig her. Vi nærer den inderligste medlidenhed med dem, forenet med håbet om, at den skæbne, som truer dem, på den ene eller anden måde må kunne afvendes eller mildnes. Men lige så stor som vor deltagelse er med dem, lige så stor er vor harme over, at man vil fratvinge os vore lovlige rettigheder ved trusler med at føre landsforvisningens ulykke over vore brødre, uden at disse have forset sig i nogen retning. Vi gør derfor den kraftigste indsigelse imod de preussiske myndigheders adfærd imod os. Til denne indsigelse føjer vi den ubetingede forsikring, at vi ingenlunde vil lade os kue af slige trusler.

Ledet af denne tankegang opfordrer vi alle de nordslesvigske forældre til ikke at give efter for det tryk, man øver på dem.«

Børnene blev på de danske skoler. Det grimme angreb var afværget. Det tyske styre led et fortjent nederlag.

Jeg var imod al leflen med tyskerne gennem Dansk-Tysk Forening o. l., ligesom jeg kun sjældent lukkede op for radioen, når Krenchel eller Høyer kom med deres kommentarer. Jeg følte det ydmygende, at rigsdagen, kun tre måneder efter, at de salvesfuldt havde erklæret, at vi ville værge vort lands integritet med alle til rådighed stående midler, lod os opleve den 9. april. Åh, hvor det sved, da den tysk kontrollerede radio om aftenen overmodigt konstaterede: at besættelsen af Danmark var foregået præcist som et urværk og uden sidestykke i historien. Jeg tror, jeg havde ønsket den 29. august noget tidligere, måske allerede fra den første dag. Men det er et andet spørgsmål, om jeg, hvis jeg havde haft ansvaret og skulle træffe afgørelsen, havde turdet vælge en anden vej, end den, regeringen valgte. Det er tvivlsomt – i hvert fald skal jeg ikke opkaste mig til dommer over de mænd, der traf den skæbnetunge afgørelse. Men en følge af denne indstilling var vel også, at jeg ikke kunne forstå mod-

standsbevægelsens taktik og handlemåde. Det var mig imod, at der foregik så meget, der ikke kunne foregå under fuldt dagslys. Åben, ærlig kamp, åben, ærlig fejde, det var vort gamle løsen. Når man læste om de mange drab og sabotagehandlinger, vidste man næppe, om de var udført af vore egne eller af vore fjender, og så kunne jeg ikke bagefter, når det blev kendt, hvem der stod bag, berømme det som en heltegerning, når de var udført af modstandsbevægelsen, og omvendt stemple dem som niddingsfærd, når de var planlagt af tyskerne.

Da modstandsbevægelsen mod slutningen af besættelsestiden sprængte pølsemageriet på vort slagteri i luften, kunne jeg ikke finde et fornuftigt svar på spørgsmålet: »Hva nyt er et te?« – og da man efter kapitulationen kritikløst modtog tilslutning fra eventyrere og uværdige personer, hvis nationale fortid ikke gav berettigelse dertil, og hvis handlemåde i de første sejrberuste befrielsesdage måtte vække afstandtagen såvel hos mig som hos den øvrige besindige del af befolkningen, måtte følgen blive, at min mistillid til bevægelsen voksede, ja, den er vel ikke helt forsvundet. Jeg følte mig da også forpligtet til at advare mod denne efter min mening helt forkastelige fremgangsmåde. Her fra sognet blev otte bosiddende mænd af frihedskæmperne afhentet i lastbil og indsat i det helt overfyldte arresthus i Ribe. Der var ingen fare for, at de ved flugt skulle have unddraget sig en politiundersøgelse eller en eventuel straf. En sådan havde været den eneste værdige fremgangsmåde i en retsstat. For øvrigt fik ingen af dem nogen straf, og de var vel heller ikke mere strafskyldige end så mange andre, der enten havde solgt fødevarer til tyskerne eller plejet anstødelig omgang med dem. Jeg skrev derfor et lille indlæg i »Vestkysten« – vistnok det første af den art – mod denne tilbøjelighed i vort folk til at efterligne nazisternes metoder og til at tage retsplejen i egne hænder. Og jeg formede mit indlæg og mine tanker ved at gengive, hvad to af vore bedste mænd – de to, som jeg betragter som mine politiske læremestre – i alvorlige øjeblikke havde udtalt, Junggreen og H. P. Hanssen. Jeg håbede, at jeg derigennem kunne give mine ord større vægt, og jeg tror, der blev lagt mærke til dem.

Jeg sluttede med at skrive: »Efter en kort periode, hvor magten

triumferede, og terror florede i en uhyggelig og ufattelig grad, er Nazi-Tyskland igen kastet hårdt til jord.

En knugende tyngde er taget fra os! En befriende følelse fylder vort sind!

Lad os i disse lykkelige og betydningsfulde dage vise, at vi ikke er blevet smittet af de besejredes ånd og handlemåde. Det er med nogen bekymring, jeg har fulgt udviklingen i de sidste dage. Lad os i ord og handling vise, at vi også i dag anerkender ordet: »Hvad du vil, andre skal gøre mod dig, det skal du også gøre mod dem,« som forpligtende for os.«

Nu bagefter, da fyldige oplysninger foreligger, som viser, hvor mange gode, danske mænd, der var med i bevægelsen, og hvor godt organiseret den var, må jeg vel indrømme, at modstanden ikke kunne ydes på anden måde, og det er vel undskyldeligt, at der blev begået fejlgreb, så heller ikke på dette område skal jeg opkaste mig til dommer. – Det er også først bagefter, at vi fik rigtigt kendskab til de barbariske forhørsmetoder, som Gestapo anvendte, og de frygtelige lidelser, vore landsmænd måtte gennemgå i de tyske koncentrationslejre. Men jeg har ikke deltaget i illegalt arbejde, har heller aldrig modtaget opfordring dertil, ligesom jeg heller ikke kendte nogen i sognet eller på egnen, som var med i illegalt arbejde. Det var for øvrigt også mest i vore byer, at modstandsbevægelsen vandt tilslutning. Der kan være flere grunde. Jeg vægrer mig ved at indrømme, at vi er mindre nationalt indstillede; men vi er langsommere i vendingen; og mon ikke den væsentligste grund var, at vi ikke havde det daglige irritationsmoment, som synet af de tyske soldater og gestapofolk gav anledning til. Jeg husker godt fra mine rejser til København, at man følte en ydmygelse ved, at det tyske militær havde fortrinsret overalt. Vi så kun sjældent en tysk soldat – langt mindre Schalburg- eller Gestapofolk.

Jeg billigede fuldtud Christmas Møllers handlemåde, senere også Knud Kristensens, da de ikke ville bøje sig for tyskernes krav. Begge steg et par grader i mit omdømme, da de sagde nej og trådte ud af regeringen og dermed fralagde sig ansvaret for den eftergivende politik. Og jeg var helt på linie med Christmas Møller, når han gennem den engelske radio advarede regering og rigsdag mod at gøre flere indrømmelser til tyskerne. Men jeg kunne ikke følge ham, når

han opfordrede til sabotage og undergrundsarbejde. Grundene dertil var de tidligere anførte.

Om de sidste bevægede dage før kapitulationen og om de første dage efter befrielsen har jeg skrevet i mine dagbogsoptegnelser fra krigsårene.

Det var jo egentlig først i disse dage, at krigsbegivenhederne rykkede os så nær ind på livet. Så også af den grund måtte vi føle kapitulationen og befrielsen som en ufattelig lykke. Bogstavelig talt måtte vi sige, at krigen standsede lige uden for vor dør, idet man dagen før havde lavet løbegrave omkring gården og beslaglagt næsten alle vore stuer. – Nu kunne vi atter ånde frit!

Under hele krigen følte jeg det som en befriende lettelse i sindet, at Hitler og den tyske hærledelse ikke prøvede at rukke ved grænsen fra 1920. Hitler proklamerede ellers tidligt og sent, at den for det tyske folk så ydmygende og uretfærdige Versailles-traktat skulle tilintetgøres. Vor grænse var den eneste, man respekterede. Der blev fra vore hjemlige tyskeres og nazisters side udfoldet store anstrengelser for at få grænsen skubbet tilbage til Kongeåen, og det var en skuffelse for mange, at det ikke skete straks den 9. april. Hvordan havde det så set ud? Man gruer ved at tænke derpå! Men alle forsøg blev afvist; og der er for mig ingen tvivl om, at når vi slap så forholdsvis nådig gennem krigsrædslerne, og når disse grænseflytningsbestræbelser blev afvist, så er en af grundene – sikkert den væsentligste – at vi i 1920 ikke flyttede grænsen længere mod syd end alle – også uvildige tyskere – måtte erkende, vi havde ret til. Og vi gav tyskerne en mindretalsstilling og folkelige levevilkår, som måtte aftvinge respekt i velunderrettede upartiske kredse.

Dette burde man ikke glemme i dag, når lovgivningen for det tyske mindretal skal fastlægges, og når det sydslesvigske spørgsmål drøftes, thi verdenshistorien afsluttedes ikke den 5. maj 1945.

I disse drøftelser kunne jeg ikke holde mig passiv. Dels havde disse emner interesseret mig fra min tidligste ungdom, dels mente jeg, at jeg ud fra mine erfaringer som gammel sønderjyde havde visse betingelser for – måske også en pligt til – at give mit besyv med. Men herom senere.

Også under den sidste verdenskrig var der gode økonomiske vilkår for landmanden. Jeg undrede mig over, at tyskerne ikke udpinte

os yderligere i besættelsesårene. Der var ikke tvangsaflevering af svin, heste eller kreaturer, så vore besætninger var i modsætning til afslutningen af den første krig ikke reduceret nævneværdigt. De var ikke så velholdte og ikke med samme ydeevne som under normale forhold, men det skyldtes ikke tyskernes udskrivninger, men mangel på indførsel af foderstoffer og kunstgødning. Derfor kunne vi i vort land opretholde en levestandard, som var ukendt i den øvrige del af Europa. Dette skal – sandheden tro – noteres. Men selvfølgelig var det, som under den første krig således, at vi, der producerede fødemidlerne, mærkede mindst til knapheden, og det blev til vor fordel, at vore varer var så eftertragtede, så de til trods for maksimalpriser blev betalt med en fordelagtig pris. Maksimalprisen på afleveringskorn var under hele krigen:

Havre og byg = 25,00 kr. pr. hkg, og rug 29,00 kr., mens frihandelskorn betaltes med 60,00 til 70,00 kr. pr. td.

Det er sørgeligt, at en krig medfører dette forhold, at nogle har en fordel deraf; og at andre ved mere eller mindre lovlige spekulationer kan udnytte nøden og forholdene og ophobe store rigdomme. – Regningen kommer først bagefter; det tænker de fleste ikke på. Vi er øjebliksmennesker.

Under den første verdenskrig nåede vi at få vor gæld afviklet. Derfor greb kriseårene i 1920-erne og 30-erne ikke forstyrrende ind i vor økonomiske tilværelse, og bitterheden fandt ikke grobund.

Da Karen kom til Spandetgård, medbragte hun hjemmefra 50.000 mark (9 mark = 8 kroner), en stor sum, i hvert fald den gang. Men i 1920erne var disse mark ikke en dansk øre værd. Denne smertelige oplevelse måtte mange prøve; og det var en hård omgang for mange, som måske gennem et langt og virksomt liv havde sammenparet en kapital, så de mente, de kunne henleve deres alderdom under trygge, økonomiske vilkår, nu pludselig og uden egen skyld se kapitalen smuldre hen eller helt forsvinde. Rigtignok trådte det danske samfund hjælpende til, men det var kun med små beløb og i begrænset omfang, der kunne ydes erstatning.

For os var tabet ikke alvorligt, thi vi fik jo alle vore reelle værdier (gården med besætning og inventar) omregnet ved genforeningen til gode, danske kroner, så det voldte os absolut ingen bekymringer.

Men det vil forstås, at da tyskerne i 1940 havde besat vort land, og vi dag efter dag, måned efter måned, sendte store værdier – hele vor udførsel – ud af landet, og vort tilgodehavende i Tyskland derfor voksede i samme eller endda i stigende tempo fra måned til måned, så måtte vi atter føle os foruroliget for, at en gentagelse lå inden for mulighedernes grænse. Da vort tilgodehavende nåede et par hundrede millioner kroner, syntes jeg, det var foruroligende, da vi nåede et par milliarder, fandt jeg, det var katastrofalt. Men inden vi fik gjort op og regningen talt sammen, var vi oppe på 8 til 9 milliarder. Og så går det endda, man mærker næppe, at vi er blevet fattigere.

Vi havde gennem årene samlet lidt spareskillinger sammen, som henstod på vore børns og på egen konto i Landbosparekassen i Ribe, og vi begyndte at se os om efter en sikrere anbringelse af pengene. Det skulle efter vore tidligere erfaringer være i fast ejendom. Jeg henvendte mig til et par ejendomscommissionærer; og nu viste det sig, at ejendomspriserne var steget mere i Sønderjylland end i det øvrige land, hvilket sikkert skyldtes vore erfaringer med den tyske marks sammenbrud. Af den grund faldt valget på en mindre gård i Tømmerby ved Bramminge. Den passede mig: godt beliggende ved en god kommunevej, med middelgod jord arronderet ved ret gode, forholdsvis nye bygninger, med et areal på ca. 23¹/₂ ha og en pris på 47.000 kr., hvoraf 22.000 kr. var kreditforeningslån og resten, 25.000 kr., skulle udbetales kontant.

Jeg har for et par år siden solgt en parcel på 5,77 ha, som lå noget afsides, for en pris af 11.000 kr., og hovedparcellen med resten af jorden er bortforpagtet.

Selv om vor krone ikke blev slået ud, har det ikke været en dårlig spekulation. Dels er der siden da sket en betydelig stigning i ejendomspriserne, og dels – hvad jeg selvfølgelig ikke regnede med – kunne jeg ved formueopgøret i 1946 møde frem med en mindre formue og en mindre formuestigning gennem krigsårene, fordi ejendomsskylden på gården + besætning og inventar lå 18.000 kr. under købesummen.

Efter kapitulationen viste det sig nødvendigt at foretage en sanering af vort pengevæsen, fordi der var alt for store pengebeløb ude i omsætningen. Man var tillige klar over, at der var store formuer og

skjulte beløb indtjent på mere eller mindre hæderlig måde under højkonjunkturerne under den tyske besættelse.

Derfor fik vi en lov om pengeombytning, om formue og formuestigningsafgift under navn af engangsskatten. Skæringsdagen blev den 23. juli 1945. Denne dag blev alle gamle pengesedler erklæret for ugyldige, og vi fik nye pengesedler. Alle skulle indsende specificeret og dokumenteret formueopgør, og alle pengeinstitutter: banker, sparekasser, kreditforeninger, hypotekfond o.s.v. skulle indsende fuldstændige lister over alle kunders indskud eller gæld. Mange, mange dumpede i – også i vort sogn – og store million-, ja milliardbeløb kom frem. Loven afslørede en uhyggelig svindel ved selvangivelsen til skat.

Det var mig en stor, stor tilfredsstillelse, at der ikke var noget at pege på i min selvangivelse. I tidsrummet fra min sidste selvangivelse den 30. januar 1945 til skæringsdagen den 23. juli 1945 var formuen steget med 5.800 kr., hvilket under hensyn til stigningen i de foregående skatteår var rimelig og som skattemyndighederne fuldtud anerkendte.

Men selve formuen var i tidsrummet fra 30. januar 1939 til sluttidspunktet den 23. juli 1945 (altså det tidsrum, hvorefter formuestigningsafgiften skulle beregnes) vokset fra 91.620 kr. til 150.927 kr., altså en formuefremgang på 59.307 kr. Dertil skal dog bemærkes, at den reelle formuefremgang ikke var så stor som de ovennævnte tal giver udtryk for, idet en forhøjet værdiansættelse såvel til ejendomsskyld som af besætning og inventar er indbefattet i disse tal. Ligeledes havde jeg i disse år for afståelse af jord gennem marken, plantagen og haven samt i erstatning for frugttræer modtaget et beløb på 6.800 kr. uden at der var foretaget en nedsættelse af ejendomsskyldværdien.

Til gengæld ville formuefremgangen have været betydelig større, hvis jeg ikke havde købt gården i Tømmerby. Ved formueopgøret var værdiansættelsen af denne gård (ejendomsskyld + besætning og inventar) 18.000 kr. under købesummen.

Men det skal også tilføjes, at jeg aldrig på nogen måde ved at sælge udenom har søgt at tilvinde mig fordele gennem højere priser, ligesom jeg heller ikke ved en ændring af gårdens drift eller ved ikke

at opfylde min kornafleveringspligt har gjort mig anstrengelser for at forøge mine indtægter.

Resultatet af formueopgøret blev, at jeg foruden en krigskonjunkturskat på 700,00 kr. måtte betale:

I formuestigningsafgift	2.408,00 kr.
I formueskat	3.750,00 kr.
I alt	6.158,00 kr.

Men jeg fandt det rimeligt, og det har ikke voldt mig mindste ærgrelse. Dog kunne jeg ønske, at vore bevillingsmyndigheder var mere sparsommelige med de indkasserede penge.

6. KAPITEL

Skønt der kun var gået en snes år mellem de to verdenskrige, lader det sig ikke nægte, at da den sidste store krig i 1945 var afsluttet, så kaldte de yngre os for de gamle. Og vore børn, som var født under den første verdenskrig, var vokset gennem barne- og ungdomsårene.

Margrethe havde absolut ikke lyst til eller interesse for arbejdet hjemme i huset, men det var dog først efter konfirmationen og efter et ophold på Skibelund efterskole, at det klaredes for hende og for os, at hun ville læse videre for derigennem at uddanne sig til en selvstændig stilling. Dog var målet foreløbig uklart. Hun tog realeksamen fra ungdomsskolen Kornmod i Silkeborg, studentereksamen fra gymnasiet i Høng og fortsatte ved universitetet i København, hvor hun afsluttede i januar 1941 med juridisk embedseksamen. Såvel fra Silkeborg og Høng som fra universitetet opnåede hun en god første karakter, hvilket selvfølgelig var en stor glæde for os.

Thora blev mere hjemme for at hjælpe mor, og det passede os godt. Hun fik dog også lejlighed til at komme ud og opleve lidt af verden udenfor: Skibelund efterskole og Frederiksborg højskole, Hadsten husholdningsskole og et vævekursus i Gråsten samt husførelse hos statskonsulent Jensens i Åbenrå og fabrikant Lervads i Askov. – Vore børn har, både som børn og gennem ungdomsårene, skænket os mange rige og gode stunder. – Gud ske lov og tak! Er det ikke den største glæde for en mor og far, når det går børnene godt, og de vedbliver med at føle sig fast knyttet til hjemmet? – Thora holdt bryllup med Svend Aarhus den 5. maj 1944.

Jeg syntes, at jeg endnu ikke var færdig til at afstå gården, hvorfor hun foreløbig flyttede med ham til Tiset, hvor han havde en mindre ejendom.

Men også på anden måde mærkedes det, at vi var ved at glide op i årene, og at vi havde nået den alder, da døden gjorde sit indhug blandt det slægtled, vi tilhørte. I 1923 døde svigerfader som en gam-

mel mand, i 1928 måtte vi sige det sidste farvel til bror Hans, og inden den anden verdenskrig udbrød, måtte vi også tage den sidste afsked med moster Anne og morbror Thøste i Fæsted, der måtte op-
leve nogle strenge år, før de lukkede deres øjne.

I forbigående er det nævnt, at jeg modtog 6.800 kr. i erstatning for afståelse af jord og frugttræer gennem marken, haven og plantagen til den nye vej, der blev ført i en linie syd for kirken og gården. Jeg ønskede ikke denne vej, og jeg strittede imod efter bedste evne. Jeg syntes, vi havde veje nok i forvejen: vejen nord for gården, hvor mejeri, kirke, forsamlingshus og skole var beliggende, den gamle Ribe-Åbenrå landevej fra rutebilstationen til Spandet kro og den gamle småbanelinie, som lå ubenyttet hen. Jeg fandt, det var en ødslen med penge at afstikke en helt ny linie. Men amtet ville have den ført igennem og havde magt dertil.

Af den grund ville jeg have den største erstatning, jeg kunne opnå, og jeg gjorde mit krav gældende helt op til højeste instans. Uden resultat var mine bestræbelser ikke. Jeg opnåede at få kirkegårdsudvidelsen mod syd sat igennem, hvorved vejen skubbedes en snes meter længere mod syd, hvilket betød en stor fordel for os, og jeg opnåede, at erstatningsbeløbet blev forhøjet fra 2.417 kr. til 6.845 kr. – Det var da ikke uvæsentligt.

Skønt det, selvfølgelig mest i den første tid, var generende med vinden fra vest, som nu havde fået frit spillerum ind over haven, så har vi nu forsonet os med linieføringen, og vi har fået en god byggeplads til vort nye hus, så hvorfor ikke sige: Når enden er god, er alting godt.

Også med hensyn til udbygningen af de øvrige amtsveje gennem sognet havde jeg nogen strid med Tønder amts vejvæsen: jeg ville ikke anerkende sognets forpligtelse til at betale et bidrag på 57.000 kr. til udbygningen af amtsvejen: Hømlund–Arnum Nykro, idet jeg hævdede, at vejstykket fra Spandet kro til sogneskellet mod øst ikke havde nogen interesse for sognet, og derfor måtte amtet og den gennemgående trafik, som ønskede vejen udbygget, og som ville drage nytte deraf, betale de dermed forbundne omkostninger.

Til trods for, at der også her hjemme i sognet var et betydeligt mindretal, der fandt amtets tilbud rimeligt, og som derfor ønskede, at vi skulle modtage tilbuddet på et tilskud på 57.000 kr., lykkedes

*Peder H. Smidt med hustru
og yngste datter.*

det os gennem vor modstand at få vejen udbygget gennem sognet uden en øres tilskud, hvilket var et helt enestående tilfælde i Tønder amt.

Udbygningen af vejen gennem Fjersted til Roager har jeg været en modstander af. Jeg ville have vejen ført i sydvestlig retning gennem Spandet by og videre mod Skærbæk. Hertil fik jeg ikke tilstrækkelig støtte, og resultatet blev, at hele den sydlige og tættest bebyggede del af sognet ikke har nogen udbygget vej og ikke nogen rutebil, men vi har to i den nordlige del. Og rutebilen Gram-Skærbæk må daglig køre den lange omvej over Roager.

Det var først mod slutningen af krigen, vi rigtig kom til at stifte nærmere bekendtskab med de tyske soldater. Dog havde vi gennem flere år 4–5 mand liggende for at betjene et udsigtstårn, som var bygget på Fårmandsbjerg, hvis opgave det var at holde udkig særlig efter flyvemaskiner og afgive meldinger derom til hovedkvarteret, hvortil de i den sidste tid havde direkte telefonforbindelse.

Et spørgsmål dukkede frem efter kapitulationen, – delte vandede og voldte splid – i særlig grad i Sønderjylland. Det var spørgsmålet om vor stilling til det tyske mindretal. Det kunne ikke være

anderledes, thi tyskerne her hjemme havde, siden nazisterne kom til magten i Tyskland og særlig gennem besættelsesårene, udvist en så illegal optræden mod det danske samfund og opført sig så udfordrende ved at kræve grænsen flyttet tilbage til Kongeåen og ved i stort tal at melde sig til Hitlers armé, at det måtte give bagslag. Nu var Tyskland kastet hårdt til jord, nu var vi kommet ovenpå! Det skulle de belæres om.

Menighedsrådsforeningen indbød til et møde i Tinglev, hvor der omtrent enstemmigt blev vedtaget en resolution, hvori man krævede mindretals-ordningen af 1920 med sikringen af det tyske mindretals kirkelige betjening i vore kirker ved tyske præster ansatte i folkekirken ophævet. Og man henviste tyskerne til at udnytte vore frisindede kirkelige love og danne fri- eller valgmenigheder.

Jeg måtte tage afstand fra denne fremgangsmåde; jeg fandt den stridende mod min retsfølelse, og ud fra mine erfaringer fra fremmedherredømmets tid fandt jeg den også uklog.

Jeg var medlem af provstiudvalget og menighedsrådsforeningens bestyrelse, og da jeg var på valg i efteråret 1945, fandt jeg, det var min pligt, inden jeg lod mig genvælge, at meddele forsamlingen, at jeg ikke billigede Tinglev-resolutionen, og at redegøre for mit standpunkt. Helt mod min forventning modtoges min redegørelse med tilslutning, og jeg blev genvalgt, uden at der blev foreslået eller opstillet en anden kandidat. Min tale sendte jeg bagefter til offentliggørelse i »Menighedsrådsbladet«, hvor den blev imødegået af pastor Fisker – tidligere Nustrup. Senere skrev jeg endnu et lille indlæg efter opfordring af »Menighedsrådsbladet« om mindretalsrettigheder.

På et lidt senere tidspunkt var det skolespørgsmålet, der optog sindene og diskussionen. Også med hensyn til skolen krævedes ordningen af 1920 ophævet, de tyske afdelinger i kommuneskoler lukket og tyskerne henvist til at oprette privatskoler. Man opfandt slagordet: Ingen særettigheder for tyskerne, og det vandt tilslutning i vide kredse, selv, hvor man mindst skulle have ventet det – i frisindede, grundtvigske.

Nævnes skal det, at H. Jepsen Christensen, Høgsbro, både i og uden for rigsdagen kæmpede ihærdigt og frygtløst for, at vi ikke under den i øjeblikket rådende mentalitet skulle lade os forlede til at begå et fejlgreb, som vi sikkert senere bittert ville komme til at for-

tryde. Og det var mig en stor tilfredsstillelse, at så mange af mine jævnaldrende, som i fremmedherredømmets tid og under grænsestriden i 1920, havde sluttet op om H. P. Hanssens politik, nu også var at finde på den linie, der ikke ønskede at beskære de rettigheder, vi frivilligt havde tilstået tyskerne i 1920.

Men der var stor stemning – også hos socialdemokrater og Venstre – i den danske rigsdag for at gennemføre en lov i den retning, og rigsdagsudvalget foretog en rejse til Sønderjylland for at orientere sig om stemningen hernede. Tilhængere af en lukning af de tyske kommuneskoler var på tærne, holdt møder og sendte deputationer til udvalget. Fra vor side kom kun få røster frem. Lærerne på Askov, støttet af højskoleforstander Hans Lund, Rødding, havde fra første færd vendt sig skarpt mod det nye lovforslag. Seminarieforstander Morten Bredsdorff, Tønder, havde i en artikel i »Højskolebladet« skrevet et vægtigt og klart indlæg, men fra sønderjyske lægfolks kredse var der ikke fremkommet en offentlig indsigelse. Alle vore blade – også Hejmdal – gik ind for lovforslaget. Jeg har sjældent været så glad ved at læse en artikel, som den, Bredsdorff skrev, hvorfor jeg også sendte ham et par ord og udtalte min glæde over hans stilling til spørgsmålet og over hans gode indlæg i »Højskolebladet«. Han svarede mig omgående og takkede mig for mit brev, som havde glædet ham, fordi han så sjældent fandt forståelse eller tilslutning for sine tanker om dette spørgsmål; og han spurgte, om det ikke ville være hensigtsmæssigt, om vi, der delte synspunkter, kunne finde sammen og samlet give udtryk derfor. Omtrent samtidig luftede Agnes Smidt, Lundsmark, den samme tanke i et indlæg i Flensborg Avis. Selv fandt jeg det ydmygende, at vi, der havde gået i den tyske skole og havde erfaringer derfra, ikke følte os forpligtet til at sige til og tale Roma midt imod. Jeg havde en tilbøjelighed til, inden jeg kunne tage mit endelige standpunkt til de mange spørgsmål, der forelå til afgørelse, at drage en sammenligning med den forudgående tid, da vi, som Agnes Smidt havde udtrykt det, var tildelt pladsen som ambolt. I 1910 havde jeg skrevet en artikel i »Hejmdal«, hvori jeg bebrejdede hjemmetyskerne, at de havde holdt sig passive; de havde ikke protesteret mod den uret, der blev øvet mod os, men ladet embedsmændene føre det store ord og fastlægge kursen. Jeg skrev, at de derved havde svigtet deres adelspatent og mistet

enhver indflydelse. Nu, forekom det mig, kunne det samme siges om os, hvis vi tav.

Jeg kom i forbindelse og brevveksling med jævnaldrende og lige-sindede: H. Jepsen Christensen, Mads Gram, Agnes Smidt, Mads Varming og Marten Refslund Poulsen. Vi havde et møde hos Agnes Smidt, Lundsmark, hvor man opfordrede mig til sammen med nogle flere vestboere at søge foretræde hos rigsdagsudvalget, som netop i disse dage gæstede Sønderjylland. Dette afslog jeg bestemt, fordi jeg fandt, det ville være betydningsløst, men derimod lovede jeg at sende et indlæg til de sønderjyske blade, hvori jeg skulle give udtryk for vore synspunkter, som derigennem måske også kunne blive kendt af rigsdagsudvalget. Mit indlæg fremkom under overskriften: Den, der tier – samtykker! Og jeg spurgte: »Er det ikke både betimeligt og berettiget, at vi finder sammen og i en fælles henvendelse siger til udvalget og til rigsdagen: Vi mener, at mindretalsordningen i 1920 gav et godt udtryk for vore rets- og frihedsbegreber, vi finder, den har – i hvert fald, indtil nazi-overmodet fik magt over sindene – bestået sin prøve, og vi ønsker ikke denne linie brudt? Dette spørgsmål lader jeg herved gå videre. Jeg ved godt: vor velmente og frisindede mindretalsordning er blevet misbrugt; vi har høstet utak og er blevet belønnet med en illoyal og udfordrende optræden. Det ændrer dog ikke min indstilling. Vi må søge at skabe en ordening, så vi ikke giver tyskerne begrundet anledning til at isolere sig i privatskoler og frimenigheder. Den kollektive afstraffelsesmetode må være et ukendt begreb i dansk lovgivning. Vi må i dag, da vi er blevet betroet med stillingen som hammer, være trofaste mod det livssyn, vi tilegnede os i de mange udlændighedsår; mon vi ikke også derigennem gavner vore landsmænd og den danske sag i Sydslesvig på bedste og virkningsfuldste måde?

Der kan overhovedet ikke laves en ordening, som ikke kan misbruges. For øvrigt var der ingen betingelser knyttet til 1920-ordningen. Jeg troede, og jeg tror, en sådan handlemåde bærer lønnen i sig selv. Det giver tryghed og rankhed, når man efter evne handler efter den linie, Churchill har tegnet i følgende korte sætninger: I krig, udholdenhed! I nederlag, ubøjelighed! I sejr, storsindethed! I fred, imødekommenhed. – Tænk, om det blev rettesnoren for al udenrigs- og indenrigspolitik. Er der nogen anden vej ud af uføret?

Vi har gennem mange år fortalt hinanden og alle, som gad høre derpå, om dansk frisind og retsind. Lad os vise det i vor færd og handlemåde, thi:

ikke tusind ord
sig prenter som en gernings spor«.

Artiklen blev læst og drøftet. Ikke mange dage efter udgik der indbydelse til et møde i Åbenrå med en fælles henvendelse til rigsdagen og regeringen på dagsordenen, og man har senere sagt til mig, at min artikel havde givet et stød dertil. Det var en mindre kreds, der modtog indbydelsen, så vi havde let ved at blive enige om ordlyden. Grev Schack ledede mødet, og Bredsdorff oplæste et forslag til henvendelsen, som med nogle få og uvæsentlige ændringer vedtoges. Under drøftelsen bad jeg om ordet og udtalte, at jeg absolut ikke havde nogen indvendinger mod ordlyden, men jeg savnede en særlig sønderjysk tone – henvendelsen skulle have en særlig vægt ved at være tolk for gamle sønderjyder og ved at henvise til deres erfaringer. Jeg bad om lov til at oplæse et forslag til en henvendelse, som jeg havde skrevet, og som var godkendt af et mindre udvalg på min hjemegn, som havde arbejdet med spørgsmålet.

Jeg sluttede mit indlæg med i tilslutning til de i min artikel givne ord af Churchill at udtale: »Jeg drister mig til at sige – og jeg tror, at vor gamle fører, hvis billede hænger der på væggen, og som med sit vidtskuende blik ser ned over denne forsamling, ville have nikket bifaldende til mine ord –: Vi viste udholdenhed gennem 56 lange udlændighedsår, vi viste ubøjelighed gennem de tunge krigsår, vi viste storsindethed gennem H. P. Hanssens tale her på Folketingshuset den 17. november 1918, og vi viste imødekommenhed gennem vor mindretalslovgivning i 1920.

Så går vejen i nord!«

Min opskrift vandt udelt tilslutning, og det blev vedtaget, at den skulle supplere den første – og sammen med den, der blev underskrevet af alle de fremmødte – forebringes for rigsdagsudvalget i København. Til overbringelsen heraf valgtes sognerådsformand Andreas Kaad, Mindebjerg, overlærer, fru Tørsleff, Haderslev, og jeg.

Om der kom noget positivt ud af anstrengelserne? Nej! Vi fik den nye skolelov af 1946, som ikke tog noget hensyn til de af os fremførte synspunkter. Men vi opnåede at få sagt, så det blev hørt: Der

er kredse i Sønderjylland, som med bekymring ser, at vor prøvede frihedslovgivning fra 1920 svigtes, og vi ængstes for fremtidens resultater af det foretagne skridt, som sikkert også vil få alvorlige følger for vort kulturarbejde i Sydslesvig.

I dag – kun 2½ år efter – må det være tydeligt for de fleste, idet tyskerne kræver – og det er der vel ikke noget at sige til – gensidighedsprincippet gennemført ved behandlingen af mindretallene syd og nord for grænsen og som følge deraf de danske kommuneskoler i Flensborg og Slesvig med ca. 8.000 skolesøgende børn lukket.

Dette behøvedes der ikke meget vidsyn til at forudse.

Men også vor retfærdssans og politiske klogskab burde have forhindret os i et sådant tilbageskridt på mindretals-lovgivningens område.

Så til trods for det negative resultat har vi grund til at føle tilfredsstillelse over, at vi sagde til i tide. Bagefter er det altid let at spille klog.

Jeg fandt det så afgjort, at vi efter kapitulationen i 1945 ikke havde noget grænseproblem. Det havde vi fået løst i 1920, og det var blevet løst på en god og lykkelig måde, derom var så godt som alle – også de, der i 1920 havde ønsket en sydligere grænse – enige. Mellemkrigsårene havde stadfæstet det. Vi havde et lille tysk mindretal på denne side af grænsen, og der var et lille og endnu mindre dansk mindretal syd for grænsen. Kan det være anderledes?

Angrebene på grænsen, der satte ind efter nazismens magtovertagelse i Tyskland, som særlig vandt tilslutning i Sydslesvig, kunne vi med god samvittighed tilbagevise. Udviklingen, hverken på denne eller på den anden side af grænsen berettigede til krav om grænseflytning. Men det kom anderledes.

Mange om skylden – flere om skaden. Venstrepartiet – regeringen Knud Kristensen og statsministeren personlig havde deres part af skylden.

Overalt i Tyskland var der efter sammenbruddet nød, sult og kaos i den grad, at vi næppe kan forestille os det. I Sydslesvig blev forholdene næsten uudholdelige ved den store flygtninge-invasion fra de krigshærgede og af russerne okkuperede egne i Øst-Tyskland. Også til vort land strømmede disse ulykkelige mennesker i de sidste krigsmåneder, i alt over 250.000 mænd, kvinder og børn, og det tog over

tre år, inden vi opnåede at få dem sendt ud af landet. Men her i landet blev de anbragt i store flygtningelejre – i Oksbøl var der således samlet 35.000, så det var landets sjette største by – så dette tryk mærkedes ikke som en personlig tyngde. Anderledes i Sydslesvig, der blev de indkvarteret hos beboerne, og der havde de ingen udsigt til at slippe af med dem, thi Sydslesvig og Holsten var den mindst krigshærgede del i Tyskland. I alt fandtes der i Sydslesvig mindst lige så mange flygtninge som hjemmehørende.

Intet under, at der under sådanne forhold voksede en stærk bevægelse frem, hvis løsen var: Bort fra elendigheden – bort fra Tyskland, og at den resulterede i en dansk eller rettere i en danskorienteret bevægelse, som gav sig udslag i et grænserevisionskrav, det var jo gammelt dansk landområde, som indtil 1864 havde hørt til Danmark. Hverken jeg eller nogen anden kunne – eller kan i dag – dømme om bevæggrundene, ægtheden eller holdbarheden i denne mod Danmark rettede nye danskhedsbevægelse. Sydslesvigs fortid berettiger ikke til lyssyn, men vor opgave blev at tage stilling til den.

Jeg mener, vi burde have taget klar stilling: enten-eller! Det gjorde vi ikke, derfor de lange og forkvaklede drøftelser og forhandlinger.

Også England fandt vor stillingtagen uklar, og vi modtog i september 1946 en note, hvori man spurgte: Hvad ønsker I, og hvad vil I egentlig? En grænseflytning med eller uden folkeafstemning eller en tvangsforflytning over grænsen af mindretallene? Alle partier med undtagelse af det lille parti Dansk Samling var enige om, at vi ikke ønskede nogen af disse alternativer gennemført, og vort svar blev efter lange og trange drøftelser og forhandlinger 19. oktober noten, som hverken var fugl eller fisk, og som man kunne fortolke, efter som det passede en bedst. Der er dog ingen tvivl om, at England tolkede svaret således: Danmark ønsker ingen grænseflytning – det passer os og vor politik – så går vi dermed over til næste punkt på dagsordenen.

Men herhjemme var striden ikke bilagt – tværtimod. Knud Kristensen rejste på store møder landet rundt kravet om, at vi ved henvendelse til England og stormagterne ved fredstraktaten med Tyskland skulle sikre sydslesvigerne en ret til »ad åre« gennem en folkeafstemning at tilkendegive, om de ønskede landsdelen tilbagegivet til Danmark. Han hævdede, at dette standpunkt og dette krav lå inden-

for oktobernotens rammer, medens radikale og socialdemokrater hævdede det modsatte.

Men ingen, hverken i eller udenfor rigsdagen, tog klarere og mere afgjort afstand derfra end formanden for Det konservative Folkeparti, Christmas Møller, og det førte til et brud mellem ham og hans gamle parti.

Christmas Møller havde helt fra studenterårene levet med i vort nationale spørgsmål, og ingen i den danske rigsdag havde større kendskab og kærlighed til grænsespørgsmålet end han, så der var ingen, der kunne tale med større vægt.

Mit standpunkt faldt helt sammen med Christmas Møllers og med de 121, som i en alvorlig stund i 1947 udsendte en offentlig henvendelse til landsmænd, og som kort kan sammenfattes i følgende: Vi ængstedes alvorligt for dette krav, som indeholdes i det vage begreb »ad åre« med en folkeafstemning om statstilhørsforholdet ned til den gamle Eidergrænse. Vi vidste, at den gamle Eiderpolitik havde været dyr for Sønderjylland og for Danmark, og vi frygtede, at vi ved at fremføre dette krav gav tyskerne en god anledning til, når afstemningen engang »ad åre« skulle foretages, at forlange afstemningen gennemført i et samlet Slesvig fra Kongeå til Eider. En sådan afstemning ønskede tyskerne i 1920, men vi ønskede og fik gennemført en deling af Slesvig efter nationalitetsprincippet, og vi fik en grænse, som gav den bedste, den retfærdigste og den lykkeligste løsning både for Sønderjylland og for Danmark. Hvem turde i dag og endnu langt mindre »ad åre« gå ind for en afstemning i et samlet Slesvig? Hensynet til vor landsdels og til Danmarks fremtid måtte være det tungeste lod i vægtskålen.

Vi tilføjede: Århundreders historiske udvikling har gjort Sydslesvig fremmed for det danske folkesamfund.

Vi er os alle bevidst, at det påhviler os at gøre, hvad vi formår, for at sikre, at det danske mindretal i fuld frihed kan pleje sit danske sprog, sin danske kultur, sit danske sindelag. *Her ligger øjeblikkets politiske opgave.*

Efter evne søger vi derigennem at skabe de bedst mulige betingelser for, at de tyske sydslesvigere, om de vil det, i kommende tider kan fuldbyrde det kultur-, sprog- og sindelagsskifte, som alene giver dem adkomst til at udøve den nationale selvbestemmelsesret.

Hvis den dag kommer, må vore hænder være rene. –

Situationen tilspidises i rigsdagen. Der blev stillet dagsorden og vedtaget mistillidsvotum, som medførte ministeriet Knud Kristensens tilbagetræden og valg.

Jeg havde siden genforeningen stemt Venstre og været glad for at være stillet for og afgive min stemme på Erik Appel. Det var ingen overdrivelse, når jeg ved vælgermødet i forsamlingshuset kunne sige til ham: Der er ingen, jeg hellere ville give min stemme! Men Appel fulgte Venstre og Knud Kristensen i hans Sydslesvig-politik, og for mig i hvert fald var det derom, valget drejede sig, så jeg måtte tage afstand fra ham og give Christmas Møller min stemme.

Det kostede mig ingen skrupler at bryde med Venstre; jeg har aldrig følt mig så partibundet, men det var mig en sorg og en skuffelse, at jeg måtte vende mig fra Appel.

Jeg forudså, at Christmas Møller ikke ville blive valgt, men havde dog ventet, han havde fået flere stemmer. Jeg er glad ved, at jeg ikke har været med til at opfordre ham til at lade sig opstille. Om hans opstilling og hans valgkampagne har redaktør Svensson og direktør Callø skrevet i bogen om Christmas Møller. Jeg beklager hans tidlige død; jeg kom mere og mere til at beundre ham, og vi havde god brug for ham i tiden, der kommer.

Inden valget skrev jeg et indlæg i »Hejmdal«, hvori jeg anbefalede hans valg og redegjorde for min stilling til det sydslesvigske spørgsmål.

Slutningen af min artikel blev optaget i en valgavis, som blev udsendt til alle husstande i valgkredsen, og som hermed gengives: »Nu kaldes vi frem til valgurnen. Hver stemme tæller. Som så ofte før vil der denne gang – særlig efter at Christmas Møller er blevet opstillet i den sønderjyske storkreds – blive lagt mærke til tallene fra Sønderjylland.

Et tungt lod i vægtskålen ved stemmeafgivningen er hensynet til vor lille, tapre skare, som gennem alle tilskikkelser har bevaret troskaben mod Danmark. Også hensynet til de nye danskorienterede sydslesvigere vejer til. Men der er et hensyn, som vejer andet op. Udenrigsministeren fandt udtryk derfor i de tidligere gengivne ord fra folketingsdebatten: Hensynet til Danmarks egne interesser må til syvende og sidst være afgørende.

Dette synspunkt har vi fået indprentet som børn, under det har vi levet og virket i udlændighedsårene, og jeg føler mig berettiget til at sige: Vi har følt det som en stor lykke at leve under dette løsen. Det fandt så klart og smukt et udtryk i redaktør Jessens programtale i Åbenrå i 1901: »Hvor højt vi end sætter vort håb til genforeningen, så er der dog noget, der må stå endnu højere for os. Det er hensynet til vort gamle fædrelands tryghed. Vi kan ikke ønske, at Danmark for vor skyld gør noget som helst, der kunne skade dets stilling.«

Hvor hårdt end Christmas Møllers standpunkt angribes, ingen har vist vovet at antyde, at han ikke efter bedste overbevisning i tale og handling virker ud fra dette forpligtende krav. Jeg finder hans synspunkt ærligt og ansvarsbevidst. Om end det lyder hårdt: Sydslesvig må i kommende tider fuldbyrde det kultur-, sprog- og sindelagsskifte, som alene giver dem adkomst til at udøve den nationale selvbestemmelsesret. Dermed mener vi, at vi på den mest betryggende måde er med til at sikre vort gamle grænselands fremtid.

Jeg giver trygt Christmas Møller min stemme.«

Efter valget sendte han mig sit lille skrift om grænsespørgsmålet med en tak for værdifuld bistand.

Men som det allerede har vist sig, at vor stilling i skolespørgsmålet var den rette – således vil sikkert også fremtiden vise, at vi så ret og handlede ret, da vi skulle tage stilling til det sydslesvigske grænseproblem.

Der var dog et spørgsmål, som mere end noget andet optog sindene i disse år og i særlig grad i disse dage, da dette skrives, og mod hvilket alle andre syntes små og ubetydelige. Det var det skæbnetunge spørgsmål – fremkaldt af spændingsforholdet mellem øst og vest – om vor tilslutning til Atlantpagten. Men dagens gerning må øves, de små opgaver må ikke forsømmes.

Desværre kan vi ikke holde os udenfor og simpelt hen erklære, at vi vil holde os neutrale, og vi vil holde os udenfor alle stridigheder, thi vi ligger midt i interesseområdet, og vi tvinges til at tage stilling.

Jeg har efter de oplysninger, der er tilflydt offentligheden, ikke haft let ved at finde mit standpunkt. Alt, hvad der har med militær og krig at gøre, er mig så inderlig imod, og jeg kan ikke se, efter at vi

nu har gennemlevet to verdenskrige, at krige fremkalder ædlere og renere følelser i menneskesindene. Tværtimod. Og dog: Angsten for at komme under russervælde og kommunist-diktatur er så tungtvejende, at et hvilket som helst offer for at undgå det ikke kan synes for stort.

Tilhængere af tilslutning til Atlantpagten anfører, at vor tilslutning vil mindske faren for krig, ud fra det synspunkt, at jo mere sluttet og stærkt vestmagterne kan møde frem, des mere vil Øst betænke sig på at give anledning til krigen.

Jeg tør ikke afvise dette synspunkt, men er heller ikke overbevist om rigtigheden deraf. Kan vi bevare selvagtelsen og folkesundheden, hvis vi afviser tilslutning? Kan vi vente, at de stormagter, der nu er villige til at yde de største ofre for bevarelsen af de goder, også vi anser for livsnødvendige menneskerettigheder, og som har tilbudt os samarbejde og solidaritet, at disse efter et eventuelt opgør vil hjælpe til, at vi atter kan komme til at indtage en plads i de frie nationers rækker, hvis vi viger tilbage for de forpligtelser, der følger med?

Resultatet af mine overvejelser bliver, at jeg tror – og dette er det afgørende – at der er størst udsigt til, at vi ved tilslutningen efter en katastrofe, en ny og frygtelig verdenskrig, vil have de bedste udsigter til at bevare vort gamle fædreland som et frit og uafhængigt land, vi kan overlevere til kommende slægter, værd at eje, værd at leve i.

Derfor må jeg udtale min tilfredshed med det skridt, det store rigsdagsflertal har taget: vor tilslutning til Atlantblokken! Gid fremtiden må vise, at vi har truffet det rette valg.

Under indtryk af disse store, skelsættende beslutninger kan de små daglige opgaver og pligter synes så ubetydelige, men disse må ikke forsømmes. Livet skal leves!

Lev, som om du skulle evig leve,
lev, som om du hver dag skulle dø!

Den norske digter, Arnulf Øverland, lærte os at synge i den alvorligste situation, da Danmark og Norge blev besat af de tyske tropper:

Skønt mange af os faldt,
og flere følger efter,
men har vi indre kræfter,
vi overlever alt,
thi ånd kan aldrig dø!

Hvor har vore gamle førere følt sig stærke og uovervindelige i og under disse åndsmagters tjeneste, og hvor evnede de gennem deres tale og virke at yde deres værdifulde bidrag til, at denne stærke tro, dette lyse håb kunne brede sig som ringe i vandet helt ud til den fjerneste krog, hvor der levede danske sønderjyder.

Det var derfor ikke nogen tilfældighed, at H. A. Krüger fra Bevtøft blev vor første talsmand i den tyske rigsdag. Hans navn var kendt og skattet i Sønderjylland. Han var de klare standpunkters mand. Ingen svinkeærinder – ingen skelen til højre eller venstre. I al sin færd den jævne, stoute nordslesvigske bonde, djærv og varmtfølede.

Krüger døde i 1881, og i årene deromkring oplevede vi et tidskifte herhjemme. Frankrigs nederlag i 1871, den store udvandring af den kraftigste ungdom og Tysklands egenmægtige ophævelse af § 5 medførte, at håbet om en snarlig genforening med moderlandet måtte opgives, og en tyngende modløshed bredte sig, som kunne have ført til selvopgivelse.

Denne kritiske situation førte en ny mand frem i forreste række: J. P. Junggreen, Åbenrå. Det er værd at lægge mærke til, at vore rigsdagsmænd var vidt forskellige i livsindstilling og udtryksmåde, men netop, når en særlig opgave forelå, så havde vi også manden med evne og vilje til at løse den. Junggreen ejede det rene hjerte og evne til at rejse det sunkne mod. Med myndig røst forkyndte han i sine gode artikler og taler sin tro på Guds forsyn og styrelse.

Junggreen var på grund af den bitre strid mellem edsnægttere og edsaflæggere kun blevet valgt med et flertal af danske stemmer, hvad der smertede ham dybt. Hans efterfølger, Gustav Johannsen, kunne derimod glæde sig ved at samle dem alle. Frem for nogen anden havde han betingelserne for at blive samlingsmærket. Spillevende, mild og munter, mandig og modig, elskværdig og slagfærdig færdes han herhjemme blandt landsmænd og i Berlin. Overalt var han det samlende midtpunkt.

Arven efter Gustav Johannsen var ikke let at løfte. Det blev redaktør Jens Jessen, »Flensborg Avis«, der som en moden og prøvet mand fik denne opgave betroet. Han var en ejendommelig, højt begavet og viljestærk personlighed, der førte en skarp og spids pen. Under hans ledelse gik »Flensborg Avis« frem fra 800 til 9000 hol-

dere, men det kostede ham 24 års nervespændende og opslidende arbejde, afbrudt af tilsammen henved fire års fængsel. Han søgte ikke striden for egen skyld og ønskede intet martyrium, men han veg heller aldrig bort fra den vej, som hans stejle retsfølelse, hans dybt rod-fæstede vestslesvigske natur anviste ham.

Jens Jessens rigsdagsvirksomhed blev ikke lang – kun fire år; han døde i 1906, og det blev H. P. Hanssen, der sluttede ringen. Med ham havde de forskellige egne i vor landsdel hver givet os en mand at fylkes om: Krüger fra midtlandet, Junggreen fra Åbenrå, Gustav Johannsen fra Sydslesvig, Jens Jessen fra Vestslesvig og H. P. Hanssen fra egnen omkring Dybbøl banke.

H. P. Hanssen var kendt og værdsat som rådgiver, som organisator, som redaktør af »Hejmdal« og som landdagsmand. Hans taler har jeg hørt, hans blad og hans bøger har jeg læst, og derigennem har han skænket mig og mange, mange flere en berigelse, som vanskeligt kan overvurderes. Det var arbejdets tone, der klang. På alle områder skulle der tages fat. Det nationale forsvar skulle styrkes gennem oprettelse og udvidelse af landsomspændende organisationer. Tyske overgreb skulle vises tilbage, og vore statsborgerrettigheder skulle hævdes. Forsamlingshuse skulle rejses, og ungdommen dygtiggøres. Hjem og jord skulle sikres, og afhængighedsfølelsen overvindes. Han var igangsætterten.

H. P. Hanssens tale og virke var præget af klarsyn, vidsyn og lys-syn. Han havde et åbent blik for, hvor de bærende kræfter findes. Gang på gang har han peget på folkelivets åndelige skatte, gemt i mindernes verden, historiens tale og litteraturens rigdomme. Vi var mange, der fandt, at H. P. Hanssen var uundværlig, ikke mindst det sidste stykke vej gennem krigens onde år, og da vor nye grænse skulle fastlægges.

Om alle vore rigsdagsmænd kan det siges, at de aldrig tabte troen på åndsværdier og på de uskrevne livslove. De gav os derfor det herligste rejsefølge gennem alle udlændighedsårene.

Som vore førere havde også sangen sin uvurderlige betydning for den folkelige og nationale udvikling. Gennem den danske sang påvirkedes og opmuntredes vi til »at slutte kreds og stå fast alle danske mænd« og til at føle pligt og ansvar, glæde og tilfredsstillelse ved vor nationalitetskamp, så der blev dannet en ubrydelig kæde.

Mon ikke grunden til, at vi glæder os over at se de kønne plantager vokse frem på den ufrugtbare hedejord, er den, at de små planter vokser op sammen og giver læ og støtte for hinanden i kampen mod lyngen og den barske vestenvind? Og gælder de samme betingelser ikke for vi små mennesker. »Gå adskilt, men slå sammen«, var vort løsen.

Gennem århundreder har Slesvig været »vort elskede, omstridte land«. »En bejler kom fra syd og en fra nord« til dette »skønne land med dal og bakker fagre«. Men først i nyere tid, da Sønderjylland vågnede i 1840'erne, har den jævne befolkning fået adgang til at give sit besyv med. Dette fandt et særlig klart og fyndigt udtryk gennem vore sange. Sjældent eller aldrig er der skrevet så mange sange, og sjældent eller aldrig er de blevet sunget med større inderlighed og varme end under fremmedherredømmet. Den danske sang nåede ind i de små barnehjerter og blev et skatkammer for hele livet. Vi sagde ja til Lembckes ord i sangen til modersmålets pris:

Hver sang, som folket kender og lytter til med lyst,
den blev en ring i brynjen, som dækker hendes bryst.

I skolen havde vi lavet om på de tyske sange, så de kom til at svare til vor indstilling, men da vi nåede moden alder, samledes vi skiftevis i hjemmene til sang- og oplæringsaftener. Her blev vi ikke overvågede af den tyske gendarm, her kunne vi synge frit. Det benyttede vi os af. Det kunne hænde, at sangglæden tog overhånd, så vi efter kaffen lagde historiebogen til side og helligede resten af aftenen til sang af Den blå Sangbog, kun afbrudt af korte samtaler. I vor sangbog fandtes flere sange, hvoraf kun begyndelseslinien var aftrykt med efterfølgende forklaring: »Teksten er af Landsretten erklæret for ophidsende og bør derfor ikke udbredes i Slesvig«. Desuden var der 20 sange, som udgiverne tilrådede ikke at synge ved offentlige møder.

Selvfølgerlig indeholdt alle vore gamle nationale sange store værdier for os, men i årene op imod århundredskiftet kom der nogle nye sange frem, som tydeligt viste, at der var sket en sindelagsændring. Håbet om en snarlig opfyldelse af § 5 og en snarlig genforening med moderlandet var trængt i baggrunden. Men en usvigelig tro på, at vi ejede både evne og vilje til at hævde os i den ulige kamp og føre

den til sejr, fik luft i sang. Snart efter lød det i forsamlingsale og ud over de sønderjyske vange: »Det haver så nyligen regnet« med de sejrssikre slutningsord: »Det har slet ingen hast for den, der tror«.

Humøret steg et par grader, når vi istemte: »Sønderjyden har underlige vaner«, der mundede ud i et afgjort nej til bejleren fra syd:

Sehr famos er hans svar:
Jeg er dansk som min far,
og min søn bliver, som hans fader var!

Disse nye toner gav genklang i danske hjerter og hjem og blev en sten i muren, der hegnede vor gård.

Hermed har jeg vist nævnt det væsentligste af, hvad der optog sind og tanker udadtil; og i den hjemlige bedrift skete der ikke store forskydninger. Vi holdt den gamle kurs. Priserne på vore salgsprodukter var tilfredsstillende, men lønningerne til medhjælperne gik op i uanede højder. Karlelønnen gik op til 3.000 kr. årlig, og pigerne fik 175 kr. om måneden. Da også skatterne røg i vejret, var det ikke som i kriseårene omkring 1930 rentebyrden, der følte trykkende, men derimod skatterne og de stigende driftsudgifter. Den gang var der ingen afsætning for vore produkter; i 1933 destruerede vi 150.000 kreaturer, fordi ingen, hverken i indland eller udland, ville købe dem, og der uddeltes svinekort, fordi vi kun kunne sælge et begrænset antal svin til udlandet, og den enkelte landmand fik derfor kun lov til at opfede et vist antal svin årlig i forhold til ejendoms skylden. De helt miserable priser har jeg tidligere gjort rede for. Nu efter krigen var der god efterspørgsel til lønnende priser, så af den grund behøvede vi ikke at lægge op. Vi kunne også skaffe os den fornødne medhjælp, men det var ikke som tidligere, at de kom ind ad døren og tilbød sig, nu skulle man være ude om medhjælperen, især var det knapt med piger.

Mor var mere end villig til at afstå gården, og da Thora og Svend ikke havde noget imod at træde til, måske også længtes derefter, havde vi ikke svært ved at tage bestemmelsen. De flyttede hjem til april 1947 og overtog gården i forpagtning. Vi syntes, pengeforholdene var så uafklarede, og vi havde dårlige erfaringer fra den første verdenskrig, hvor mange, der havde solgt deres ejendom for tysk mark, blev ludfattige, da markkapitalerne blev værdiløse. Somme-

ren 1947 byggede vi vort nye hus, som kostede 27.000 kr. at opføre. Det var, syntes vi, en kolossal sum, men den opvejedes selvfølgelig ved, at såvel gården som ejendommen i Tømmerby også var gået op i pris, så for os var det ikke nogen katastrofe. Men ellers er det sådan, at ældre mennesker, som mente, at de havde tilstrækkelig kapital til at kunne leve en økonomisk set sorgfri alderdom, nu er henvist til at tage mod aldersrente, da leveomkostningerne er så opskruede, at renterne af en beskednen kapital slet ikke er tilstrækkelige.

Vi, der nu er ældre, og som fra vor barndom og ungdom er vænnet til at regne med småskillinger, ser med nogen ængstelse på denne udvikling og spørger ofte hinanden: kan dette blive ved? Jeg fik som karl ved århundredskiftet en årsløn på 225 kr., nu er den mere end tidoblet og således i alle forhold. Alligevel er det ikke lettere for de unge at få begyndt med en selvstændig bedrift, selv om de ikke stiller krav om store forhold. Derfor går det sådan, at det store flertal af de unge, der stifter hjem, begynder som landarbejdere eller tager plads som fodermestre på større gårde. Hvordan skal alle disse mennesker få lønnende arbejde, når ikke det offentlige kan skaffe beskæftigelse? Også jeg mener, at de unge gennem nøjsomhed og sparsommelighed burde øve en større indsats for at nå ind i selvstændig virksomhed, men det ændrer ikke forholdene, det må være en uheldig udvikling.

Nu sidder jeg her i vort lille nye hjem, og når jeg føler lyst og trang dertil, føjer jeg nogle linier til mine optegnelser. Jeg var selv lidt ængstelig for, at den temmelig bratte overgang fra fuld virksomhed med gårdens drift fra morgen til aften til nu, da jeg ikke har de mange daglige pligter, der kræver den fulde arbejdsindsats, kunne have været vanskelig at komme over og være følt som lidet tilfredsstillende. – Det er gået over forventning.

Som det vil ses, har jeg endnu lidt beskæftigelse udadtil, som har min interesse. Såvel mit eget som mors helbred har ikke være bedre gennem mange år, og jeg er da også daglig et smut ovre på gården. Desuden kommer drengene daglig, og så må jeg jo underholde.

Noget udendørs arbejde har jeg da også, og så har jeg mine bøger og en del skriftlig beskæftigelse, bl. a. med disse optegnelser. Om nogen senere gider blade i dem og kan finde noget af interesse og be-

*Spandetgård med Spandet kirke.
Fot. 1964.*

tydning deri, ved jeg ikke. Men jeg ville have været glad ved, om en af mine forfædre havde efterladt sig nogle optegnelser fra svundne tider, og det er skrevet i håbet om at yde et lille bidrag til at vedligeholde en sund slægtsfølelse. For det ved jeg: En sådan følelse af samhørighed med slægten indeholder en forpligtelse og kan virke som en spore til fremdrift. Tillige har det været mig en kær beskæftigelse at blade i mine gamle papirer og derigennem genopleve gamle kendte tildragelser. Mange gamle minder er blevet opfrisket, og det har beredt mig tilfredsstillelse og glæde at fæstne dem på papiret.

Inden jeg begyndte at skrive, var jeg klar over, at der var vanskeligheder ved at give sig i lag med et sådant foretagende. Enten man vil eller ej, kommer man til at spille hovedrollen, og mon ikke de fleste ældre mennesker har erfaret, at man bedst mindes og helst dvæler ved de lyse sider af tilværelsen. Det er vel også menneskeligt, at man helst fortæller om de forhold, som ikke kaster et alt for ufordeleagtigt lys over indehaveren af hovedrollen.

Der var også andre vanskeligheder, som jeg næppe havde tænkt

på, før de meldte sig: Hvor meget skulle jeg tage med? Hvor meget kunne påregnes at have interesse for efterslægten? Hvor meget skulle jeg betragte som så privat, at det ikke måtte blive skrevet ned? Desuden har jeg efter opfordring fra Historisk Samfund for Sønderjylland givet løfte om, at mine optegnelser vil blive indsendt til opbevaring i arkivet i Aabenraa, og jeg har også følt det som en vanskelighed at skrive med henblik både på slægten og på arkivet. Disse vanskeligheder er ikke blevet mindre, efter at vi er blevet enige om at lade mine optegnelser offentlige. Jeg har selv været i tvivl – noget burde måske være udeladt, noget andet medtaget – der vil let kunne peges på mangler, men læseren har jo altid den udvej at springe det over, som ingen interesse har.

Når det fyldte vort sind med så stor en glæde og gav vort liv så rigt et indhold at være aktiv med i de danske rækker under nationalitetskampen i fremmedherredømmets dage, ja, så var det selvfølgelig, fordi vi var danske, og derfor ligeså selvfølgelig, at vi måtte værne om vort danske sprog og sindelag. Men jeg tror også, der var – måske helt ubevidst – en trang til og en higen efter at stille os på de undertrykte og forurettedes side.

Vor gamle præst, pastor v. Brincken, der var født og opvokset i et tysk hjem i Haderslev og som havde fået sin hele uddannelse under tysk påvirkning, hævdede med styrke, at når han havde fundet sin plads i vore rækker, var grunden den simple, at han havde fået åbnet øjnene for, at der var begået uret mod danske sønderjyder.

Andre – de fleste – mente, at det var hans varmhjertede, dansksindede hustru, der havde draget ham med over i vor lejr. – Mon ikke begge de anførte grunde har været medvirkende?

Ud fra denne min sindsindstilling er det sikkert, at jeg efter kapitulationen har måttet afvise alle danske ønsker og bestræbelser efter at benytte sig af sejrherrens og den stærkeres rolle. Også fordi jeg ud fra vore erfaringer fra udlændighedsårene ved, at intet er i stand til at smede en befolkning sammen og give den vilje til udholdenhed end netop, når den føler sig forurettet. De rettigheder, vi af egen fri vilje gav det tyske mindretal i 1920, skulle vi – uanset begivenhederne siden – ikke have beskåret.

Ud fra samme synspunkt har jeg næret ængstelse for, at vi i det sydslesvigske spørgsmål skulle falde for fristelsen til at benytte os

af stillingen som sejrherre og gribe efter mere, end vi har fuld ret til.

Sejrherren afslører ofte de uheldigste egenskaber, det gælder den enkelte, det gælder et folk! Midt i sejrene bor forliset! Det er lettere at overvinde en stor stad end at overvinde sig selv!

Jeg har levet i en begivenhedsrig tid. To verdenskrige har hærget vor landsdel, og vi er ikke sluppet igennem uden skrammer. Ved Genforeningen oplevede vi, at »Alt, hvad fædrene har kæmpet, mødere har grædt, har den Herre stille lempet, så vi vandt vor ret.« Og ved den tyske kapitulation i 1945 fik vi efter fem års besættelse og ufrihed atter vor fulde nationale frihed og selvstændighed tilbage.

Elektrisk lys og kraft, telefon, radio, cykler, biler og film er bogstaveligt blevet hver mands eje, og med flyvemaskine kan vi på en dag svippe over Atlanterhavet. Alle de store, tekniske opfindelser er taget i menneskehedens tjeneste – måske til dens forbandelse. Vi ængstes for den sidste nye opfindelse: atomkraften.

Men de har bevirket en fuldstændig ændring i vor daglige tilværelse. Mekaniseringen af landbruget har lettet vort arbejde, kendetegnet ved udviklingen fra plejl til selvrensende tærskværk, fra le til selvbinder. Nye driftsformer er taget i brug, roedyrkning er blevet indført, ajlebeholdere er bygget, brugen af kunstgødning er en nødvendighed o.s.v. Mejerier og slagterier er bygget, brugsforeninger og andre andelsforetagender er oprettet, så levevilkårene er fuldstændig ændret.

Når man tænker tilbage, synes det næsten ufatteligt, at en så rivende udvikling har kunnet foregå i den korte tid, man kan huske. Min tanke standser ved det gamle skriftord, jeg tidligere har nævnt, som pastor v. Brincken mindede mig om på min konfirmationsdag:

»Hvad gavner det et menneske, om han vinder den ganske verden, men må bøde med sin sjæl.« Gud give, at vi, min slægt, mit folk, min verden, må bevare »det bedste frelst«.

Vi er fæstere her for en tid
og må dyrke vor muldjord med flid,
om vi skulle også bare strø sæden i mulde.

Der er stubbe og sten på vor vej,
der er modgang for dig og for mig,
men hvad glæde har vel den, der ej kendte at græde.

Peder H. Smidt og hustru 1964.

Nu, det går mod afslutningen med mine optegnelser og med min livsbane erkender jeg beredviligt ved et tilbageblik, at jeg har fået tildelt min rigelige del af de livsgoder, som det kan falde i et menneskes lod at modtage.

Mit liv har forment sig uden store brydninger og omvæltninger efter det ønske, Grundtvig udtalte for al hans æt: »Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord.« Jeg har haft et godt barndoms- og manddomshjem med alle de goder, Luther opregner som hørende med til det daglige brød: Mad, drikke, klæder, sko, hus, hjem, hustru, børn, gode venner, trofaste naboer og deslige. Bror Hans sagde til mig, da han lå på sit sidste sygeleje på Gram sygehus: »Jeg glæder mig ved at ligge og tænke på, at der aldrig – heller ikke ved arvedelingen – har været nogen uoverensstemmelse mellem os søskende.«

Jeg har aldrig savnet beskæftigelse, jeg har haft min virksomhed i en selvstændig bedrift på min fødegård, som jeg har været glad ved,

som har tilfredsstillet mig, og som sikkert har passet til mine evner og min virksomhedsstrang.

Her har jeg fundet min tilfredsstillelse. Der er dog også blevet betroet mig tillidshverv – heldigvis ikke lønnede – som det har været mig en glæde at modtage og røgte efter evne, og de har vel nok hjulpet til at holde sindet friskt og modtageligt.

Jeg har fået lov til at kigge lidt ud i den store verden, har opholdt mig et stykke tid i Syd- og Østtyskland, har pippet over grænsen til Rusland, har haft benene over grænsen til Sverige og Østrig og foretaget svipture til Paris og London.

Også på min livsvej har der været stubbe og sten, men når tanken glider tilbage, bliver slutresultatet, at jeg må afslutte med en dybfølt tak til alle, der har stået mig nær, til mine omgivelser og medarbejdere,

Ja, tak, du kære fader,
så mild, så rig og rund,
for korn i hæs og lader,
for godt i allen stund!
Vi kan jo intet give,
som nogen ting er værd,
men tag vort stakkels hjerte,
så ringe som det er!
Alle gode gaver,
de kommer ovenned,
så tak da Gud, ja, pris dog Gud
for al hans kærlighed!

*Fædrejord og fædrearv
værnens må til egen tarv.*

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland:

1. Erik Christensen: Fra min virksomhed i Tønder. Kr. 2,25 (4,50).
2. P. J. Refshauge: Bonden, der blev landråd. Udsolgt.
3. Tønder gennem tiderne. Under redaktion af M. Mackeprang. I uds., II kr. 11,00 (22,00).
4. M. H. Nielsen: Fra slesvigsk fattigvæsens fortid. Kr. 4,50 (9,00).
5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie. Udsolgt.
6. Johan Hvidtfeldt: Navneregister til H. P. Hanssens værker. Kr. 2,00 (4,00).
7. Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse. Udsolgt.
8. Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere. Udsolgt.
9. Johan Hvidtfeldt: Slægtshistoriske studier i Sønderjylland. Udsolgt.
10. Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. Red. af Cl. Eskildsen, J. Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Kr. 6,00 (12,00).
11. Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur, 2. udg. m. tillæg: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 7,50 (15,00).
12. Nordslesvig efter genforeningen. 7 radioforedrag. Udsolgt.
13. Thorvald Petersen: Fra Als til Tønder. Udsolgt.
14. N. Black Hansen: Åbenrå annaler, 1524, 1584–1694. Kr. 4,00 (8,00).
15. Peter Kr. Iversen: Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog. Udsolgt.
16. A. Svensson: Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis. I uds., II kr. 10,00 (20,00), III kr. 15,00 (30,00).
17. H. V. Gregersen: Niels Heldvad. En biografi. Kr. 8,00 (16,00).
18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: Kaptajn Hans Bruhns erindringer. Udsolgt.
19. Asger Nyholm: Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripternes tid. Indb. kr. 12,00 (24,00).
20. Knud Kretschmer: Den sønderjydske Fond. Indb. kr. 8,00 (16,00).
21. H. V. Gregersen: Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier. Kr. 8,00 (16,00).

22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: Borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere i Flensborg 1550–1848. Indb. kr. 6,00 (12,00).
23. G. Japsen: Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850. Indb. kr. 15,00 (30,00).
24. Sigurd Schoubye: Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550–1900. Udsolgt.
25. Åbenrå Bys Historie I. Under redaktion af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 16,50 (33,00). Bd. II udkommer dec. 1964.
26. Harald Jørgensen: To ungdomsvenner. En brevveksling mellem H. P. Hanssen og H. V. Clausen. Indb. kr. 15,00 (30,00).
27. H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjydsk Psalmesang 1717–1740. Indb. kr. 22,00 (44,00).
28. H. V. Gregersen: Den lüneburgske Saltoktroi. Et bidrag til salthandelens historie i hertugdømmet Slesvig. Indb. kr. 17,00 (34,00).
29. Johan Hvidtfeldt: Kampen om ophævelsen af livegenskabet i Slesvig og Holsten 1795–1805. Indb. kr. 25,00 (50,00).
30. Tønder Seminarie-stat 1788–1963. Indb. kr. 25,00 (50,00). Udarb. af Jens Lampe under medvirken af A. Nyholm og Erik Larsen.
31. Peder H. Smidt: Hverdag og fest – Vestslesvigske minder. Indb. kr. 10,00 (20,00).
Obs.: Jubilæumstilbud gældende i jubilæumsåret 1964: kr. 5,00.
32. Jacob Fabricius d. Yngres optegnelser. Tekst, oversættelse og noter v. A. Andersen. Indb. kr. 30,00 (60,00).

★

Festskrift til H. P. Hanssen. Kr. 15,00 (30,00).

Sønderjylland – Historisk Billedbog v. Jørgen Paulsen og Poul Kürstein.
Indb. kr. 15,00 (30,00).

★

Historisk Samfund for Sønderjyllands lille serie:

Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Uds.
Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste.
Kr. 5,00 (10,00).

Morten Kamphövener: Skrumsager. En sønderjysk fører. Kr. 5,00 (10,00).

Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Indb. kr. 5,00 (10,00).

Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Indb. kr.
5,50 (11,00).

Redaktionen består af generalkonsul, dr. phil. Troels Fink, Flensborg, seminarielektor
H. V. Gregersen, Haderslev, rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt, København, lands-
arkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå, og forstander Hans Lund, Tanderupgård. – Redaktions-
sekretær er H. V. Gregersen, Dronning Alexandrinesvej 2, Haderslev. Tlf. (045) 2 20 83.

Medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne ved henven-
delse til Landsarkivet, Åbenrå. Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen til de i
parentes angivne priser.

Medlemmer af

Historisk Samfund for Sønderjylland

får for medlemskontingentet kr. 11,50 (+ porto)

i to halvbind om året:

Sønderjyske Årbøger

Henvendelse om medlemskab til Landsarkivet, Åbenrå, eller til medlemmer af styrelsen.

Endvidere udgives i frit abonnement med tolv hefter om

året for kr. 16,00:

Sønderjysk Månedsskrift

Bestilling tegnes i Landsarkivet, Åbenrå, eller hos medlemmer af styrelsen.

Ældre årgange af begge tidsskrifter fås – såvidt oplag haves – ved henvendelse til
Landsarkivet, Åbenrå.

